

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Fatih TEZCAN

KENTSEL MEKÂNDAN AYRIŞMA BAĞLAMINDA
TOKİ EVLERİNDE YAŞAM BİÇİMİ: ANTALYA DÖŞEMEALTI ÖRNEĞİ

Sosyoloji Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2015

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Fatih TEZCAN

KENTSEL MEKÂNDA AYRIŞMA BAĞLAMINDA
TOKİ EVLERİNDE YAŞAM BİÇİMİ: ANTALYA DÖŞEMEALTI ÖRNEĞİ

Danışman

Prof. Dr. Sevinç GÜÇLÜ

Sosyoloji Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2015

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Fatih TEZCAN'ın bu çalışması, jürimiz tarafından Sosyoloji Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Esmâ DURUGÖNÜL (İmza)

Üye (Danışmanı) : Prof. Dr. Sevinç GÜÇLÜ (İmza)

Üye : Doç. Dr. Şahin ÖZÇINAR (İmza)

Tez Başlığı: Kentsel Mekânda Ayrışma Bağlamında Toki Evlerinde Yaşam Biçimi: Antalya
Döşemealtı Örneği

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 29/06/2015

Mezuniyet Tarihi : 02/07/2015

Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT

Müdür

İÇİNDEKİLER

TABLOLAR LİSTESİ	iii
GRAFİKLER LİSTESİ	iv
KISALTMALAR LİSTESİ	v
ÖZET	vi
SUMMARY	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYOLOJİDE MEKÂN ve MEKÂNSAL AYRIŞMA

1.1. Sosyolojinin Mekânı Ele Alışı: Geç Kalan Mekân	3
1.1.1. Mekân Kavramı ve Mekânın Sosyolojideki Önemi	6
1.1.2. Klasik Sosyolojide Mekân	9
1.1.3. 1960'lardan Sonra Mekân	12
1.2. Kent Kavramı ve Kentsel Mekân	22
1.2.1. Kentsel Mekanın Yapısı	25
1.2.1.1. Modern Toplumun Parçalı Yapısı	27
1.2.1.2. Kent Formunda Parçalanma	28
1.3. Mekânsal Ayrışma	29
1.3.1. Mekânsal Ayrışmanın Nedenleri	37

İKİNCİ BÖLÜM

KONUT, TÜRKİYE'DE KENTLEŞME ve TOPLU KONUT İDARESİ (TOKİ)

2.1. Konut Kavramı	47
2.1.1. Ev Kavramı	49
2.1.2. Toplu Konut ve Sosyal Konut Ayrımı	53
2.2. Türkiye'de Kentleşme	57
2.2.1. 1923-1950 Arası Kentleşme: Ulus Devletin Kentleşmesi	58
2.2.2. 1950-1980 Arası Kentleşme: Apartmanlar ve Gecekonducular	59
2.2.3. 1980'den Günümüze Kentleşme: Güvenlikli Siteler ve Toplu Konutlar	61
2.3. Toplu Konutu Ortaya Çıkaran Nedenler	63
2.4. Toplu Konut İdaresi (TOKİ) Kuruluşu ve Faaliyetleri	64
2.4.1. Kanunda TOKİ ve Kente Yansımaları	65

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA BÖLGESİ OLARAK ANTALYA ve ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

3.1. Antalya'nın Nüfusu, İdari ve Sosyo-Ekonomik Durumu	69
3.1.1. Nüfusun Cinsiyet Bileşimi	70
3.1.2. Antalya İlçelerinde Nüfus	70
3.1.3. Antalya'nın Coğrafi Konumu	73
3.2. Antalya'nın Tarihsel Gelişimi	73
3.2.1. Döşemealtı'nın Tarihsel Gelişimi	76
3.3. Araştırmanın Varsayımları ve Hipotezleri	78
3.3.1. Araştırmanın Problemi	78
3.3.2. Araştırmanın Varsayımları	79
3.3.3. Hipotezler	79
3.3.4. Araştırma Tekniği	79
3.3.5. Araştırmanın Ön Hazırlıkları ve Örneklemenin Oluşturulması	79
3.3.6. Görüşme Formu	80
3.3.7. Görüşme Formlarının Uygulanması	81

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

4.1. Çıplaklı TOKİ Sitenin Sosyo-Demografik Özellikleri	83
4.2. Sitenin Genel Durumuna Ait Özellikler	86
4.2.1. Neden TOKİ?	91
4.2.2. Yoksulluğun Mekanı Olarak TOKİ	92
4.2.3. "Alt Gelirli"nin Mekânı Olarak TOKİ	95
4.2.4. Kentten Uzak Sessiz ve Sakin Bir Mekan Olarak Toki	98
4.2.5. Sitedeki Memnuniyet Durumu	100
4.3. Toki 1+1 Daireler ile Stüdyo 1+1 Dairelerin Karşılaştırılması	103
4.4. Mekansal Ayırışma Örnekleri Olarak Çıplaklı Toki Sitesi ve Güvenlikli Siteler	104
SONUÇ	106
KAYNAKÇA	111
EK 1- Katılımcıların Listesi	114
EK 2- Görüşme Soruları	117
ÖZGEÇMİŞ	119

TABLolar LİSTESİ

Tablo 2.1. TOKİ Konut Üretim Raporu	56
Tablo 3.1. 2014 Yılı Nüfus Büyüklüğü Sıralamasına Göre İlk 10 İl	69
Tablo 3.2. İllerin Aldığı Göç, Net Göç ve Net Göç Hızı 2013-2014	69
Tablo 3.3. 2014 Yılında Antalya İlçelerinde Nüfus	70

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 3.1. Kişi Başına Gayri Safi Katma Değer 2011	71
Grafik 3.2. Çalışan Sayılarının Türkiye Toplamı İçindeki Payı	72
Grafik 3.3. Maaş ve Ücretlerin Türkiye Toplamı İçindeki Payı	72

KISALTMALAR LİSTESİ

ADNKS	Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
İMO	İnşaat Mühendisleri Odası
TOKİ	Toplu Konut İdaresi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu

ÖZET

Son yıllarda kentsel mekânda parçalanma yaşanmaktadır. Bu tezin amacı mekânsal ayrışma bağlamında Antalya Döşemealtı TOKİ evlerini incelemektir. İlgili literatür incelenmiş, saha araştırması yapılmış ve görüşme tekniği kullanılmıştır. Sitedeki farklı gelir gruplarından sakinler ile görüşülmüştür. Sitede yaşayanların sosyo-ekonomik durumları, konut algıları ve yaşam biçimleri incelenmiştir. Sonuç bölümünde elde edilen veriler yorumlanmıştır.

Anahtar sözcükler: Mekân, mekansal ayrışma, TOKİ

SUMMARY
LIFESTYLES IN TOKI PUBLIC HOUSES IN THE CONTEXT OF SPATIAL
SEGREGATION: CASE OF ANTALYA DOŞEMEALTI

In recent years, fragmentation is occurring in the urban space. The aim of this thesis is to examine in the context of spatial segregation in Antalya City Döşemealtı TOKİ public housing. Relevant literature was studied, field research was conducted and interview techniques was used. Residents of different income groups were interviewed on the site. Socio-economic conditions, housing perceptions and lifestyles were investigated of those living on the site. In the conclusion section the obtained data were interpreted.

Keywords: Space, spatial segregation, TOKİ

GİRİŞ

Bir kent hayal edin. Öğrenciyseniz aklınıza ilk olarak, okul, ev, arkadaşlar ile gidilecek mekânlar, yeme içme yerleri, konser alanları, yürüyüş yapmak için uzun caddeler, alışveriş merkezleri, kütüphane gelebilir. Eğer ebeveynseniz ve çalışıyorsanız bu defa evle birlikte ilk olarak iş yeriniz, çocuğunuz için daha iyi bir okul, bankalar, bazı devlet daireleri, postane, alışveriş yerleri, piknik alanları aklınıza gelebilir. Mesleğinize göre avukatsanız adliye, doktorsanız hastaneler öncelik kazanabilir, hayal ettiğiniz kentte. Öğrenciyseniz öncelikli olarak aklınıza adalet sarayının ya da cezaevinin gelmesi fazla olası değildir.

Zihninize yer edenden ve ilk olarak çağrıştırdıklarından elbette fazlasıdır kentler. Hayalinizin yerine, yaşadığımız kenti anlatıyor olsanız detaylı bir şekilde, evinizden ya da kaldığımız, konakladığımız yerden dışarı çıkıp gün içinde uğradığımız mekânlardan, ulaşım ağımızın sınırları içindeki yerlerden, yanından yürüdüğümüz fırından ve karakoldan, pazar yerlerinden söz edebilirsiniz. Otobüsü sık kullanıyorsanız durak durak anlatabilirsiniz kenti. Ama gördüklerinizin dışında fazlasının olduğunu başka okulların olduğunu, bazılarının özel, bazılarının devlet okulu olduğunu bilirsiniz. Yaşadığımız kentte özel hastanenin, devlet hastanesinin, göz hastanesinin olduğunu farkında olabilirsiniz. Kaldığımız ev bir apartman dairesi olabilir ama aklınıza müstakil evler, siteler, gecekondular da gelebilir. Daha önce hiç gitmediğiniz ya da yalnızca adlarını bildiğiniz yerler de vardır. Hatta gitmek istemediğiniz mahalleler, kullanmak istemediğiniz caddeler de vardır. Bu yalnızca bir güvenlik konusu değildir. Nedensizce hoşlanmayabilirsiniz ya da yaşadığınız yere uzak olabilir. Bu mekânlar birçok donatıdan mahrum, kirli, kötü kokan yerler olabilir. Dışarıdan bu yerlerin sizde uyandırdığı izlenim içeri girdiğinizde daha da ağırlaşabilir, ya da o kadar da kötü olmayabilir. Bunca zamandır duyduklarınız sizi yanıltmış, hayli yaşanası bir yer de olabilir. Hatta aynı mahallenin hem güvenli hem de tekin olmayan yerlerini, hem çok kötü kokan, hem de iki blok öte de kokudan eser kalmamış yerlerini de görebilirsiniz. Bu mekân bir yüzü ile yaşanabilir, bir yüzü ile de yaşanmaz olabilir.

Türkiye’de 2000li yıllardan itibaren kentlerde etkin biçimde rol oynayan bir kurum olarak TOKİ’nin yapmış olduğu evlerde siz ya da bir yakınınız oturmuyorsa bu konutlardaki yaşamdan haberiniz olmayabilir. Ancak TOKİ’nin kentte, stadyum inşaatı, öğrenci yurdu, hastane, kamu binaları gibi, farklı alanda yatırımlarını görebilirsiniz. Kent denince akla daha geç gelen ya da gelmeyen bir yaşam alanını oluşturur, TOKİ evleri. Kentlerden konuşulduğunda genelde doğal güzelliklerden, tarihi yerlerinden, meşhur yemeklerinden yani kentlerin gösterilmek ve görülmek istenen yüzünden bahsedilir. Bu görüntü var olan kentin

tamamı değildir. Kentler puzzle (yap-boz) gibidir, birçok parçadan oluşur, her zaman da parçalar birbirine rahatça eklenemez. Bu çalışma da Antalya'nın bir parçasını Çıplaklı Mahallesi TOKİ evlerini, yani kentin daha az bilinen bir yüzünü konu alır. Çalışma dört bölümden oluşurken, bölümlerin araştırmadan ayırık, bağlamdan kopuk olmamasına özen gösterilmiş, araştırmanın içeriğine sadık biçimde hazırlanmıştır.

Çalışmada TOKİ evleri mekânsal ayrışmanın bir görünümü olarak ele alındığı için birinci bölümde mekân, kent formunda parçalanma ve mekânsal ayrışma kavramları tartışılmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde mekân konusu sosyolojinin mekâna olan ilgisi bu konudaki başlıca eserlere yer verilmiştir. Ayrıca mekân kavramı, sosyolojide farklı açılımları içerir. Mekânın çalışmadaki önemi Çıplaklı Mahallesi TOKİ Evlerinin Antalya'nın kentsel mekânlarından biri olmasından kaynaklanır.

İkinci bölümde konut ve ev kavramına yer verilmiştir. Toplu konut ve sosyal konut ayrımı irdelenmiştir. Türkiye'nin kentleşme deneyimi dönemlere ayrılarak incelenmiştir. Toplu konutları ortaya çıkaran nedenler ve TOKİ'nin faaliyetleri tartışılmıştır. Ayrıca TOKİ'nin kanundaki yerine ve kente nasıl yansıdığına yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde araştırma bölgesi olarak Antalya ve ilçesi Döşemealtı hakkında bilgiler verilmiştir. Bu bölümde araştırmanın, yöntemi, varsayımları, problemi, amacı ve örnekleme anlatılmıştır.

Dördüncü bölümde araştırma bölgesinin genel durumu ve sosyo-demografik özellikleri, kullanıcı profiline yer verilmiştir. Katılımcıların TOKİ sitesini tercih nedenlerine, memnuniyet durumlarına, aynı mekâna dair farklı görüşleri bu bölümde aktarılmaya çalışılmıştır. Katılımcılarla yapılan görüşmelerin ışığında TOKİ'nin konut ihtiyacını karşılamakta yetersiz kaldığı, birçok farklı soruna yol açtığı görülmüştür. Katılımcıların ağızlarından bu sorunlar, memnuniyetsizlikler, talepler, kaygılar, tükenmişlikler ve daha fazlasına yer verilmiştir. Ayrıca kentsel mekânda ayrışma örneği olarak TOKİ'nin evlerinin, hem başka TOKİ siteleri ile hem de başka kentsel mekânlar ile karşılaştırılması yapılmıştır. Bu noktada ilgili literatür incelenerek konuya uygun kaynaklar seçilmiştir.

Sonuç bölümünde Çıplaklı TOKİ sitesinin genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Çalışmanın hem diğer TOKİ siteleri ile olan, hem de başka kentsel mekânlardan ayrılan özellikleri verilmiştir. Ayrıca araştırma bölgesinin özgün yapısı irdelenmiştir. Sitenin, kentsel mekândaki başka ayrışma örnekleri içindeki önemli ve farklı yönleri aktarılmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYOLOJİDE MEKÂN ve MEKÂNSAL AYRIŞMA

1.1. Sosyolojinin Mekânı Ele Alışı: Geç Kalan Mekân

Sosyolojide 1970'lere kadar, mekânın konu alınması oldukça sınırlı kalmıştır. Burada önemli nedenler arasında, yirminci yüzyıldaki toplumsal kuramın zaman ve mekândan yoksun oluşu, zaman dışı ve mekân dışı bir sosyoloji kurma geleneği içinde oluşunun yanı sıra, yerin anlaşılmasının bir dizi yeni araştırma teknikleri ve yöntemlerini gerekli kılan, karmaşık bir kuramsal ve ampirik görev olması da yer almaktadır. Tarihsel bilincin toplumsal kuram içine yerleştiğini ileri süren Edward Soja'ya göre "tarihsel imgelem coğrafi alanı yok etmektedir". Urry (2015: 102) bu konuyu açıklığa kavuşturur: "Toplumsalın" hem "zamansal" hem de "mekânsal" ile ilişkisinin yetersiz tanımlanmasında, toplumbilimsel çözümlerinin çoğunda görülen iki eksiklik rol oynamaktadır. Birinci durumda, sanki toplumlar sadece değişim yaşarlarken zamansallık sergilerlermiş gibi, zamansal toplumsal değişim ile birleştirme eğilimi bulunmaktadır. Eğer toplumlar o kadar çok değişmiyorsa, zaman dışı olarak ele alınmaktadır. Mekânsal ile ilişkili olarak sosyoloji (kent uzmanlığından ayrı), toplumsal pratiklerin mekânsal olarak örüntülendiğini ve bu örüntülerin önemli ölçüde bu toplumsal pratikleri etkilediği olgusuna yetersiz ve etkisiz ilgi göstermektedir. Ama Urry'e göre sosyal kuramda ele alınan insan etkinlikleri aslında zaman mekân içinde oluşan insan etkinlikleridir (Güçlü, 2012: 261). Çünkü zaman ve mekân, insanın yani toplumun varoluşundaki iki temel unsurdur. Toplum, zaman ve mekân aynasından seyredilir. Foucault'a göre insani eylemler zaman ile mekânın kaçınılmaz kesişmesinde gerçekleşir ve anlam bulur (Alver, 2013: 17). Urry, "taking place" (yer almak ve/veya gerçekleşmek) deyişi ile eylemin mekânda gerçekleştiğine ve aynı zamanda böylece mekânsal var oluşa dikkat çeker.

Mekâna sosyolojinin ilgisi yakın zamanda artmasına rağmen bu kavram önceleri daha çok mimarlık, coğrafya alanında çalışılmaktadır. Klasik dönem sosyolojide mekân başrolde değildir, bir mekân sosyolojisi yapılmamakla birlikte, kent üzerine analizlere yer verilmiştir. Bu dönemdeki tartışmalarda mekân örtülü olarak işlenir, mekânın etrafında dönen tartışmalara karşın odakta değildir, örneğin Marx için mekânın önemi, fabrikada işçinin durumu, çalışma şartları, işverene olan mesafesi, işçi sınıfının kent içi konumu gibi konularda görüldüğü söyleyebilir. Sınıf açısından mekândan söz edebilir, ancak mekân, üretilen ve yeniden üretilen, bu nedenle de sosyal, siyasal ve ekonomik mücadelenin bir alanı olarak tartışılmasını, sağlayan ilk sosyolog Henri Lefebvre'dir. Günümüzde ise mekân konusuna, sosyolojinin ilgisi giderek artmaktadır.

Kent sosyolojisinin yakın zamandaki mekâna olan ilgisi ile birlikte, mekân sosyal bir olgu olarak (Foucault, Harvey, Bourdieu ve Giddens tarafından) ele alınmaya başlamıştır. Dahası mekânda ırksal etkilerin, sosyal grupların kimliklerinin, militarizmin, sosyal hareketlerin, sanatın ve eğlence sektörünün politik ekonomisinin etkileri üzerinde durulmuştur. Aynı zamanda sosyo-mekânsal ilişkilerin ve arazinin (toprağın) kullanımından doğan çatışmadan toplumsal değişmeyi anlamamıza yardımcı olur. Toplumsal örgütlenmenin bileşeni olarak, mekânsal örüntüler ve çatışmalar, kişisel, ortaklaşa (kolektif), bölgesel ve küresel düzeyde sosyal ilişkilere nüfuz eder. Kent bilimciler, mekânın sosyal ilişkileri nasıl etkilediği konusunda hemfikir olmasalar da, mekânı bir üretim aracı (arazi ve gayrimenkul), bir tüketim nesnesi ve sosyal eylemin coğrafi bir alanı olarak görmeyi kabul ederler (Gotham, Shefner, Brumley, 2001: 314-315).

Ekolojik çalışmalar (Park, Burgess &McKenzie, Warner, Lofland, Suttles) uzunca bir süre, kent topluluklarının mekânsal düzenlenmesinin arkasındaki güçlerle, toprak kullanımından doğan çatışmalarla ve toplumsal hareket ağlarıyla ilgilendiler. Dahası, Marxist akademisyenler de (Harvey, Castells, Molotch), farklı kullanıcı gruplarının, arsa pazarlamacıları ve gayrimenkul sahiplerinin, diğer ekonomik ve politik elitlerin sürekli yeniden şekillenen arsa kullanımının kâr ve kapitalist toplumsal ilişkilerin yeniden üretimini sağlamadaki rolünü belirttiler. Farklı bakış açılarına, analiz biçimlerine rağmen, iki yaklaşımda, mekânsal ilişkileri toplumsal ilişkilerin bir ifadesi olarak gördüler, yapının ve toplumsal eylemin mekânsal karakterini daha az önemsediler. Oysa kent ekolojistlerine göre kentsel mekân, insan adaptasyonunun ve işlevsel entegrasyonunun çekişmeli olmayan bir sonucu iken, Marxist akademisyenler için bu, sermaye birikiminin mantığının bir sonucudur. Her iki yaklaşımda da kentsel alan, insan ajansı ve kimliğin kurucu bir bileşeni yerine, sosyal eylemin bir konteyneri ya da toplumsal çatışmanın bir ürünü, bir “kalıntı fenomen” haline gelir. Kent ekolojisi ve Marxist teorinin sınırlılıklarına karşı, artan sayıda çağdaş teorisyene (Lefebvre, Gottdiener, Gotham, Milligan, Friedland&Boden, Liggett&Perry, Wright, Zukin) göre kentsel mekân, toplumsal ilişkilerin bir aracı ve bu ilişkileri etkileyebilecek olan (inşa edilmiş bir çevre) bir üründür. Bu eleştirel sosyolojik literatürde kentler ve kentsel yaşam, toplumsal ilişkiler mekânsal bir bileşene egemen oldukları ölçüde var olurlar: kendilerini mekâna yansıtırlar, oraya kazanırlar ve bu süreçte mekân kendisini üretir. Gottdiener’a göre “Mekân yalnızca bir konuma ya da mülk sahipliğinin sosyal ilişkilerine indirgenemez – o, çok sayıda sosyo-materyal kaygıları temsil eder. Mekân fiziksel bir konumdur, bir dönüm arsadır ve aynı zamanda da varoluşsal özgürlük ve zihinsel bir ifadedir. Mekân hem eylemin coğrafi bir alanıdır hem de eyleme çeken sosyal bir olasılıktır.” (Gotham, Shefner, Brumley, 2001: 316-317).

Mekân üzerine vurgunun önemli bir çıktısı da kavramsal olarak yalnızca sosyal eylemin bir konteyneri ya da sermaye birikiminin mantığının bir türevi olarak görmeye itirazın gelmesidir. Öyle ki, mekânın dışsal sosyal süreçlerin bir “yansıması” olduğu yargısı mekânsal fetişizmin bir türüdür. *Ağ Toplumunun Yükselişi* adlı üçlemesinde Manuel Castells mekânı şu şekilde savunur: “toplumun bir yansıması değil, toplumun ifadesi/anlatımıdır. Başka bir deyişle: mekân toplumun bir fotokopisi değildir, mekân toplumdur.” Castells mekânın, bir biçime, işleve ve şekillendiren toplumsal bir anlama sahip olduğunu tarihsel olarak belirlenmiş toplumsal ilişkilerle bir araya gelen, bağlanan bireyler ve gruplar tarafından da şekillendiğini belirtir (Gotham, Shefner, Brumley, 2001: 317). Bu yaklaşımda, Giddens’ın “yapı-fail” ilişkisine benzeyen karşılıklı bir ilişki söz konusudur. Yapı-fail ilişkisinde olduğu gibi mekânın da toplumsal ilişkilerle etkileşiminde karşılıklılık vardır.

1960’ların sonu ve 1970’lerin başında *Şehir Hukuku, Kentsel Devrim ve Marxist Düşünce ve Kent* adlı çalışmalar veren Henri Lefebvre 1974 yılında ise *Mekânın Üretimi* adlı eserini yayımlamasından sonra mekân kavramı sosyolojideki önemini arttırmıştır. Lefebvre daha önce mekâna dair bu denli bir çalışma yayımlamamış ve en önemli eserini kariyerinin sonlarına doğru vermiştir. Ardından kent sosyolojisi ve kentsel araştırmalarda da mekân değer kazanmıştır. Bu değer kazanma sürecinde kent, kentsel ayrışma, küresel kent gibi konulara mekânsal açıdan bakma gerekliliği etkili olmuştur. Manuel Castells ve David Harvey mekâna ilişkin çalışan diğer sosyal bilimcilerin başında gelir. Aslen bir coğrafyacı olan Harvey’e göre “mekân coğrafyacılar bırakılmayacak kadar değerlidir” ve *Sosyal Adalet ve Şehir* eserini vermiştir. *Kent Sorunu* adlı eseri ile Castells öne çıkmaktadır. Castells ve Lefebvre kendilerine özgü değerlerinin yanında, Marxizm’in içindeki kentsellik konusunu uyandırmaları açısından da önemlidirler. Lefebvre ve Harvey mekân konusunda en çok atıf alan yazarlar arasındadır. Ancak bu kavramı belki de en iyi anlatan çalışma John Urry’nin *Mekânları Tüketmek* adlı eseridir. Eserin öne çıkan özelliklerinden biri “Bir asalak olarak sosyoloji kimi kusurları ve erdemleri”ni tartışmasıdır. Sosyoloji diğer bilimlerden beslenirken kavramları başta tam olarak göremeyebilir, ancak bu durum bütüncül bakışı da getirebilir. Sosyolojinin çalıştığı birçok konu, başka bilimlerce de çalışılmaktadır. Örneğin, mekân başta bütün yönleri ile değerlendirilememiştir, ancak diğer bilimlerden beslenmesi ile daha bütünlüklü bir çözümlemenin de oluştuğunu belirtmiştir. Lefebvre ile mekân yalnızca üretilen değil, üretim güçlerinden biri olarak görülmüştür. Urry de mekân üzerine hem yapılan katkıları değerlendirir hem de mekânın tüketiminde turizmin yerini inceler. Böylece Urry kapsamlı bir mekân sosyolojisini hayata geçirir. Mekân sosyolojisinin fazla ve farklı biçimde açılımları içerdiği belirtilmelidir. Bu çalışmada TOKİ evlerinin sakinleri incelenmiş ve

yaşadıkları mekân olan toplu konutlar sitesi kentte mekânsal ayrışma yüzlerinden biri olarak görülmüş, dolayısıyla mekân kavramına yer verilmiştir.

1.1.1. Mekân Kavramı ve Mekânın Sosyolojideki Önemi

Mekân olgusu, insanlığın yerleşik hayata geçmesi ile korunma, barınma ve yaşamsal ihtiyaçların karşılanması için yapılan faaliyetler çerçevesinde önem kazanmıştır. Süreç içerisinde sosyo-ekonomik, kültürel, fiziksel ve siyasal ilişkiler üzerinden şekillenerek günümüzde “yaşam alanı” olarak somutlanan anlamına bürünmüştür (Tümtaş, 2011: 17). Mekân sözcüğü güncel Türk Dil Kurumu sözlüğünde; yer, bulunulan yer, ev, yurt olarak tanımlanır. İngilizce’de “space” sözcüğü mekân yerine kullanılır ve uzay anlamına da gelir. Türkçeye kimi zaman bu sözcük “uzam” olarak da çevrilmektedir. Buna paralel olarak felsefede mekân genelde uzam, boşluk gibi terimler etrafında daha çok soyut anlamıyla ele alınmıştır. Oxford sözlüğünde zaman, alan veya mesafeyi anlatan terim olarak tarif edilmektedir. İngilizce’de yer sözcüğünün karşılığı olarak da “place” kullanılır. “Place” sözcüğü gündelik konuşmalarımızdaki mekân yerine geçebilir. Çoğu zaman gündelik yaşantıda mekân sözcüğü, işaret ettiği anlamlardan farklı kullanılmaktadır. Hatta sözcüğün daha çok “eğlence, yeme-içme mekânları” yerine kullanıldığı görülebilir. Bu biçimiyle, kişiden bağımsız değil, kişinin kullanımında olan, etkilenen, tasarlanan, donatılan, şekillendirilen, doldurulan ve işgal edilen bir “boşluk” gibi düşünülebilir. De Certeau, yer ile mekân (uzam) arasında bir ayrım yapar. O’na göre, ögelerin ortak yaşam, ortak birliktelik ilişkilerine bağlı olarak dağılımının yapılmasını sağlayan her düzen bir yerdir. Yer, konumların anlık olarak oluşturdukları bir yapılandırmadır ve belli bir durağanlığın olmasını gerektirir. Mekân (uzam) ise hareketliliklerin kesişim noktasıdır. Uzam, kendisini yönlendiren, koşullandıran, zamansallaştıran ve birbiriyle çatışan programların ya da çelişen yakınlıkların çokyüzlü bir birimi olarak işlev görmesini sağlayan operasyonlarca üretilen her şeydir. Bir şeyin gerçekleştirilmesi esnasında oluşan belirsizlikte kavranan, pek çok sözleşmeyi ortaya koyan bir terime dönüşen, bir mevcudiyetin (ya da bir zamanın) eylemi olarak ortaya konulan ve birbiri ardına gelişen komşulukların neden olduğu dönüşümlerle değişen şeydir, uzam. Yerden farklı olarak, uzam belli bir “özlüğün” ne tekyönlülüğünü ne de durağanlığını taşır. Kısaca uzam uygulanan bir yerdir. Yerin durağan oluşundan farklı olarak uzam, devinimi içerir (De Certeau, 2008: 216-217). Bu yüzden mekân, bütünüyle toplumsal, insani ve kültürel bir kategoridir. Toplum ve kültüre ayna tutar (Alver, 2013: 18). Bu noktada yer bir fotoğrafa, mekân ise hareketli fotoğraf teknolojisi olan filme benzetilebilir.

Alver'e göre eylem sonucunda oluşan mekânın kendisi de dönüşen/dönüştürülen/dönüştüren, değişen/değiştirilen/değiştiren bir yapıdır. Mekân var olduğu andan itibaren zamanın her anını kendi aynasında aksettirir. O mekânda olup biten her şey, bu aynada yansır, bu yapıda yer bulur. Evler, sokaklar, parklar, caddeler, binalar, camiler, hanlar, yapıldığı andan itibaren devamlı dönüşüm içindedir. Zaman ve insan buna tanıklık eder. İnsan yaşadığı mekânda tasarruflarda bulunarak mekânın dönüşüm sürecinde etkili bir aktör olarak yer almaktadır (Alver, 2013: 19). Mekân "sürekli değişen karmaşık bir kültürel ve entelektüel yapı olarak görülebilir. Tarihi-kültürel bağlamda mekân, sabit olarak değil de beden veya cinsellik gibi zaman içinde ve algılamaya göre değişen bir kavram olarak görülebilir" (Vidler, 1999: 14 akt. Alver, 2013: 19). Mekân, sosyal, politik ve ekonomik etkilere bağlı olarak yeniden üretilir (Alver, 2013: 19).

Kentsel olguları ve genelde toplumu anlayabilmek için uygun bir mekân kavramı tanımlamanın yaşamsal önemde olduğunu belirten Harvey'e göre (2013: 18-19) mekânın doğası, sosyal araştırma açısından bir sır olarak kalmıştır. Harvey mekân kavramına ilişkin yaklaşımlarda mutlak ve görelî mekân görüşünden söz eder. Mekân mutlak bir kavram olarak görülürse, maddeden bağımsız bir "kendinde şey" haline gelir. Olgular ayırt edilebilir ve sınıflandırılabilir bir yapıya sahip olur. Görelî mekân görüşünde ise, onun sadece birbirleriyle bağlantı halindeki nesnelere varlığı sayesinde var olan, bu nesnelere arasındaki bir ilişki olarak anlaşılır. Harvey, mekânın görelî olarak bakılabileceği başka bir yönünün daha olduğunu ve bunun ilişki mekân olarak adlandırıldığını belirtir. Mekânın, Leibniz'in bakışıyla nesnelere içinde görülmesi ve bu anlamda nesnelere de ancak kendi içlerinde başka nesnelere ilişkiler içerecek ve bunları temsil ederek var olduğunun kabul edilmesidir (Harvey, 2013: 18-19).

Aytaç, mekânın ekonomi politiği üzerine çalışanların, mekânsal ilişkilerin toplumsal örgütlenme dışında bir anlamları olmadığını ifade ettiklerini belirtir. Mekân kendi başına varlığı olan bir nesne değil, özellikle kapitalist üretim tarzında verili sosyal ilişkiler sonucunda üretilen bir şeydir. İnsan toplumlarının kurmuş oldukları yapıların ve ilişkilerin belirleyeni değil, bir üründür. Dolayısıyla mekân, bağımsız bir inşa biçimi değil, aksine toplumsal yapıların ve ilişkilerin belirlediği birer ürün olarak karşımıza çıkar. Bu yönüyle mekân toplumsaldır, toplum da mekânsal bir inşadır. Mekânın geometrisi toplumun ve toplumsallığın nasıl oluştuğu sorununu açıklar niteliktedir (Aytaç, 2006: 877). Bu yaklaşıma göre mekânın, belirlenen, inşa edilen, etkilenen olduğunu yani kısaca sonuç olarak görüldüğünü söyleyebiliriz.

Urry'e göre, her şeyden önce mekân, içine yerleşen maddi nesnelere bir biçimde ayrı, mutlak bir kendilik olarak görülmemelidir. Fakat mekân sadece bu tür nesnelere de

indirgenemez. Mekâna, nesnelere salt dağılımı üzerinde yoğunlaşarak, tüm mekânsal etkiyi ortadan kaldırmamak gerekir (Urry, 2015: 104). Urry'ye göre, mekânsal olan farklı bir genel yasalar dizisi kurulabilecek biçimde toplumsal olandan ayrılamaz. Urry, bunun nedeninin, mekânın tek başına genel etkiler taşınamaması olduğunu belirtir. O'na göre mekânsal ilişkilerin önemini de, söz konusu toplumsal nesnelere özel karakterine bağlıdır: “Böylelikle mekânsal ilişki, genel bir etkiyle sınırlandırılmaz; sadece söz konusu toplumsal nesnelere belirli ayırt edici özellikler ya da güçler taşımaları nedeniyle, etkide bulunur. Yalın “mekân” yoktur, sadece farklı türden mekânlar, mekânsal ilişkiler veya mekânsallaşmalar vardır” (Urry, 2015: 106). Bu durum sosyolojideki yapı-fail tartışmasına Giddens'in yapısalılık teorisindeki sentezci bakışını hatırlatabilir. Mekânsallaşma da basit bir sentezcilik değildir. Mekân bir kez üretildikten sonra artık hem üreten ve üretilen hem neden hem de sonuçtur. Mekânın karmaşık olan doğasını Lefebvre (2014: 25) şöyle açıklar:

Mekân kavramı zihinsel olanla kültürel olanı, toplumsalla tarihsel birbirine bağlar. Karmaşık bir süreç oluşturur: (yeni, meçhul mekânların, kıtaların ya da evrenin) keşfi; (her topluma özgü mekânsal örgütlenmenin) üretimi; (yapıtların: manzaranın, anıtsallığı ve dekoruyla birlikte şehrin) yaratılması. Bu, evrimsel ve (doğuyla birlikte) genetik olarak işlese de bir mantığı vardır: aynı-zamanlılığın genel formudur bu mantık; çünkü her mekânsal düzenleme, zekânın üst üste binmesine ve eşzamanlılığı üreten öğelerin maddi olarak bir araya gelişine dayanır.

Lefebvre'ye göre farklı mekânların üretimi bireysel davranışları, toplumsal eylemi ve grup oluşumunu şekillendirir. Dahası, mekânın – bireysel, yerel, metropolitan, ulusal, küresel vs. – birbiriyle üst üste gelen ve içine işleyen, iç içe geçen katmanlarının sonucu olarak, küresel ve yerel sosyo-ekonomik süreçler ile parçalanmış ve buna rağmen yine de homojenleşen mekânların üretimi bağlantılıdır. Bu durum “toplumsal ilişkilerin acımasızca yoğunlaştırılması”dır, mekân güç ilişkilerini yansıtırken aynı zamanda tahakküm ve itaat ilişkilerine karşı mücadelenin de “alan”ıdır (Gotham, Shefner, Brumley, 2001: 317).

Soja da mekânın önemini özneyi kavramsallaştırmada, mekânın bu özne etrafında inşa olduğu, öznenin hem bilinç hem de eylem üzerinde önemli etkileri olduğu şeklindeki ontolojik konumundan kaynaklandığını belirtir. Mekânı yalnızca basit bir neden-sonuç ilişkisi olarak görmenin ötesinde, mekânı bir eş zamanlılık, toplumsal bir ürün ve de toplumsal yaşamın belirleyicisi olarak gören bir bakış açısı geliştirmenin önemini vurgular (akt. Işık, 1994: 14). Alver'e göre mekân, insanın ve toplumun pratik yansımalarından biri iken aynı zamanda insan ve toplum da, belli bir mekânda varlık kazanır, o mekânda oluşur ve dönüşür. İnsanın ve toplumun bir yerle irtibat kurması, bir yere bağlanması da buna ilişkindir. Mekân,

bir kimlik unsuru olduğu gibi başlı başına bir değer ve referans alanıdır, insanın konumu ve statüsüne dair de ipuçları taşımaktadır. Mekân doğrudan insanın varlık alanı ve toplumsal yeriyle ilişkilidir. Mekân üretimi, mekânsal organizasyonlar, mekânsal aidiyet ve mekânsal ayırışma gibi kavramlar, bütünüyle insanı temsil etmekte ve onu takip etmektedir (Alver, 2013: 11). İnsan doğduğunda mekâna (akışın somut haline) düşer. Her eyleminde, öncüllerinin şekillenirken şekillendirdiği, mekâna izlerini bırakır. Bu şekilde kendini var eder ve mekânda yaşanmışlıklarını bıraktıkça, gördükçe kurduğu aidiyet ile tanımlayabileceği - hayatta olduğunun kanıtı olarak görebileceği- sınırlarını çizebileceği kimliğini inşa edebilir.

1.1.2. Klasik Sosyolojide Mekân Tartışmaları

Klasik sosyolojide mekân tartışması, coğrafya ekseninden birer yaşam alanı olan yerleşim yerlerine; kent ve kasabalara yönelmiştir. Marx, Durkheim, Weber, Simmel, ve Tönnies gibi kurucu isimlerin her birinde, özellikle kent ve kasaba (taşra) önemli bir tartışma alanıdır. Bir analiz nesnesi olarak mekânın klasik sosyologlarca tartışılması Urry'ye göre örtülü ve dolaylı bir tarzda gerçekleştirmiştir. Klasik düşünürler mekânı toplumsal döngü içinde aktif bir etken olarak görmekten çok toplumsallığın üzerinde gerçekleştiği ve sosyal güçler tarafından şekillendirilen ve dönüştürülen bir nesne olarak görmüşlerdir (Çetin, 2010: 69; Alver, 2013: 23).

Urry'ye (2015) göre sosyoloji klasikleri, mekânı anlaşılması güç biçimde ve işlenmemiş haliyle ele almışlardır. Marx ve Engels açık biçimde, kapitalist sanayileşmenin nasıl endüstriyel kasaba ve kentlerin aşırı hızlı büyümesine yol açtığıyla ilgilenmişlerdir. Engels'in *İngiltere'deki İşçi Sınıfının Durumu* adlı yapıtında, 1840'ların İngiltere'sine ilişkin aydınlatıcı bir kent sosyolojisi sunmaktadır. Daha genel olarak *Komünist Parti Manifestosu*'nda Marx ve Engels sabitleştirilmiş, hızla dondurulmuş ilişkilerin kemikleşmeye fırsat bulamadan eskidiğini anlatır; “katı olan her şey buharlaşır, kutsal olan her şey bayağılaşır.” Marx ve Engels, kapitalizmin insanların “doğal üstleri” ile olan feodal bağlarını koparacağını ileri sürer; bu durum burjuva sınıfını yerküre üzerinde pazarlar aramaya zorlamakta, bu da, yerel ve bölgesel pazarları yok etmektedir; emekçi kitleler, proletaryayı oluşturacak ve bir kendisi için-sınıf meydana getirecek şekilde fabrikalara yığılırlar; sendikacılığın gelişimine, kapitalizmin getirdiği gelişkin ulaşım ve iletişim yardım eder. Daha sonraki yapıtlarında Marx, kapitalist birikimin “mekânın zaman tarafından yok edilmesi”ne dayandığını ve sonuçta durumun zaman ve mekân boyunca tarım, endüstri ve nüfusta çarpıcı dönüşümler ürettiğini çözümlenmektedir (Urry, 2015: 20-21).

Urry, sonuçların oldukça farklı ele alınmasına karşın Durkheim'in benzer süreçleri çözümlendiğini belirtir. *Toplumda İşbölümü* adlı yapıtında Durkheim, dayanışma biçimleriyle

ayırt edilen iki tip toplum olduğunu öne sürmektedir: mekanik (aynılık ya da benzerliğe dayalı) ve organik (farklılık ve bütünleyiciliğe dayalı). İşbölümünün gelişimi dramatik biçimde uzmanlaşmayı arttırmakta ve sonuçta mekanik toplumdaki organik topluma geçişe yol açmaktadır. Bu yüksek işbölümü maddi ve manevi yoğunluktaki artış nedeniyle gerçekleşir. Maddi yoğunluktaki artış belirli bir alanda yeni iletişim biçimlerinin gelişiminden, kasaba ve kentlerin büyümesinden kaynaklanan nüfus yoğunluğunun artışına işaret eder. Toplumun farklı kesimleri, insanların giderek daha çok ilişkiye ve etkileşime girmeleriyle, bireyselliklerini yitirirler. Her ne kadar bazı zamanlarda kentler toplumsal patoloji merkezleri olabilseler de, bu durum karşılıklı bağımlılığa dayalı yeni bir organik dayanışma yaratır. Durkheim, yerel coğrafi bağılıkların mesleğe dayalı yeni iş bölümleri tarafından giderek zayıflatıldığına dair, kapsamlı bir modernleşme tezi sunmuştur. *İlkel Formlar*'da Durkheim mekân konusunda bir toplumsal kuram oluşturmuştur. Bu kuram iki kısım içerir: Birincisi, belirli bir toplumda herkesin mekânı benzer biçimde temsil etmesinden dolayı, bu tür nosyonların kaynağının toplumsal olduğunu ifade etmektedir; ve ikincisi, en azından bazı durumlarda mekânsal temsiliyetler gerçekten de toplumsal örgütlenmenin egemen örüntülerini yansıtmaktadır (Urry, 2015: 21).

Urry'e göre kent sosyolojisine önemli katkıları bulunan Max Weber'in, kardeşi Alfred Weber'in endüstriyel yer seçimi kuramına yeni açılımlar kazandıranlardan biri olmasına rağmen, mekâna ilişkin çok az göndermede bulunması bir paradoks olarak görülebilir. Max Weber kenti çözümlerken mekânsal kavramları kullanma açısından oldukça eleştirel davranmıştır. Büyüklük ve yoğunluğa göre çözümlenmeyi reddetti ve temelde, ortaçağın kentinin ortaya çıkışının kendisini çevreleyen feodal sisteme nasıl bir meydan okuyuş oluşturduğunun üzerinde yoğunlaşmıştır. Kentin ayırıcı niteliği özerkliktir ve kent, ilk kez insanların bireysel yurttaşlar olarak bir araya geldiği yerdir (Urry, 2013: 22). Bu durum kentlerin kimlik kazanmalarını, kendilerine özgü ve birbirlerinden farklı özellikleri barındıran yerleşim yerleri olmalarını sağladı.

Klasik dönemde mekân sosyolojisine en önemli katkıda bulunan isim Simmel'dir. Simmel *Metropol ve Zihinsel Yaşam* (1996: 81-89), *Köprü ve Kapı* (2013: 17-29), *Mekânın Sosyolojisi* başlıklı yazıları ile öne çıkar. Simmel, mekân ve insan ilişkisini merkeze alarak, mekânsal biçimlerle hayat tarzları arasındaki bağı vurgular. Metropol başka bir hayatı, taşra ise daha başka bir hayatı temsil etmektedir (Alver, 2013: 24). Simmel, boş bir mekâna anlam kazandıran toplumsal etkileşimlerdeki mekânsal biçimlerin beş temel özelliğini çözümlenmiştir: Bu özellikler şunlardır: Bir mekânın eşsiz ya da biricik niteliği; bir mekânın mekânsal olarak çerçevelenmiş parça ve etkinliklere bölünebilme biçimleri; toplumsal etkileşimlerin mekân içine yerleştirilebilme düzeyi; özellikle kentteki yakınlık/uzaklık

derecesi ve görme duyusunun rolü; konumların değişme olanağı ve özellikle “yabancının” gelişinin sonuçları. Simmel mekânı, toplumsal örgütlenmenin mekândan koparılması nedeniyle giderek önemini yitiriyor olarak görme eğilimindedir (Urry, 2015: 22). Ancak Urry, Simmel’in, kentsel yaşamı kent mekânsal biçimi açısından çok fazla açıklamadığını da belirtir. Onun yapıtı daha çok *Komünist Manifesto*’daki Marx ve Engels ile koşutluk sergileyen, “modern” devingenlik örüntülerinin toplumsal yaşam üzerindeki etkilerinin erken bir incelemesidir. Simmel modern yaşamın parçalanması ve çeşitliliğini çözümler; devinimin, uyanıklar çeşitliliğinin ve yerlerin görsel açıdan mal edinilmesinin bu yaşantıya ilişkin çok önemli özellikler olduğunu gösterir (Urry, 2015: 23).

Ferdinand Tönnies, cemaat-cemiyet dikotomisi ile iki farklı hayat tarzı ve buna bağlı iki farklı toplum biçimini incelemektedir. Tönnies’in analizini gerçekte belli mekânlar üzerinden gerçekleştirmesi ilginç görülebilir. Sennett’e göre (akt. Alver, 2013: 24) Tönnies, “Gemeinschaft ve Gesellschaft arasındaki karşıtlığı keşfettiği zaman, insan sıcaklığının ortaya çıkacağı bir iç mekân görüşünü sosyal bilimler jargonunda kutsallaştırdı. Gemeinschaft (cemaat-topluluk) onun için küçük ve sosyal yönden muhafazalı bir mekânda yüz yüze sosyal ilişki demektir; oysa Gesellschaft (cemiyet-toplum) daha açık, sessiz bir alışverişti... Tönnies, bu iki terimi mekâna uyarladı. Bunları, köylerle kentler ve kent içindeki evlerle sokaklar, küçük kafelerle büyük kafeler, komşu grubuyla büyük kalabalık arasındaki kontrastlar haline getirdi.” Tönnies, böylece, mekân temelli bir hayat tarzı incelemesine girişmiştir. Mekânsal organizasyonlara dayalı hayat tarzlarının olabileceği düşüncesi de, Tönnies’in katkısıyla klasik sosyolojideki yerini alır (Alver, 2013: 24-25).

Amerikan sosyolojisinin en önemli oluşumlarından biri olan Chicago Okulu, metropolisleri araştırmak üzere ortaya çıkan akademik uzmanlık dalını, kent sosyolojisini kurdu. Okul’un kent üzerindeki çalışmaları, sosyolojide mekân tartışmalarının yer bulması açısından bir gelişme olarak görülebilir. Kent konusuna ekolojik ve sosyal psikolojik açıdan yaklaşan ve Simmel’den etkilenen Okul, Park, Wirth, Burgess gibi isimlerden oluşmaktadır (Alver, 2013: 25). Wirth ve Redfield, asıl olarak büyüklük ve yoğunluğa dayalı mekân örgütlenmesinin kendisine uygun toplumsal örüntüleri ürettiğini savunur (Urry, 2015: 24). Kenti yalnızca fiziki yönden değil, toplumsal ve kültürel yönden ele alan okul, mekânsal organizasyonun kültürel bir mesele olduğunu, belli bir hayat tarzından kaynaklandığını vurgular. Örneğin Park, Sennett’in (akt. Alver, 2013: 25) belirttiği üzere “haritada bir yer olan kentle bir ahlaksal düzen olan kent arasındaki, yani “urbs”un ve “civitas”ın versiyonları arasındaki ilişkiyi bulmaya çalıştı... bu uğraşın uzmanları haline geldiler.” Park, özel kültürel tipleriyle bir kültürel alanı temsil etmesi anlamında şehrin medeni insanın doğal yaşama alanı

(habitatı) olduğu görüşünü savunmaktadır. Wirth ise toplumsal bir varlık olarak kent ve bir hayat tarzı olarak kentlilik ile ilgilenir (akt. Alver, 2013: 25).

1.1.3. 1960'lardan Sonra Mekân

Mekânın, sosyolojide 1960'dan sonra öne çıkması, bu dönemde Marxist teori kapsamında mekânın kapitalist üretim biçiminde ne şekilde üretildiği ve yeniden üretildiği ve bunu hem bir üretim aracı hem de kontrol ve ideolojik bir araç olarak nasıl kullanıldığıyla ilişkili yeni tartışmalar içinde gerçekleşmiştir (Çetin, 2010: 73). Bu konuda yazan isimlerin en başında hiç şüphesiz Fransız düşünür Henri Lefebvre gelmektedir. 1960'dan sonra mekân üzerine yazıları ile öne çıkan isimler olarak öncelikle Henri Lefebvre, David Harvey ve 1990'larda da John Urry'dir.

Lefebvre *Mekânın Üretimi* adlı eseriyle, mekâna dair kuramsal bir temel oluşturmaya çalışmış ve mekânın toplumsal bir inşa olduğunu vurgulamıştır. Bu eser onun, felsefi ve tarihsel bir sorun olarak mekânla ilgisinin en olgun ürünüdür. Eseri sıra dışı kılan en önemli unsurlardan biri, geleneksel Marxist bir yazar için şaşırtıcı sayılabilecek olan mekân konusuna el atmış olmasıdır. Mekân-toplum ilişkisini merkeze alarak bir mekân sosyolojisi örneği ortaya koymaktadır. Mekânın ekonomi politiği üzerine ağırlıklı bir şekilde vurgu yapan Lefebvre, mekânın yansız ve edilgen bir geometri olmadığını öne sürer. Ona göre mekân üretilir ve yeniden üretilir, bu nedenle de sosyal, siyasal ve ekonomik mücadelenin bir alanını temsil eder. Mekân temelde bir aynadır; toplumsal yapıyı, toplumsal değişmeyi gösteren işaretler sistemidir. Ayrıca, tüm farklı mekânsal görüngüler –arazi, bölge, yer vb.– benzer mekân veya mekânsallaşma diyalektik yapısının parçası olarak anlaşılmalıdır. Uzlaşım sal açıdan, parçalı-disiplin anlayışına dayalı çözümlerinin sonucu olarak bu farklı görüngüler ayrıştırılmış olsalar da, birleşik kuramsal bir yapı içinde bir araya getirilmeye ihtiyaç duyarlar. Bu yapı üç öğeden oluşur. İlk önce, “mekânsal pratikler” vardır. Bunlar bireysel rutinlerden sistematik mntika ve bölge yaratımına dek uzanırlar. Bu tür mekânsal pratikler zaman içinde, inşa edilmiş çevre ve peyzaj halinde somutlaşırlar. En anlamlı mekânsal pratikler mülkiyet ve diğer sermaye biçimleriyle ilişkili olanlardır. İkincisi, mekân temsiliyetleri, bilgi biçimleri ve planlama teknikleri ve devlet aracılığıyla mekânı örgütleyen ve temsil eden pratikleri vardır. Üçüncüsü, temsiliyetin mekânları ya da mekânın kolektif deneyimleri vardır. Bunlar, mekân çevresinde simgesel farklılaşmaları ve kolektif fantezileri, hakim pratikler karşısında direnişleri ve ortaya çıkan bireysel ve kolektif ihlal biçimlerini kapsamaktadır(Urry, 2015: 47).

Lefebvre, özellikle kapitalizm koşullarındaki mekân üretimiyle ilgilenmektedir. Zaman içinde farklı mekân biçimleri birbirini izler. Doğal mekândan, mutlak ve soyut mekâna

doğru ardışıklık vardır, sonuçta doğa giderek toplumsal olandan kovulmaktadır. Soyut mekân, “binyılın sonunda” oldukça olağanüstü “yaratılmış mekânlar”a yol açan kapitalist ilişkilerin yüksek noktasıdır (Urry, 2015: 48).

Lefebvre fiziksel mekân, zihinsel mekân ve sosyal mekân şeklinde ayırdığı mekânsal pratiğin toplumsal ilişkilerin üretilmesi açısından farklı bir alan yarattığını, mekânda toplumsal ilişkinin varlık kazandığını ifade etmektedir. Felsefi düzeyde zaman ve mekânın iç içe olduğunu, mekânsız zamanın mümkün olmadığını, bunun yanında mekânın ister bir heykel, ister bir oda, sokak, şehir ya da ülke temelinde düşünölsün, sürekli bir devinim içinde bulunduğunu belirten Lefebvre, bu devinimin farklı ritimlerini ve dinamiklerini tarihsel süreç içerisinde anlayabilmek için mekânın somut örüntüsünün en ince detaylarıyla incelenmesi gerektiğine inanır (akt. Alver, 2013: 25-26). Mekân zaman içerisinde gösterdiği değişimle, kendi üzerinden zamanın da okunmasını olanaklı kılar. Mekân ve zaman arasındaki karşılıklılık da burada yatar.

Lefebvre’ye göre modernite mekânının belirgin özellikleri vardır:

Homojenlik – parçalılık – hiyerarşiklik. Bu mekân çeşitli nedenlerle homojenliğe yönelir: Elementlerin ve malzemenin imalatı; müdahillerin benzeşen gereklilikleri; yönetim ve denetim, gözetim ve iletişim yöntemleri. Plansız, projersiz homojenlik. Sahte “toplu” konutlar, ki aslında bunlar toplumsal izolasyondur. Çünkü paradoksal olarak, bu homojen olması için planlanan mekân parçalanır: paylara, parsellere ayrılır. Kırıntılara dönüşür. Bu da gettolar, yalıtılmış alanlar, mahalle grupları, etrafla ve çeşitli merkezlerle doğru düzgün birleşmemiş sözde-topluluklar üretir. Katı bir hiyerarşileşme söz konusudur: konut mekânları, ticari mekânlar, boş zaman mekânları, marjinaler için mekânlar, vb. Bu mekânın tuhaf bir mantığı hüküm sürer ve bu da, yanıltıcı bir şekilde, bilgisayarlaşmaya bağlanır ve homojenliğinin altında “gerçek” ilişki ve çatışmaları gizler. Ayrıca, bu yasa ya da kendi mantığıyla (homojenlik – parçalılık – hiyerarşiklik) birlikte bu mekân şeması, benzer etkilere, bilgi ve kültürün içinde bütün olarak toplumun içinde daha büyük bir kapsam edinmiş ve bir tür genellemeye erişmiş gözükmektedir (Lefebvre, 2014: 26-27).

Lefebvre’ye göre “soyut mekân”, araçsal rasyonalitenin, parçalılığın, homojenizasyonun ve en önemlisi metalaşmanın mekânıdır. Bu durum, soyut mekânın, boyut, genişlik, alan, konum ve kâr gibi nitelikleriyle ilgilenen kapitalistlerin ve belediye yetkililerinin kullanım biçimidir. Buna karşıt olarak ise “sosyal toplumsal mekân”, gündelik yaşanan deneyimleri, yaşanacak bir yer olarak çevreyi ve ev-yuva denebilecek bir mekânı karşılar. Lefebvre’ye göre hükümetin ve iş adamlarının, yeni bir otoyol planlamak, kentin eski alanlarını yenileştirmek gibi soyut mekâna yaklaşımı, sakinlerin mekân algısında ve

kullanımında var olan sosyal alan ile çatışma doğurabilir. Lefebvre'ye göre, soyut ve sosyal mekân arasındaki bu çatışma modern toplumun temelinde vardır ve mekânsal pratikleri (gündelik yaşamın mekânsal örüntüleri), mekânın yeniden sunumunu (konsept modellerin dolaysız olarak sosyal pratik ve arazi planlamasında kullanımı) ve yeniden sunumun mekânını (bireylerin çevre oluşturmak için sosyal ilişkileri kullanması) içerir (Gotham, Shefner, Brumley, 2001: 314).

Lefebvre'ye göre mekânın toplumsal ürün olarak kavranışı kolay değildir, kısmen yeni ve öngörülmemiş bir sorunsal içerir. Herhangi bir “ürünü”, şeyi ya da nesneyi değil, bir ilişkiler bütününe belirten bu kavram, üretim, ürün ve bunların ilişkileri kavramların derinleştirilmesini gerektirir. Hegel'in dediği gibi, bir kavram ancak belirttiği şey tehdit altında olduğunda, sonuna –dönüşümüne- yaklaştığında ortaya çıkar. Mekân, pasif, boş bir şey olarak ya da “ürün” gibi, karşılıklı mübadelede bulunmaktan, tükenmekten ve yok olmaktan başka anlamı olmayan bir şey olarak düşünülemez. Bir ürün olan mekân, etki ya da tepki yoluyla bizzat üretime müdahale eder: Üretken emeğin örgütlenmesi, ulaşım, hammadde ve enerji akışı, ürün paylaşım ağları... Kendince üretken ve üretici olan mekân, üretim ilişkilerine ve (iyi kötü örgütlenmiş) üretici güçlere dahildir. Mekân kavramı tek başına bırakılamaz ve statik kalmaz; diyalektikleşir: Ürün-üretici olan mekân, ekonomik ve toplumsal ilişkilerin dayanağıdır. Aynı zamanda, üretim aygıtının, genişletilmiş yeniden-üretimin, pratik anlamda “alanda” gerçekleştirdiği ilişkilerin yeniden üretiminin içine de dahildir (Lefebvre, 2014: 23-24).

Aytaç'a göre Lefebvre'nin mekân anlayışı temelde “akışkandır” ve mekân her tür toplumsal değişimin aynasıdır. Mekânı anlayabilmek için ayna metaforunu kullanan yazar, aynı zamanda mekânı algılayan bireyin konumunun da büyük önem taşıdığını belirtir (Aytaç, 2006: 887). Bu durum Engels'in mevcudiyetlerin bilinçleri belirlediği yaklaşımıyla örtüşür.

Lefebvre'ye göre:

Mekân özellikle, algılanmış, tasarlanmış ve yaşanmış olmak üzere üç farklı derinlik düzeyinde yaşanır. Mekânsal derinliğin algılanması ise, mekânla ilişki içinde bulunan bireyin bakışında gerçekleşir. Öznenin mekânla ilişkisi, ayna-göz-bakış-imge gibi dörtlü ilişkiler setinde gerçekleşir. Bunlar arasında “ayna”, mekânda bir dizi görüntüyü serimler. Bu görüntüler mekânın değişik izlerini içinde taşır, belirli tarihsellerin takılı kaldığını gösterir. Bunlar aynada görünen ve örtük olanın mekânsallıkları olarak yansır. “Göz” ise her zaman özneye ait bir öge değildir, mekânda daha önceden var olan bazı güç ilişkilerini içine alır. Bu göz, güç ilişkileri açısından patriarkal temsilin içinde gizlidir. “Bakış ise, öncelikli olarak gözden ayrılmıştır. Bakışın rolü, bireyin öznel kimliğini tarif etmesi açısından önem taşır. Lefebvre'ye göre, ya öznel kimlik gerçekleşecek ya da kimliğin farklılaşması

izlenemeyecektir. Bunu ise iki örnekle açıklar. Biri Narcissus, diğeri ise Lewis Carol'un Alice'dir. Bunlar aynanın içinde kalan ve gerçek olmayan kimliklerdir. Bireyin kimlik inşası, kent içinde ötekilerle karşılaşması sonucu gerçekleşir. Mekân bu karşılaşmaların yaşandığı yerdir. Lefebvre'nin özne-mekân etkileşimi içinde sözünü ettiği son süreç "imge"lerin, sembollerin dünyasına dönüktür. Bunun anlamı: birey ayna içinde gördüklerini ya kendi farklılığını ötekilerden biri olduğunu kabul edecek ya da 'ayna'nın boş mekânına, aynanın oyunlarına yakalanacaktır. Her iki durumda da ayna özneyi çeşitli tuzaklara çeker, ikilemlere iter (Aytaç, 2006: 887).

Lefebvre'ye göre "(toplumsal) mekân (toplumsal) bir üründür". Güncel üretim tarzı içinde ve mevcut haliyle "fili toplum" içinde, mekânın, meta, para, sermayeyle aynı sıfatla ve aynı genel süreçte, fakat ayrı bir şekilde, kendine özgü bir tür gerçeklik edinmiş olduğunu belirtir. "Üstelik bu şekilde üretilen mekân, düşünceye olduğu kadar eyleme de aygıt olarak hizmet ettiğinden, bir üretim aracı olmanın yanında, bir denetim, dolayısıyla tahakküm ve güç aracıdır; fakat, mevcut haliyle bu mekân, kendisini kullananlardan kısmen kurtulur." (Lefebvre, 2014: 56). Ayrıca Lefebvre bu mekânı doğuran toplumsal ve politik güçlerin ona hakim olmaya çabalasalar da başaramayacaklarını; mekânsal gerçekliği hakim olunması imkansız bir tür özerkliğe yönelenlerin bile, onu köleleştirmek için sabitlemeye, ortadan kaldırmaya çabaladıklarını belirtir. Lefebvre'ye (2014: 57) göre, bu mekân soyuttur, ama somut soyutlamalar olan meta ve para gibi o da "gerçek"tir, aynı zamanda somuttur, ama bir nesne gibi, herhangi bir ürün gibi değil, araçsaldır; fakat bilgi gibi, o da araçsallığı aşar.

Lefebvre'nin bakış açısından mekân, basitçe, "burası" ya da "orası" değil, o, bir toplumsal üretimdir. Esasta, toplumsal bir faaliyetin ürünüdür ve toplumsallıkla karakterize olur. Dolayısıyla mekân, nesnelere, şeylere içeren basit bir çevrim ya da alan değildir. Mekân, "boşluk" değildir, tersine her zaman doludur ve tanım itibariyle işgal edilmiştir. Mekânın toplumsal olarak üretilişinin iki önemli sonucu vardır: birincisi, doğal/fiziksel mekânın kaybolmaya yüz tutması, ikincisi, her toplumun kendi mekânını üretiyor olması. Lefebvre'ye göre doğal/fiziksel mekân ile toplumsal mekân arasındaki fark, doğal mekânın dağınık özelliğine karşılık, toplumsal mekânın birleştiren, bir araya getiren ve böylece merkez/çevre ayrımı doğuran bir özelliği olmasıdır. Aslında her mekân belli bir sınıra sahiptir; özneler ve nesnelere belli biçimde yerleştirilir, belli yönlerde hareket ettirilir. Ancak bu sınır bir soyutlamadır. Çevrilmiş, kapatılmış mekân bir soyutlamanın ürünüdür -tıpkı toplu konutlar gibi-. Zira mekân gerçek varlığını, ördüğü ve parçası olduğu ağlar, yani karşılıklı ilişkiler sayesinde kazanır. Duvarlar, çevrimler, sınırlar vs. hep bir ayrım görüntüsü verir, ama asıl var olan belirsiz bir sürekliliktir. Sınır aslında bir ayrım değil, bir geçiş noktası, bir pasajdır. Mekân ne bir mülkiyet ne bir boşluktur. Bu yüzden hiçbir mekân kolayca ortadan kalkmaz.

Örneğin, bir dünya pazarının kurulması, yerel ve bölgesel mekânların basitçe yok olması anlamı taşımaz. Çünkü mekân çoğuldur, mekânın yasası her mekânın bir başka mekânla ilişki içinde olması, mekânların iç içe geçmesidir (Aytaç, 2006: 888). Kapitalizmin gelişmesi ve mekânda yarattığı değişikliği üst üste gelen parçalar -aralarına birer çarşaf konsa da alttaki engebelerin hissedilir, görülebilir kısaca hâlâ deneyimlenebilir oluşu- biçiminde düşünebilir.

Lefebvre (2014: 28), üretim tarzının, bazı toplumsal ilişkilerle birlikte, kendi mekânını (ve zamanını) örgütlediğini, ürettiğini belirtir. Üretim tarzı ancak bu şekilde gerçekleşebilir. Üretim tarzı toplumsal ilişkileri alana yansıtır ve bu ilişkiler üzerinde etkide bulunur. Lefebvre, toplumsal ilişkiler ile mekânsal (ya da mekânsal-zamansal) ilişkiler arasında, önceden belirlenmiş doğru bir denklik olmadığını belirtir. Ayrıca kapitalist üretim tarzının, dünyaya yayılan kendi mekânsal kapsamını, esin gücüyle ya da zekâsıyla daha baştan düzenlediğinin söylenemeyeceğini vurgular. “Öncelikle mevcut mekân kullanılır; örneğin su yolları (kanallar, ırmaklar, denizler), sonra karayolları; ardından demiryolları inşa edilir, otobanlarla ve havaalanlarıyla devam edilir. Mekân içindeki hiçbir ulaşım aracı tamamen yok olmamıştır; ne yürümek, ne at, ne bisiklet” (2014: 28). Bu noktada üretim tarzında ve toplumsal ilişkilerde yaşanan değişimlerin, birbirinden zamansal ve mekânsal olarak bir kopuşa varmadığı sonucuna da varılabilir. Lefebvre’ye göre: “20. yüzyılda dünya ölçeğinde yeni bir mekân oluşmuştur; bu mekânın henüz sonuca ermemiş üretimi sürmektedir. Yeni üretim tarzı (yeni toplum) önceden var olan, önceden şekillenmiş mekânı sahiplenmekte, yani amaçlarına göre düzenlemektedir. Bu ağır dönüşümler zaten sağlam bir mekâna nüfuz ederlerken, kimi zaman da onu sertçe altüst ederler” (2014: 28). Bu noktada Lefebvre, 20. yüzyılda köylerin ve kırsal ortamın durumunun örnek olarak verilebileceğini belirtir.

David Harvey “Sosyal Adalet ve Şehir” adlı eserinde (2013: 28-29) kent hakkında herhangi bir genel kuramın, bir şekilde kentin yüklendiği mekânsal biçimle kentteki toplumsal süreçleri bağdaştırması gerektiğini öne sürer. Disiplinler açısından bunun, iki önemli araştırma ve eğitim geleneğini birleştirmeye karşılık geldiğini, sosyolojik muhayyile sahip olanlarla mekânsal bilinç ya da coğrafi muhayyile bahşedilmiş olanlar arasında bir köprü kurmak olduğunu belirtir. Harvey’e göre bu muhayyile “bireyin kendi yaşam öyküsündeki mekân ve yerin rolünü anlamasını, etrafında gördüğü mekânlarla ilişkilendirmesini, bireyler ve çeşitli örgütlenmeler arasındaki işlemlerin onları ayıran mekân tarafından nasıl etkilendiğini anlamasını sağlar”. Ayrıca bireyin kendisiyle çevresi, bölgesi, egemenlik alanı arasındaki mevcut ilişkiyi anlamasını sağlar. Bu bilinç dolayısıyla aynı zamanda, mekânı yaratıcı bir şekilde şekillendirip kullanmasını ve başkaları tarafından yaratılan mekânsal biçimleri takdir etmesini sağlar. Harvey, bu “mekân bilinci”ne ya da “coğrafi muhayyile”ye

mimarlar, sanatçılar, tasarımcılar, kent planlamacıları, coğrafyacılar, antropologlar, tarihçiler ve benzerlerinin sahip olduklarını belirtir (2013: 28-29).

Harvey, kapitalizmin mekânsal süreçlerini, mekânın kapitalist sistem tarafından dönüştürülmesini incelemektedir. “Postmodernliğin Durumu” adlı eserinde yeni dönemlerdeki mekân ve zaman kavrayışlarını ifade etmek için ‘zaman-mekân sıkışması’ kavramını kullanır. “Mekân ve zamanın nesnel niteliklerinde öylesine devrimci değişimler olur ki, dünya görüş tarzımız, bazen çok köklü biçimlerde, değiştirmek zorunda kalırız.” (2010: 270). Harvey sıkışma terimini kullanır, çünkü bir yandan kapitalizmin tarihine hayatın hızının artışı damgasını vururken, bir yandan da mekânsal engellerin dünya sanki üzerimize çökecekmişçesine aşıldığını sağlam biçimde iddia etmenin mümkün olduğunu düşünür.

“Mekânı kat etmenin aldığı zaman ve bu gerçeği olağan olarak gösterim tarzımız, sözünü ettiğim türden olguların yararlı birer göstergesidir. İki tanıdık gündelik imgeye başvurarak söyleyecek olursak, mekân telekomünikasyonun yarattığı bir ‘küresel köy’e ve ekonomik ve ekolojik karşılıklı bağımlılıklardan örülmüş bir ‘uzay gemisi’ dünyaya doğru küçüldükçe ve zaman ufkumuz sonunda içinde bulunduğumuz andan başka bir şey kalmamacasına kıaldıkça (şizofrenin dünyası), mekânsal ve zamansal dünyalarımızın sıkışması duygusunun hakimiyetiyle başa çıkma zorunluluğuyla karşı karşıya kalırız.” (Harvey, 2010: 270).

Harvey (2010: 246) mekânsal ve zamansal pratiklerin hangi toplumda olursa olsun birçok karmaşıklık ve incelik içerdiğini, bu pratiklerin toplumsal ilişkilerin yeniden üretimi ve dönüşüm süreçleriyle yakından ilgili olduklarını belirtir. Ona göre, toplumsal değişimin tarihi, bir ölçüde, mekân ve zaman anlayışları ve bu anlayışların koşullabilecekleri ideolojik kullanımlar aracılığıyla kavranabilir. Bu belirlemenin önemi, toplumsal değişimin ilk planda mekânlarda izlenebildiği ve mekânsal değişim ile toplumsal değişim arasında yadsınamaz bir ilişki olmasıdır. Toplumsal değişimin zaman ve mekân ile olan ilişkisi üzerine Harvey: “toplumu değiştirmek isteyen herhangi bir proje, mekânsal ve zamansal anlayış ve pratiklerin dönüşümünün karmaşık ağını kavramak zorunda” olduğunu dile getirir (2010: 246). Alver de iktidarların yaptığının bunun dışında olmadığını, iktidarların, yönetim erkini ele geçirdikten sonra ilk olarak mekân düzenlemesine giriştiklerini, mekânı kendi bakış açıları doğrultusunda yeniden ürettiklerini belirtir (Alver, 2013: 28). Mekân her iktidar tarafından değiştirilmeye, dönüştürülmeye çalışılsa da her zaman için öncüllerin bıraktığı izleri de taşımaya devam eder. Mekân var oldukça zamansal etkilerin görünürlüğü de devam eder. Harvey’e (2010: 269) göre: “mekânsal ve zamansal pratikler toplumsal meseleler karşısında hiçbir zaman tarafsız değildir. Bunlar bir tür sınıfsal ya da başka türden toplumsal içeriğin ifadesidir ve çoğu zaman

yoğun bir toplumsal mücadelenin konusudur. Zaman ve mekânın her ikisi de meta üretimi için temel olan toplumsal pratiklerin düzenlenmesi aracılığıyla tanımlanır”.

1970’lerin ortalarında ve sonlarında, Michel Foucault, modern bireylerin kimliğini biçimlendiren kurumların tarihini tanımlamak için, Canguilhem ve Bachelard’ın fenomenolojisiyle Durkheim’in yapısalcılığını birleştirmiştir. Mekâna nesnelere, bedenlerin yerleşmesi ve mekânsal düzenlemeler, analizinin temelini oluşturur. Mekân disipline edici ve yapılandırıcı bir güç olarak anlaşılmaktadır. Sosyal eylemin mekânsallaşması ve mekânın biçimlenmesi politikaları, sadece eylemin ortamı-mekânı olmanın ötesinde analiz edilmiştir (akt. Güçlü, 2012: 279).

Kelimeler ve Şeyler’in basımını takip eden yıl içinde verilmiş “Başka Mekânlara Dair” başlıklı konferansta Foucault, tarihin 19. yüzyıl düşüncesinin ciddi bir takıntısı olmasına rağmen bugün bizim çağımızın pekâlâ “mekânın devri” diye adlandırılabilceği iddiasını doğrulamak için mekânın kısa bir tarihini yapma sorumluluğunu yüklenir. O, başka yerleri (Heterotopias) ütopyalardan (var olmayan yerlerden) ayırmak için teşhisçi yöntemini kullanır. Her insan grubunun bir değişmezi olan ilk husus, fuarlar, tatil köyleri, kütüphaneler ve kolonilere ait mekânlar kadar mezarlıklara, bahçelere ve müzelere ait mekânları da içerir (Urhan, 2010: 402).

Foucault, *Başka Mekânlara Dair* başlıklı konferansında şöyle demektedir: “19. yüzyılın büyük saplantısı, bilindiği gibi tarihti. İçinde bulunduğumuz dönem daha ziyade mekân dönemidir. Belki de günümüzün polemiklerini yönlendiren kimi ideolojik çatışmaların zamanın inançlı evlatlarıyla mekânın kararlı sakinleri arasında cereyan ettiği söylenebilir. Batı deneyiminde mekânın tarihi vardır, ortaçağda hiyerarşik yerler bütünü vardır. İçinde yaşadığımız mekân ise heterojen mekândır. Birbirine asla indirgenemez olan ve asla üst üste konamayan mevkileri tanımlayan bir ilişkiler bütünü içinde yaşıyoruz.” (Foucault’dan aktaran Güçlü, 2012: 280).

Foucault iki tür mekân tanımlar, “ütopya” ve “heterotopya”lar. Ütopya mekânları gerçek dışı mekânlardır, ancak toplumun gerçek mekânları ile düz veya ters analogi ilişkisinde bulunur. Ütopyalar dışında her kültürde yaratılan gerçek mekânlar olarak heterotopyalar vardır. Heterotopyalar, her kültürde yer alan ancak sıradan mekânlarda gerçekleştirilemeyen işlevlerin, sosyalliklerin mekânıdır (akt. Güçlü, 2012: 280). Heterotopyalar özgürlük mekânlarıdır. Yoğun bir modernizm eleştirisiyle öne çıkan Foucault’ya göre mekân, içinde yaşadığımız, kendiliğimizi oluşturduğumuz, hayatımızın aşındığı, zamanı ve tarihi yaşadığımız bir alandır. Kesinlikle bir boşluk değildir. Mekân ona göre gücün kurumsallaşmış, inşa edilmiş görünümüdür (Alver, 2013: 31).

Zaman/mekân karşıtlığına dayalı düşünsel kavrayışların bir sorun olarak belirginleşmesinin modernlikle başladığı söylenebilir. Bu duruma değinen Foucault, modern felsefede zamanın ayrıcalıklı konumunu eleştirerek mekâna dikkat çeker. Foucault 19. yüzyılın büyük saplantısının zaman olduğunu, gelişme, duraklama, kriz ve devir temalarıyla zamanın merkezi bir öge durumunda olduğunu belirtir. Oysa Foucault'a göre içinde bulunduğumuz çağ, her şeyden önce mekân çağıdır. Öyle bir anda yaşamaktayız ki, dünyayı zaman içinde gelişen uzun bir ömürden çok, noktaları birbirine değen ve kendi zinciriyle kesişen bir bağ olarak yaşarız. Artık, mekânın merkezleştiği yeni bir dünyada yaşıyoruz. Foucault, iktidar ilişkilerinde mekânsal analizin salt zaman merkezli araştırmalardan daha anlamlı ve yaygın etkileşimlere gebe olduğuna işaret eder. Söylemdeki dönüşümleri mutlak bir zamanın diliyle anlatmaya çalışmak, kaçınılmaz olarak insan bilincinin geçiciliğiyle sınırlıdır. Bunun yerine, mekânsal kavramlar yardımıyla deşifre edilen söylemin, iktidar ilişkileri aracılığıyla dönüşümünü daha gerçek ve kalıcı manada kavramak mümkündür (Aytaç, 2006: 898).

Pierre Bourdieu, Michel Foucault ve Anthony Giddens'in teorik çalışmaları mekân ve toplumsal eylem arasındaki refleksif ilişkiye sosyal teoride yer verme girişimini temsil eder. Özellikle Bourdieu, ajansın ve yapının, mekânsal ve zamansal niteliklerini açıklamak ve aydınlatmak için iki kavram geliştirir: "habitus" (alışkanlıklar) - ezilen toplulukların yönlendirilmiş eylem ve algısı ve "field" (mücadele alanı) toplumsal mücadelelerin ortaya çıktığı yapılandırılmış mekân. Bourdieu için, mekân, gündelik yaşamın yerel sakinlerinin habitusunu ve kimliğin yer-özellikli biçimleri (place-specific) olan bilinç ve bilgiyi üretebilen faktörü oluşturmaya yardımcı olur. Benzer şekilde, Foucault da tahakküm ve itaat ilişkileri ile şekillenen, politik mobilizasyon ve devrimin doğduğu alan olarak hizmet eden muhalif mekânlar için "heterotopyalar" kavramını kullanır. Ona göre "mekân her bir toplumsal yaşamın temelindedir; mekân her bir iktidar pratiğinin temelindedir". Foucault, mekânın bundan böyle "ölü, değişmez, diyalektik olmayan, devinimsiz" şeklinde görülemeyeceğini belirtir (Gotham, Shefner, Brumley, 2001: 318).

Giddens, ayrışmaları güçlendirecek eylemlerin üretiminden çok tüketimin bir yönelimi ve sınıf yapılaşması ile en yakından ilişkisi olan faktör olarak mekânsal ayrışmanın önemine dikkati çeker. Onun "yapılaşma" yaklaşımına göre ajans ve yapı mikro ilişkiler, rutinleşmiş etkinlikler ve gündelik yaşamın tekrarlayan doğası ile ifade edilir. Yapılaşmadaki bu "yapı" Giddens'a göre "her zaman hem kısıtlar hem de olanak tanır", belirli kurallarla, prosedürlerle, toplumsal ilişkilerle zaman ve (uzamda) mekânda yerleşiktir ve yeniden üretilmiştir, üretilir. Giddens'in terimleriyle, ajans ve yapı, tarihsel, süreçsel ve dinamik şekillerde kendilerini gösteren bir ikilidir (düalitedir). Giddens'in çalışmasındaki mekânın öneminin altını çizen

Saunders “şeylerin neden ve nasıl olduğunu analiz eden her sosyolojik yaklaşımın onların nerede (ve ne zaman) olduğunu da hesaba katması gerekeceğini” ileri sürer (Gotham, Shefner, Brumley, 2001: 318).

1995 yılında John Urry *Mekânları Tüketmek* adlı eserini yayınladı. Urry bu eserinde yer ve mekân kavramlarını, modern zamanların ekonomik ve sosyo-kültürel anlayışları doğrultusunda değerlendirirken, mekân, yer, kimlik, özne, turist gibi kavramların da yeni zamanlardaki anlamlarına, toplumsal konumlarına ilişkin bir analiz yapar. Urry, sosyolojinin ele almakta geciktiği mekân konusunu derinlikli bir şekilde inceler. Bu noktada “asalak olarak sosyolojinin kimi kusurlarına ve erdemleri”ne değinir. Sosyolojinin mekâna ilgisizliğini sorgulayan Urry, mekân sosyolojisinin oluşumunu da haber verir. Mekân ile toplumsal hayat arasında doğrudan ilişki kurar. Toplumsal hayatın anlaşılmasında mekânın merkezi rolü üzerinde durur ve aynı zamanda mekânın çok boyutlu incelenmesi gerektiğini, bu kavramın kültürel, siyasal, sosyolojik kodlarının da okunması gerektiğini ifade eder. Urry’e göre mekânsal olan toplumsal olandan ayrılamaz. Çünkü mekân, tek başına kurgulanamaz, anlam bulamaz (Alver,2013:28-29). “Mekânsal ilişkilerin önemi, söz konusu toplumsal nesnelere özle karakterine bağlıdır. Böylelikle mekânsal ilişki, genel bir etkiyle sınırlandırılmaz; sadece söz konusu toplumsal nesnelere belirli ayırt edici özellikler ya da güçler taşımaları nedeniyle, etkide bulunur. Yalın mekân yoktur, sadece farklı türden mekânlar, mekânsal ilişkiler veya mekânsallaşmalar vardır” (Urry, 2015: 106). Ona göre “her şeyden önce mekân, içine yerleşen maddi nesnelere bir biçimde ayrı, mutlak bir kendilik olarak görülmemelidir. Fakat mekân sadece bu tür nesnelere de indirgenemez. Mekânı mutlak gören tezi reddederken, nesnelere salt dağılımı üzerinde yoğunlaşarak tüm mekânsal etkiyi ortadan kaldırmamız gerekiyor. Bu tür nesnelere aldığı farklı mekânsal ilişkileri ayırt etmek için mesafe, süreklilik, arasındalık, kapsama gibi terimleri kullanmak yerinde olacaktır...Mekânsal yapının, toplumsal örgütlenme örüntülerinin *belirleyicisi* olarak görüldüğü başka bir fetişleştirmeden de kaçınmak gerekir... Mekânsal ayırt edici özelliklerin, sadece içinde toplumsal etkinliğin gerçekleştiği ortamı sağlayanlar olarak ele alınmaları önerisinden sakınmak gerekiyor” (Urry, 2015: 105-106). Urry, mekânın, yerin ve bölgenin küreselleşme, kapitalizm, fordizm süreçlerinde almış olduğu yeni biçimler üzerinde durur. Söz konusu sürecin mekân algısını değiştirdiğini, mekânın kendisinde de bir dönüşümün gerçekleştiğini belirtir. Böylece yeni anlamlara ulaşan mekân, aynı zamanda tüketimin de alanı olmakta ve bir tür ‘mekân tüketimi’ gerçekleşmektedir. Örneğin, turizm ve turist bakışı, mekânların yeni bir anlama kavuşmasını işaret ettiği gibi onun tüketimini de belirtmektedir (Alver, 2013: 29-30). “Bir mahalle, kasaba veya bölgenin ‘mekânları’ yerel insanların artık o yeri kendi mekânları/yerleri hissetmeyecekleri ölçüde turistler tarafından doldurulur. Pek çok

turist, görsel olarak mekânı kendilerine mal ederek ve yerel insanlara mekânlarını yitirdikleri duygusunu yaşatarak geçip gider. Ziyaretçilere “ötekiler” gözüyle bakılır. Ancak bazı yerlerin sadece ziyaretçilerinden dolayı var olduğu kabul edilmelidir”(Urry, 2015: 248). Bu noktada Urry, Göller Bölgesi gibi (Cumbria-Birleşik Krallık) belirli bir peyzaj ve kentsel peyzaj kompozisyonu taşıyan yerlerin sadece ziyaretçiler nedeniyle var olabileceğini ve bir anlamda ziyaretçilerin orada yaşayanlar kadar “gerçek” yöre insanları olduklarını belirtir.

1970’lere kadar tutarlı ve kapsamlı bir zaman-mekân toplumsal çözümlemesinin yapılmamasında Urry, sosyolojinin diğer disiplinlerin verilerinden beslenen asalak karakterinin büyük rol oynadığını, ancak bu durumun aynı zamanda diğer bilimlerin tam kavrayamadığı zaman ve mekâna ilişkin sosyolojinin bütüncü bir bakış açısı oluşturmasını da sağladığını belirtir. Urry, mekânın, yerin, turizmin vs. tüketilmesine eğilirken, politik, kültürel ve iktisadi süreçler üzerinde durur ve kapsamlı bir zaman-mekân sosyolojisinin temellerini atar (Aytaç, 2006: 891).

Urry, özellikle modernlik/postmodernlik ya da küreselleşme dolayımında mekânın, sadece bir nesne, coğrafi bir imge olmaktan çıkarak, ekonomik, politik, kültürel, stratejik ve sosyolojik bir sorunsal haline geldiğini vurgular. Bu yüzden de mekânın yapılandırılış sürecini, farklı kavramlar (modernite/postmodernite, örgütlü/örgütsüz kapitalizm vs.) özelinde çözümler (Aytaç, 2006: 891).

Urry’ye göre, toplumsal hayatı anlamak, mekânla kurduğumuz ilişkiye bağlıdır. İçinde yaşadığımız dünyanın geçirdiği değişimi mekân üzerinden yakalayabiliriz. Bu çerçevede Urry mekânı “yeniden yapılanma” ekseninde kuramlaştırmaya çalışır ve bu çabalarının merkezine “tüketim” kavramını koyar. Urry için mekân kavramı, her şey gibi kapitalizmin yüksek değerlerince dönüştürülen, yapıbozuma uğratılan bir “metasal” nitelik taşımaktadır. Yerler ve mekânlar artık birer tüketilen “nesne” olarak işlem görmektedir. Mekânın tüketimi, turizm ekonomileri tarafından gerçekleştirilmekte, yer ve mekân kavramları bildik içerimleri dışında, piyasa kurallarına ayarlı yeni anlamlar ve işlemsel yoğunluklara kavuşmaktadır. Artık yerle ilişki kurmanın yolları, yalnızca o yerin kendi somut verileri ya da olanaklarıyla sınırlı olmaktan çıkmış gibidir (Aytaç, 2006: 891).

Urry’e göre sermaye birikimi mekânın geçirdiği değişimde, önemli bir etkidir. Sermaye ve yeniden örgütlenen işgücü eski fordist karakterini terk eder, post-fordist yapılanış ile tanımlanır. Endüstriyel ve ticari sermaye, emeği, kaynakları ve özellikle de mekânı denetim altında tutmaya çalışır. Bu süreç içinde, yerlere ilişkin imgelemelerimiz büyük ölçüde değişmektedir. Yerler doğal, antik pozisyonlarını kaybederek, yeni/farklı işlevlere/görünümlere kavuşur. Böylelikle yerler bizi değiştirirken, biz de sürekli yerleri değiştiririz. Yerleri mekân olarak düzenleriz, daha doğrusu onları “tüketiriz”. Mekânı nesnel

öğeleriyle olduğu kadar, görsel olarak da tüketiriz. Mekânlar aynı zamanda kimlik atfeden ve kimliklerin aksettiği yapılardır. Mekâna dayalı kimlikler de bu süreçte hızla tüketilir, yeniden üretilir (Aytaç, 2006: 891-892).

Urry, mekânların tüketimi sorununu, birey, kolektivite, yeni enformasyon teknolojileri, emek-sermaye ilişkisi, toplumsal kimlik vb. temalar üzerinden tartışmaktadır. Bu çerçevede, “turizm”, “turist özne” ve “turist bakışı” kavramları temelinde, mekânın/yerin değişen anlamlarını yeniden kurmaya çalışır. Urry’nin ifade ettiği gibi, modernliğin kabuk değiştirmesi ve postmodernliğe içkin yeni durumsallıkların oluşmasına paralel şekilde, her alanda olduğu gibi, mekâna dair kırsal-kentsel, merkez-çevre gibi parametreler de değişmektedir. Urry’e göre modernizmin büyülü kentleri, giderek kabuk değiştirir, ücretli emeğin yığılma alanlarına, çekiciliğini kaybetmiş “emek havzalarına” dönüşür ve sermaye için önemini yitirmeye başlar. Küresel işletmeler artık yerel işgücünü ve yerel kaynakları daha fazla arzulamakta ve kâra dönüştürebilecekleri yerleri/mekânları bulmakta ve kolonize etmektedirler. Ayrıca, farklı yerlere/coğrafyalara göre değişen ücret politikalarını, işçi-işveren ilişkilerini de kendi lehlerine çevirmeyi başarırlar. Sermayenin doğasındaki bu değişimle birlikte, merkez-çevre ilişkisi de dönüşerek “merkezsizleşme”ye doğru bir eğilim göstermektedir. Bundan dolayı kır-kent ve küresel-yerel ayrımları eski anlamlarını yitirmektedir. Mekânda ve mekâna dayalı süreçlerde meydana gelen değişimler toplumsallık ve bireysellik durumlarını da yapıbozumuna uğratmakta, kararlı, istikrarlı kimlik formları da buharlaşarak, eski anlamlarını kaybetmektedir. Kimlik bir bakıma, tüketilen nesnelere biri haline gelmekte, mekân, zaman, imaj, gerçeklik vb. olgular gibi metasal bir karakter kazanmaktadır (Aytaç, 2006: 892).

1.2. Kent Kavramı ve Kentsel Mekân

Kent deyince akla ilk gelen nedir? Işık bolluğu, gece, özellikle şehrin üstünden uçarken görülenler – temizliğin yarattığı göz kamaşması, neon lambaları, ışıklı tabelalar, her türden şeye yönelik kışkırtıcılık – zenginliklerin ve işaretlerin eş zamanlı birikimi. Fakat şehrin oluşumu sürecinde yoğunlaşma her zaman bükülüp çatırdar. Başka bir merkez, başka bir periferi, başka bir yer gereklidir. Başka ve farklı bir yer. Kentin ürettiği bu hareket, kenti üretir. Yaratım durur, fakat bu da yaratmak içindir (Lefebvre, 2013: 114).

Sosyoloji, mekâna yeni ilgi duymaya başlamasına rağmen, kenti konu edinmekte hiç gecikmemiştir. Öyle ki, sosyolojinin ortaya çıkışında kentlerin geçirdiği değişimler önemli rol oynamaktadır. Sanayi Devrimi ile gelişen yeni üretim biçimi, buna bağlı kurulan ilişkiler ve Fransız Devrimiyle yaşanan dönüşümler kente yansımıştır. Gerçekleşen değişimleri çözümlenmek ve bir ölçüde, böylesi bir dönüşümün -kargaşanın- önüne geçme isteği ile

sosyolojinin kabaca ilk halini aldığı söylenebilir. Ortaya çıkan yeni davranış kalıplarını sergileyen kent insanlarının sorunlarının da araştırıldığı sosyolojin ilk yıllarından beri, toplumsal değişimin en önemli kavram, dayanak noktası olduğunu belirtmek gerekir. Kentler -mekânda da olduğu gibi- elbette bir sahneden fazlasıdır, karmaşık ilişkiler ağı ile örülüdür.

Kent ve kentleşme kavramlarının tanımları, birbirini tamamlayan iki yaklaşımla yapılabilir. Kent için verilen tanımlardan ilki “Kent, belli bir tarım dışı üretim, büyüklük, yoğunluk, heterojenlik ve bütünleşme düzeyine (bu düzeylerin saptanması ayrıntılı araştırmaları gerektirir) varmış ya da bu düzeyi aşmış insan yerleşmesidir”. İkinci tanım ise, büyüklük, yoğunluk heterojenlik ve bütünleşmeyi bağımlı değişkenler, üretimi ise tek bağımsız değişken olarak görmektedir. Kentleşme de, “bir yerleşmede ya da bir ülkenin yerleşmelerinde tarımsal olmayan üretim oranının artması ve tüm üretimin denetim ve koordinasyonunun yoğunlaşması sonucu, büyüklük, yoğunluk, heterojenlik, bütünleşme derecelerinin artması olayı” olarak tanımlanmaktadır. Bu noktada, kentin, gözden kaçırılmaması gereken temel özelliği, tarımsal olmayan üretimin mekânı olması ve aynı zamanda tüm üretimin denetleme ve dağıtımının koordinasyon yeri olmasıdır. Kentin bu özelliğini, hiçbir değişkenle içerilmeyen ama, öteki bir takım değişkenleri içeren temel etmen olarak belirlemek yanılmaları önleyecektir. Böylece, öteki değişkenlerin tümü, heterojenlik, hareketlilik, işbölümü, anonim ilişkiler, çeşitlenme vb. bir çerçevenin içine oturtulmuş olacaktır. Dolayısıyla yukarıda yapılan tanımlama, yanılmaları önleyecektir. Tanıma tarımsal olmayan üretimi ve tüm üretimin denetlenme ve dağıtımının koordinasyonu kavramları konulmayacak olursa, tanıma uygun fakat kent olmayan örnekler verilebilir. Köyün kentleşmesi, kentin köyleşmesi gibi yanlış tartışmalar sürer gider. “Kentın köyleşmesi” gibi çelişmeli kavramların ise yanlış yargılara yol açması normaldir. Kenti tarımsal olmayan üretimin mekânı ve her türlü üretimin denetleme ve koordinasyonunun yapıldığı yer olarak tanımlayınca üretim faaliyeti yer almayan ya da üretimin çok az olduğu kentlerin de var olduğu dolayısıyla, tanımın eksik ya da tutarsız olduğu öne sürülebilir. Bu yanılığlı görüşü doğuran neden tatil kenti, yönetim kenti, dinsel kent, üniversite kenti vb. olarak anılan kentlerin varlığıdır. Tüm bu değişik işlevli kentler belli bir artı üretimin belirli bir aşamasında ortaya çıkarlar. Başka bir anlatımla, temel kent olgusu belirli bir evreye ulaşmadan ya da kent olarak anılan, ancak aslında temel bir üretim işlevi bulunan kentler ortaya çıkmadan, üniversite kenti, medrese kenti, manastır kenti, yönetim kenti vb. olarak anılan kentler ortaya çıkmaz. Bu kentlerin ortaya çıkışı temel olay değil, yan olaydır. Bu kentler temel olayın tamamlayıcısıdır. Örneğin belirli bir konfor belirlenmeden din kurumu belli bir hiyerarşiye ulaşamaz. Din kurumu belli bir hiyerarşiye ulaşmadan manastır kenti doğmaz. Başka bir örnek ise belli bir örgütlemeye ulaşamadığı sürece, belli bir eğitim düzeni beliremez ve

belli bir eğitim düzeni sağlanmadıkça da üniversite kenti kurulamaz. Aynı zamanda yönetim kenti olarak adlandırılan kentin, bir üretimi denetleme kenti olduğu da unutulmamalıdır (Tekeli, 2014: 18-19).

Yukarıda tarım dışı üretim mekânı eksenindeki kent tanımına bağlı olarak öne çıkabilecek soru, köyde tarım dışı üretim yapılıp yapılmadığıdır. Elbette yapılır, yapılabilir. Gözden kaçırılmaması gereken nokta, bu üretimin neresi için yapıldığı, nereden denetlendiği, dağıtımın nerede kontrol edildiğidir. Kentte de tarımsal faaliyetin yer alabileceği unutulmamalıdır. Bu da, değişme sürecinin bulunduğu aşamayla ilgilidir ve belli bir aşamada kentteki tarımsal faaliyetin sifıra ulaşabileceği (metropolis) belirtilmelidir. Kent her türlü üretimin denetlendiği yer olarak da nitelenebilir ve her türlü üretime, hizmet üretimini de dahil etmek gerekir. Bu durumda üretimin, tek başına kenti tanımlamaya yettiği söylenebilir. Buna göre: “Kent, tarımsal olmayan üretim yapılan ve gerek tarımsal, gerekse tarım dışı tüm üretimin denetlendiği ve dağıtımının koordine edildiği yerdir.” Ya da, yukarıdaki tanımlardan ilki ile bağlanarak: “Kent, tarımsal olmayan üretim yapılan ve tüm üretimin denetlendiği, dağıtımın koordine edildiği, belirli teknolojinin beraberinde getirdiği, büyüklük, yoğunluk, heterojenlik ve bütünleşme düzeylerine varmış yerleşme türü” olduğu söylenebilir (Tekeli, 2014: 19-20).

Kavramsal olarak İngilizce’de “city”, Fransızcada “la ville”, sözcüklerine karşılık gelen kent, yönetsel ve siyasal bir içeriğe sahiptir. Bu anlamdaki kent, Latince aslındaki “civitas”ın anlatmak istediği anlamı tam olarak karşılar. Oysa İngilizce’de kullanılan “urban” ve bunun Fransızcadaki karşılığı olan “urbain” sözcükleri, toplumbilimsel kent tanımlarına daha uygun düşmekte, kent özyapısına sahip olan yerleşmeleri belirtmek üzere, nitelene sınıfta olarak kullanılmaktadırlar. Latinceye yönetsel örgüt birimi anlamına gelen kent (urbs) ile kentsel yerleşme (urbanus) karşılığı olan kent, dilimizde değişik kavramları temsil etmektedirler (akt. Tümtaş, 2011: 31-32). Türkçede kullandığımız şehir sözcüğünün aslında İngilizcedeki karşılığı olarak “city” düşünülebilir. “Kent”in, yukarıda sıklıkla tekrarlanan tarım dışı üretimin mekânı olması, anonim ilişkilerin ve yeni davranışların gözlenmesi dolayısıyla İngilizcedeki “urban” sözcüğüne uygun düştüğü söylenebilir. Bu durum -her şehirde görünemeyecek olsa da- kentin (kent bölgesinin) şehrin içinde yer alan görece daha merkezi konumlanabilen bir yerleşme olabileceğini düşündürülebilir. Araştırmanın yapıldığı Antalya ili ele alındığında, tarım dışı (hizmet, ticaret vb.) üretimin yapıldığı, köy-kır bölgesinden farklı ve uzak, ikincil ilişkilerin geliştiği bir kent bölgesinden söz edilebilir. Başka bir deyişle il sınırları içinde Antalya’da farklı bölgelerin kentsellik, kırsallık gösterdiği belirtilebilir. Antalya örneğinde turizmin yapıldığı, tarımın yapıldığı, sanayide montaj üretiminin, seracılığın gözlemlendiği, hizmet sektörünün ve ticaretin gerçekleştiği farklı

bölgelerden bahsedilebilir. Elbette bu bölgeler sınırlarla ayrılmamıştır ve iç içelik de gösterir. Kent bölgesi, çoğu zaman şehrin merkezinde konumlanan, ölçüt olarak da tarım dışı üretimin mekânı olsa da, aynı bölge içinde seracılığın, büyük bir bölümü ilçelerde gerçekleşmesinin yanında bir ölçüde turizmin de yapılabildiği belirtilmelidir. Günümüzde kentin nerede başlayıp bittiğine karar vermek olanaksızlaşmaktadır.

Tekeli (2014: 262) neolitik çağın sonunda kentin ortaya çıkışından sonra nerede ve ne zaman olursa kentlerin bulunduğunu, önemli nitelik farklılıkları göstermediklerini kabul eden bir bakış açısına değinir. Bu bakış açısı kentin gözlenebilen bir fiziki varlık olarak mekânda yer almasının etkisiyle gelişmiştir. Açıkça gözlenebilen bu somut varlık, bir inceleme birimi olarak kabul edilmektedir. Kentin mekânlar ve zamanlar üstü bir yerleşim kategorisi olarak kabul edilmesi, kentin her yer ve zamanda ortak olan özelliklerinin tanımlanmasını gerektirir. Bu ortak özellikler nüfusunun belli bir büyüklüğün, yoğunluğun üstünde ve heterojen nitelikte bulunması, bu nüfusun tarım dışı etkinliklerle uğraşması ve değişik etkinliklerde uzmanlaşarak kentsel bir yaşam biçimine sahip olması olarak saptanmıştır. Böyle bir yerleşimde kentsel kültürün yaşam kalıplarına göre yaşayan bu kişilerin, bireycilik, akılcılık, anonim ilişkiler içinde bulunmak ve dünyevi değerlere sahip olmak gibi özelliklerinin bulunması beklenmektedir. Tarım dışı etkinlikle birlikte yaşanan kentleşme, kendine uygun yaşam tarzını geliştirerek kentlileşmeyi getirecektir. Günümüzde de kentlileşme ile anonimleşmenin yanında cemaat ilişkileri tamamen ortadan kalkmamış, yeni şekiller almıştır. Cemaat ilişkileri için artık uzak mesafenin bir engel olmadığı söylenebilir.

1.2.1.Kentsel Mekân ve Yapısı

Kentsel mekân terimi bir metropol(itan) bölgenin fiziksel ve sosyal konumunu, o yerin özelliklerini ve içindeki varlıkların mekânsal organizasyonunu işaret eder. Bu nedenle bir dizi farklı bakış açısı tarafından ele alınan geniş ve kapsayıcı bir kavramdır. Kentsel mekân üzerine birçok araştırma, öncelikli olarak birbiriyle ilişkili üç soruyu yanıtlamayı hedeflemektedir: Kentsel mekân nasıl görünür, görüntüsü nasıldır? Neden bu şekilde görünür, görüntüye sahiptir? Gündelik yaşamdaki yeri nasıldır? (Neal, 2010: 927).

İlk soru, şehrin yapısını, şeklini, fiziksel somutluğunu anlamayı amaçlar. Bu noktada birçok farklı sorun, otoyol örnekleri ve caddelerin görünümü gibi, ele alınabilir. Bu soruya yönelmek normatif sorunlara da içkindir, örneğin kentsel mekân nasıl olmalıdır ki daha verimli, çekici, sürdürülebilirlik gösterebilir. İkinci soru, kentsel mekânın özgün yapısının üretiminden sorumlu güçleri ortaya çıkarmayı amaçlar. Yanıtta, natüralist yaklaşım, ekolojik ve pazar(piyasa) temelli mekanizmalara vurgu yaparken, sosyal yaklaşım iktidar ve tahakküm ilişkilerini aydınlatmaya yöneliktir. Üçüncü soru, insanların kentsel mekânın parçalarındaki

sembol ve anlamlara yükledikleri anlamlar üzerine eğilir. Bunlar da, yüksek derecede bireysel duygulara hitap eden geniş bir yelpazedeki belirli bir café ile mahalle sınırları arasında olabilir (Neal, 2010: 927).

Neredeyse tüm şehirlerde benzer mekânsal biçimler bulunur. Örneğin, kenarlardansa daha çok merkezde yoğunlaşma eğilimi gösterirler. Benzer işlerde çalışan insanlar birlikte oturma eğilimindedirler. Elbette birçok yönden de farklı kentler farklı mekânsal yapılarla sahiptir. Floransa gibi Rönesans şehirleri, Adelaide gibi kolonyal şehirler, Washington D.C. gibi planlanmış şehirler yürünebilirken, Phoenix ve Houston gibi otomobil çağında gelişen birçok yeni Amerikan kentinde araba bir ihtiyaca dönüşmüştür. Chicago, Moskova, Londra'nın belirli bir merkezi varken, Los Angeles gibi bazı metropoliten alanlar daha dağınık mekânsal organizasyonlara sahiptir (Neal, 2010: 927). Günümüzde kentsel mekân için en çok kullanılan terimlerden biri parçalanmadır.

Parçalanma (fragmentation), günümüz toplumlarını betimlemek için kullanılan bir metaforudur. Sosyal analizciler ve hatta politikacılar, marjinalleşme, sınıf altı (dışı) bipolarizasyon (iki kutupluluk) geride bırakılan insanlar ve parçalanmış toplumdaki kişiler söz ederler. Fransa'da sosyal kırılma (social fracture) terimi Fransız politikacı Jacques Chirac'ın seçim kampanyasında, banliyödeki ırksal, etnik ve sınıfsal yabancılaşmanın bir çığılığı olarak, 1995'te meşhur olmuştur. Tüm bu endişelere mekânsal bir ekleme olarak, kent bilimcileri kentin içeriğinin anlamına gelen kent formunun ufalanma, dağılma olasılığıyla karşı karşıya olduğumuzu ve insanın en iyi ortak projelerinden biri olan kentin giderek artan biçimde parçalandığının uyarısını yapmaktadırlar. Bir form olarak kentsel mekânın; mekânsal, ırksal ve yoksulluk nedenleri dolayısıyla artık bir merkezinin olmadığı, kentlikten yoksun olduğu, sosyal grupların giderek daha da ayrı yaşamaya başladıkları, belirtilmektedir. Duvarlar mahallelere kentin korkak orta sınıfının özgür iradeleri ile dikilmektedir. Kamusal alan da giderek özelleşmekte ve bölümlenmelere uğramaktadır (Bodnar, 2001: 173).

Sosyal parçalanma (social fragmentation) aslında modernliğin içkin olduğu bir tartışma konusudur. Yurttaşların heterojenliği ve aynı zamanda birlik olma çabası arasındaki tansiyon kent formunun en başından beri merkezinde cereyan etmektedir. Büyük olasılıkla biz hep bu parçalanma duygusuyla yaşadık; parçalanma ortak yaşamın genel ilkesidir. Bu tarihsel ve teorik bilgi, bizi daha bilgili ve kent ile birlikte toplumun da sonunun geldiği çığılığına karşın daha şüpheli yapmasına rağmen, parçalanmanın anlamı tarihsel olarak çeşitlilik göstermektedir. 2000'lerdeki kentsel ve sosyal parçalanma konusundaki endişelerimiz modernitenin gelişim aşamasıyla aynı değildir. Güncel fiziksel ve sosyal mekândaki parçalanma yeni bir tartışma konusudur. Teorik ve tarihsel bir yaklaşım bugün yaşanan parçalanmaya temel oluşturmaktadır. Kentsel parçalanmanın merkezindeki, mekânsal değişim

ve kent toplumunun başkalaşımı bir parçalanma olarak okunmaktadır. Sosyal ve mekânsal parçalanma iç içe geçmiştir (Bodnar, 2001: 173-174).

1.2.1.1. Modern Toplumun Parçalı Yapısı

Parçalanma terimi, örtülü muhafazakar bir terimdir, var olan birliğin şimdilerde parçalanmış olduğunu vurgular. Sosyal parçalanma modernitenin bir teması olarak tanımlanmaktadır ama burada farklı olan durum, özellikle eski dünya düzeninin parçalandığı ve dünya görüşünün yeni bir birliği olası kılacağıdır (Bodnar, 2001: 174). Aslında parçalanma terimi günümüz toplum yapısının birliğinin bozulduğunun vurgusu yapılırken kullanılsa da, kökleri modernitenin başlangıcına gitmektedir.

Modern sosyal bilim, hassas gözlemcilerin toplulukların ayrıldığını belirtmeleri ve yeni bir birliktelikten, modern toplumdan söz etmeye başlamalarıyla tasarlanmıştır. Bu ikililik zamanın önde gelen birçok sosyal bilimcisinde görülebilir, örneğin Tönnies'in topluluk/toplum ayrımı ya da Durkheim'in mekanik ve organik dayanışma vurgusu gibi, ortaklığın (kolektifliğin) değişim geçirdiğinin vurgulanması ve eski yaşam formlarının kaybolduğu hissi. Bu konuda önemli isimlerden biri de Simmel'dir. Modern kişiliğin, metropolisin gelişimi ile çevrelenmiş olduğunu belirtir. Ona göre mekânın sosyolojisinde, mekân sosyallik, etkileşim ve toplumsallaşma ile doludur. Kent kendine özgü bir sosyal, farklı sosyal grupların, toplulukların ve ağların odak noktalarının kesiştiği mekândır. Modern birey bu grupların çokluğu içine ulaşır. Bağlılıkların parçalanması, tanımında parçalanmışlığın var olduğu yeni bir bütünsellik üretir. Ancak bu durum daha önce bilinmeyen bir anlam üretir. Kent sosyolojik bir varlıktır ve açık bir forma sahiptir. Kent, ağları sürekli değişim halinde olan sabit bir mekânsal konumdur. Bu durum modern kişiliğin ve özgürlüğün doğmasını sağlar ve birlik/bütünlük duygusuna sahip parçaları üretir. Kent, yalnızca Simmel'e göre değil, zamanın birçok sosyal teorisyenine göre, modern toplumun bir yansımasıdır. Kent ve toplum kazara aynı zamanda, modern sosyal bilimi tanımlayan temalar olarak, araştırmalarında merkezi konuma gelmemiştir. Eğer toplum denebilecek bir şey varsa o da, parçalanmış bireysel deneyimleri ve sosyal varlığı çevreleyen bütünlüktür. Eski dünyanın görünüşü, geçmişe özgü bağlılıklar, parçalara ayrılmış olabilir ama her ne kadar asgari ölçüde de olsa yeni bağıntılar oluşturulmuştur. Modern para ekonomisinin gelişi ile insanlar ve şeyler arasındaki etkileşim alanı genişlemiştir. Simmel, metropoliten kişiliğin para ekonomisine paralel olduğunu iddia eder (Bodnar, 2001: 176).

1.2.1.2. Kent Formunda Parçalanma

Parçalanma terimi, modernite ile anılmaya başlamıştır ve modern bilimin teması olmasına karşılık kentsel parçalanma terimi görece yeni olarak görülmektedir. Kentin sosyolojik bir varlık olması ve açık, genişleyen yapıya sahip olması ile modernliğin parçalılığına paraleldir. Kent de, her ortak (kolektif) projenin taşıdığı gibi, parçalılığa sahiptir. 1967’de tarihçi Robert Fogelson Los Angeles’ın 1850 ile 1930 arasındaki gelişimini için parçalı metropolis kavramını geliştirmiştir. Aynı zamanda Fogelson Los Angeles’ın sosyal parçalanmasında, morfolojik yapısından dolayı fiziksel bir merkez eksikliği ve yaygın gelişigüzel büyümeyi etkili görmektedir. Bu betimlemenin doğruluğu gün geçtikçe artmakta ve Los Angeles parçalanmış bir kentin ideal tipi olmaya hizmet etmektedir. Motorizasyon ve banliyöleşme parçalanmış metropolisin belirgin özellikleridir (Bodnar, 2001: 180).

Kentsel parçalanmanın aslında gelişigüzel büyüme ve buna bağlı olarak da otomobillerin, otoyolların artması ile başladığı konusunda fikir birliği bulunmaktadır. Her ne kadar basmakalıp gibi görünse de hafife alınamaz. Ancak kentsel parçalanmanın kentin ölçeği, arabalar ve banliyölerle ilişkisinin yanında daha önemlisi var olan sınıfsal farklılıklardır. Bu durum da elbette birlikte değerlendirilebilir. Amerikan kentleşmesinde önemli konumdaki otomobilleşmeye bağlı olarak ucuz Ford T modelleri üretilmiştir. Alt gelir grubu da böylece otomobil sahibi olmuştur. Kentin farklı bölgelerine uzanan otoyollar sayesinde de alt gelir grubu rahatça kent dışına çıkarılabilmektedir (Bodnar, 2001: 180-182). Otomobile ve diğer birçok lüks tüketim ürünlerine ulaşımın kolaylaşması ya da bu ürünlerin gereksinim olarak sunulmaya başlamasıyla, benzerleşen tüketim davranışları zıt gruplar arasındaki olası bir çatışmayı azaltmakta, kentin formunda meydana gelen değişimlere, dönüşümlere, parçalanmalara, ayrıştırılmalara karşı dayanabilmeyi, görmezden gelmeyi getirmektedir. Kent hakkında ortaya konan, daire kuramındaki merkezi bölgelerin daha çok iş yeri ve işçi sınıfına yönelik olmaları kentin çeperine doğru gidildikçe gelir seviyesinde de bir artışın yaşandığı, orta ve üst gelir grubuna yönelik olduğu öne sürülmektedir. Elbette kentlerdeki dinamik yapıda gözlenen değişimlerden biri de merkezi bölgelere (başka örneklere göre de yeniden) orta, üst gelir grubunun çekiliyor oluşudur. Hatta kentler parçalanmış bir yapıya bürünürken belirli bir yapıdan söz etmek zorlaşmaktadır. Sınırların bulanık olmasının yanında kentlerin gösterdiği büyüme için yağ lekesi gibi betimlemeler yapılmaktadır. Merkezde lüks sitelerin fazla uzağında olmayan gecekondu mahalleleri gibi ya da toplu konutların otoyolların yanına yapılarak merkezden uzakta tutulmaya çalışılırken merkezden kaçan bir kesimin de güvenli siteleri tercih ederek istemli bir şekilde ayrışması gözlenmektedir. Aynı zamanda aynı kavramın, ayrışmanın, iki farklı şekilde yaşandığı görülmektedir. Bir tarafta ayrıştırıldıklarını, yalnız ve güvensiz bırakıldıklarını, kentin

merkezinin uzağına atıldıklarını söyleyen toplu konut sakinleri, diğer tarafta kendilerini kentin merkezinden, gürültüsünden, kirinden, kalabalıklığından, tekinsizliğinden uzaklaştırarak ayırıştıran güvenli site sakinleri bulunmaktadır. Kentin parçalı yapısı, bize aynı mekân üzerine anlayışların da parçalandığını göstermektedir. Örneğin caddeler mücadele ve toplanma yeri olarak sosyal işlevini kaybetmekte, günümüzde bir trafik arteri ve arabalar için park yerine dönüşmektedir.

1.3. Mekânsal Ayırışma

Mekânsal ayırışma kavramının açıklanması için yapılan literatür taramasında bu konunun sosyolojinin yanı sıra, kamu yönetimi, mimarlık, şehircilik gibi alanlarda da çalışıldığı görülmüştür. Aynı zamanda TOKİ evleri üzerine yapılan çalışmalarda sosyoloji alanından ziyade mimarlığın ağırlığı görülmektedir. Kamu Yönetimi dalında verilen Mim Sertaç Tümtaş'ın doktora tezi olan "*Kentsel Mekânda Ayırışma Dinamikleri (2011)*", Şehircilik dalında verilen Ebru Firidin Özgür'ün doktora tezi olan "*Sosyal ve Mekansal Ayırışma Çerçevesinde Yeni Konutlaşma Eğilimleri: Kapalı Siteler (2006)*", farklı dallardaki çalışmalardır. Ayrıca mekânsal ayırışma kavramı, güvenli/kapalı siteler olgusu üzerine daha çok tartışılmaktadır. Buna örnek olarak tezde yararlanılan Köksal Alver'in "*Siteril Hayatlar (2013)*" ve "Statü Sembolü olarak Konut ve Konut Kullanımı: Denizli Örneği (2010)" adlı çalışmasıyla Gönül İçli verilebilir. Güvenli sitelerin, literatürdeki çoğunluğu oluşturmasının bir nedeni de bu yaşamın "tercih/seçim" üzerinden gerçekleşmesi gösterilebilir. Oysa TOKİ evleri denince çağrışım daha çoğu, kentsel dönüşüm ile bir yerden -kent içinde kalmış alt gelir grubundan insanların hayatlarını sürdürdüğü yerlerin "soylulaştırma" sonucu- başka bir yere, kentin dışına, uzağına, çeperine yerleştirilen hayatlar şeklinde olmaktadır. Araştırmanın yapıldığı Çıplaklı mahallesindeki TOKİ evlerinin kentsel dönüşüm sonucu kurulmamış olması bu konutların tercihen seçildiğini akla getirmekle birlikte bu konu araştırma bölümünde detaylıca işlenmektedir. Bu da literatürdeki güvenli site çalışmaları ile yakınlık kurulmasını sağlamıştır. Yapılan çalışma kentsel dönüşümde etkin rol oynayarak kentleri biçimlendiren TOKİ'nin ayrıca satışa çıkardığı konutların da bulunması mekânsal ayırışma konusunun rızaya bağlı olarak ve/veya olmayarak değerlendirilmesi gerektiğini de doğurmuştur. Bu noktada seçimleri belirleyen en önemli etkenlerden biri gelir durumu olduğu belirtilmelidir.

Ayırışma kavramının, kentsel mekânda en önemli belirleyicilerden biri, gelir düzeyinin başı çektiği "eşitsizlik" durumudur. Aslında ayırışma kavramı günün sonunda eşitsizlik sonucuna da çıkarılabilir. Elbette bu hızla varılan bir sonuç olur, kentlerin "doğal" yapısının eksik bir okuması da olabilir, aynı zamanda. Kentlerin kuruluşunda özgünlüklerinin de

sınırlanırının çekildiği unutulmamalıdır. Yani kentler, içerdiği mekânlarla, (evlerle, işyerleri, caddeler, siteler, apartmanlar ile) ayrılmış, farklılaşmış “parçalardan” oluşmaktadır. Oldukça karmaşık bir yapı barındırması ayrışmanın doğal görünmesine neden olabilir, ancak ayrışmada yukarıda da belirtildiği gibi her türlü eşitsizliğin (gelir, eğitim vb.) rolü büyüktür. Bu yüzden kentsel dönüşüm kavramında da karşılaştığımız “dönüşüm” sözcüğü kentlerin yaşadığı değişimin doğal görünmesini sağlayarak yanıltıcı olabilir, tam karşılık veremeyebilir. Öyle ki, günümüzde geçirdiğimiz dönüşüm daha çok “dönüştürme/dönüştürülme izlenimi uyandırır, kentsel dönüştürme gibi. Bu da kentlere etkisi anlamında TOKİ’nin 2000’li yıllarda başlayan yükselişi ile açıklanabilir.

Sosyal eşitsizlik kapitalist toplumların doğasında vardır. Kapitalist eşitsizlikler, ataerkil toplumsal cinsiyet ilişkileri gibi başka eşitsizliklerle de ilişkili olan, sosyal sınıf temellidir. Bu eşitsizlikler kent formunu etkilerken aynı zamanda kentsel süreçler tarafından da şekillenirler. Kentteki eşitsizliğe, geleneksel yaklaşımlar öncelikli olarak eşitsizliğin mekânsal ifadesi olarak ayrışma ile ilgilenirler (Savage and Warde, 1993: 63). Kentte gecekondular, güvenli siteler, toplu konutlar (TOKİ evleri gibi) gibi mekânlar, ayrışmanın yani eşitsizliğin ifadesidir. Kentte mekânsal ifade biçimlerinin birçoğuyla tesadüfen karşılaşılabilir. İster yeni gelmiş olun ister uzun yıllardır aynı kentte yaşıyor olun, bindiğiniz otobüsün ilk ve son durağı arasında farklarla karşılaşacaksınız. Örneğin Antalya’da, kent merkezinde yapılan kısa bir gezinti ile semtler arasındaki ayrılmış yaşamlar görülebilir. Muratpaşa ilçesinin Lara semtindeki konutlar, otomobiller, okullar, yeme-içme mekânları, orta-üst gelir grubuna, aynı ilçenin Şarampol semtinde ise bu mekânların alt-orta gelir grubuna hitap ettiği gözlenir. Benzer bir durumun ilçeler arasında da (Muratpaşa ve Kepez ilçesi) var olduğu belirtilmelidir. Yaşayanların gelir ve eğitim düzeyleri, kültürel karakteristikleri arasında büyük farklılıklar görülür. Kentin farklı ilçelerinde ya da aynı ilçenin farklı semtlerinde ayrışmanın gözlenebilmesinin yanında aynı mahalledeki bir sitede bile gece ve gündüz kadar ayrı yaşamlar vardır. Karma bir topluluk görüntüsünden oldukça uzak, aralarında görünmez duvarların olduğu, farklı yaşamların sürdüğü bu site Antalya Çıplaklı mahallesi TOKİ evleridir. Çıplaklı TOKİ Sitesi çalışmanın dördüncü bölümünde incelenmiştir. Konuyu dağıtmamak adına mekânsal ayrışma kavramına dönmek gerekir.

Ayrışma kavramı dilimizde, İngilizce “segregation” kelimesinin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Ruşen Keleş Kentbilim Terimleri Sözlüğünde (1998: 21) segregation sözcüğünün Türkçe karşılığını “ayrışma” olarak tanımlamış ve belli insan öbeklerinin, yasalara, toplumsal baskılara ya da törelere uyularak, birbirlerinden ayrı yerlerde yaşamaya, yalnızlığa itilmeleri olgusu olarak değerlendirmiştir. Sema Erder de (2006: 36) bu kavramı ayrışma olarak ele almış ve kavramsal olarak “aynı işleve sahip ekolojik birimlerin aynı

mekânda toplanması eğilimi sonucu olarak birbirinden ayrılmış alanların ortaya çıkması süreci” olarak gördüğünü belirtmiştir. Tümtaş ayrışma kavramının farklı bağlamlarda kullanıldığını ve bazen farklı kent alanlarındaki bireylerin farklı kompozisyonu olarak ifade edilirken bazen de kentlerin sosyal coğrafyasını açıklamak amacıyla kullanılmakta olduğunu belirtir. Ayrıca belirli kültürel veya etnik sınıfların mekânsal olarak toplanmalarını açıklamak amacıyla kullanılmaktadır. Özünde ayrışma kavramı toplumsal farklılaşma ve mekânsal uzaklık arasındaki ilişki ya da etkileşim olarak tanımlanabilmektedir. Grupların mekânsal olarak ayrışması üzerine odaklanıldığında yaşam kalitesinin ve grupların sosyal durumlarının birbirinden ayrılması anlaşılmaktadır. Hem pozitif hem de negatif etkileri olduğu söylenen ayrışma kavramı, hem gönüllü hem de zorunlu olarak gerçekleşebilmektedir (Andersen’den akt. Tümtaş, 2011: 68). Güvenlikli sitelerde süren yaşamların gönüllü, kentsel dönüşüm projeleri ile oluşan yaşamların zorunlu olarak gerçekleştiği söylenebilir. Aslında gönüllülük ve zorunluluk da temelde bir gelir eşitsizliği bağlamında düşünülebilir, ancak başka değişkenlerin de varlığı atlanmamalıdır.

Eşitsizlik, gelir adaletsizliği gibi ekonomik nedenlerle yaşanan ayrışmalardan farklı şekillerde de insanların ayrıştırıldıkları görülmektedir. Bu ayrışmalar genellikle cinsiyet, yaş, gelir, dil, din, renk, karşılaştırmalı avantajlar ve tarihsel açıdan aktarılan bir takım faktörlere bağlı olarak gerçekleşmektedir. Bazı ayrışmalar örgütlü olarak gerçekleşirken, bazıları ekonomik açıdan tanımlanmakta, bazıları sosyal alandaki iletişim sistemlerinin özelleşmesi sonucu ortaya çıkmakta ve bazıları da bireysel tercihler ya da yaşanan ayrımcılık sonucunda oluşmaktadır. Ekonomik açıdan serbest piyasa koşullarında daha avantajlı olan bireyler sosyal açıdan da daha tatminkâr olduklarından bireysel tercihleri diğer bireylerden farklılaşmakta ve ekonomik açıdan ayrışmalar meydana gelmektedir (Schelling’den akt. Tümtaş, 2011: 68). Bireylerin gelir durumları, birçok tercihlerinin belirlenmesinde etkili olmaktadır. Bu noktada, bireylerin konutlara erişimleri, tüketim biçimleri ve hayat tarzlarında değişimlerin yaşandığı söylenebilir.

Savage ve Warde göre kentsel mekânda ayrışma toprak, arazi (land) sınırlı olduğundan ortaya çıkar. Kapitalist şehirlerde arsalar özel mülkiyete tabidir (aittir), büyüklüğe, konuma, mevcut ve potansiyel kullanıma bağlı olarak farklı bir değere sahiptir. Arsa mülkiyetinin birçok kullanımı vardır: bazıları endüstri amaçlı artan şekilde hizmet sektöründe, bazıları konut, bazıları kentsel altyapıya yönelik olarak kamusal, herkese açık park, yol vb. kullanılır. Birçok arsa (arazi) önceden beri kullanımdadır ve tarihsel alanların üzerine kuruludur, bu da arsanın değerini etkilemektedir. Tarihsel zenginliğe sahip bu mekânlar farklı insanların bıraktığı izleri taşır. Bu mekânlar güç savaşının, mücadelenin, planlamanın ve düzenlemenin bir sonucudur. Aynı zamanda halkın mekânları kullanımının da bir sonucudur.

Orijinal tasarımlarının dışında da kullanılan mekânlar, yeni amaçlara göre uydurulabilir, birçok büyük kentlerdeki eski fabrika ve depolar konut, müze, ofis vb. için kullanılmaktadır. Mekândaki örüntülerin sonuçları karmaşıktır; çok fazla akış vardır, bu da etkinliklerin mekânsal dağılımının açıklanmasını zorlaştırır (Savage ve Warde, 1993: 64)

Kent sosyolojisi için arsa kullanımındaki ayrışmadan daha önemlisi, sosyal gruplardaki ayrışmadır. Sosyal eşitsizlik, mekânsal olarak açığa çıkar. Niteliksiz işçiler arasında yaşayan milyonerler bulmak gerçek ender bir durumdur. Öyle ki, Londra’da 1981’de halkın %59’u City Of London’da konut sahibidir ve oturanlar alt sınıftan insanlardır. Tower Hamlets’de ise konut sahibi olanlar orta ve üst sınıftan olup, nüfusun yalnızca %9’unu kaplamaktadır. Fakat ayrışma yalnızca sınıf kavramı ile açıklanabilecek kadar kolay değildir. Belirlenen etnik ayrışma örüntülerinde göre, Britanya’da Londra’nın şehir içi bölgelerinde, Birmingham ve Manchester’da %43 Afro-Karayipliler, %23 Asyalılar, yalnızca %6 beyazlar bulunmaktadır. Aile tiplerinde de mekânsal ayrılıklar görülmektedir: çekirdek aileler banliyöde (suburban areas) oturma eğilimindeyken, tek başına yaşayanlar daha merkezi kentsel alanları tercih etmektedir. Kentteki ayrışmanın analizin bir sonucu da, bize sosyal eşitsizliğin doğası hakkında daha çok şey söylemesidir. Ne kadar farklı türde ayrışmanın ilişkili olduğu ve kentsel ayrışmanın güncel özellikleri toplumsal değişimin kanıtı olarak okunabilir (Savage ve Warde, 1993: 64-65).

Erken dönem ayrışma çalışmalarından Booth’un Londra’da 1880’de sosyal düzeye göre her caddeyi sınıflandırmaktadır. En önemli çalışmalardan biri de Chicago Okulu’nun modern kentteki ayrışmanın genel bir modelini sistemleştirme çabasıdır. Daire kuramında Burgess, kent merkezinden yayılan çok sayıda belirli bölgeyi kimliklendirir (tanımlar). Ortada Merkezi İş Bölgeleri, bunun etrafında hafif sanayi ve ticaret ile “istila edilmiş” geçiş bölgeleri ki bunlara kent sakinlerinin en marjinal grupları itilmiştir. Bu alanlarda gettolar bulunmaktadır, Burgess bunu “black band” olarak adlandırır. Dışarıya doğru, işçi sınıfı halkası, kentin çeperinde de orta sınıf suburbler bulunmaktadır (Savage ve Warde, 1993: 65).

White’a göre ayrışma kavramı sosyolojik olarak, gruplar arasındaki etkileşimin sona ermesiyle coğrafi açıdan ise, fiziksel mekânlar arasında toplumsal grupların geçişlerini ya da yoğunlaşmalarını ifade eder. Ancak hem coğrafi hem de sosyolojik açıdan ayrışma kelimesi birbiri ile bağlantılıdır. Kentlerde mekânsal transfer aynı zamanda ayrışmayı getirmekte, bunlar da toplumsal yapının üzerinde etkilerde bulunmaktadır. Fiziksel açıdan mekânsal ayrışma ölçümleri yapılırken sosyal ilişkiler temel alınır. Bir toplum siyah, beyaz, yoksul, varlıklı gibi belirleyici karakteristiklere ayrılarak kentlerin toplumsal yaşamını çevreleyen temel karakteristikler ortaya çıkarılır ve fiziksel mekânlarla ilişkilendirilir (Tümtaş, 2011: 68-69).

Tümtaş'ın, Andersen'dan yaptığı aktarıma göre: “ayrışma kavramı genellikle birbirini besleyen faktörlerin etkileşimi ile ortaya çıkar. Her ne kadar farklı katmanların etkisiyle, farklı boyutlarda gerçekleşse de, ayrışma genel olarak sosyo-kültürel ya da fiziksel/mekânsal açıdan tartışılmaktadır. Sosyo-kültürel ayrışma gruplar arasındaki farklılıkları ve bu farklılıklardan doğan eşitsiz ilişkileri yansıtmak amacıyla kullanılırken, mekânsal ayrışma ise etnik veya sosyal açıdan farklı olan grupların öncülüğünde bu gruplar arasındaki kültürel veya sosyal farklılaşmayı arttıran ayrışma olarak görülmekte ve farklı bireylerin kentlerin farklı bölümlerinde yerleşmeleri anlamına gelmektedir. Bauman'a göre mekânsal ayırmanın en derin anlamı iletişimin yasaklanması ya da askıya alınması ve böylelikle de yabancılaşmanın zorla sürdürülmesidir. Yabancılaştırma mekânsal ayırmanın ana işlevidir (Tümtaş, 2011: 69).” Araştırmanın yapıldığı Çıplaklı Mahallesi TOKİ evlerinde de farklı sosyo-ekonomik yapıdan insanlar hem kendi aralarında ayrılmaya uğramakta hem de site olarak kentten ve bulunduğu ilçe olan Döşemealtı'dan ayrıştırılmış bir görünüm sergilemektedir.

Alver'e göre bir kültür ve kimlik göstergesi olan mekân, farklılaşan, dönüşen, başkalaşan ve ayrışan dinamik bir yapıdır. Mekân toplumsal süreçlerce yeniden üretilir, biçim ve içerik bakımından daima değişmektedir. Hayat tarzlarında ve toplum değerlerinde meydana gelen değişimler, mekânların farklılaşmasına, mekânsal ayrışmalara yol açar. Alver'e göre hayat daima farklı mekânlarda akar, farklı mekânlar da hayata yön verir. Bu akış dolayısıyla mekânsal ayrışmanın doğallığı da yoruma açıktır. Çünkü mekânsal ayrışma, toplumsal yapıdaki farklılıkların, ayrışmaların, tabakalaşmanın, sınıflaşmanın bir göstergesidir (Alver, 2013: 42). Kentlerde yaşanan mekânsal ayrışmaların doğal olduğunu söylemek güçtür. Ayrışma, mekânlarda görünürlük kazanmaktadır. Gelir durumuna ve buna paralel görülebilecek olan sosyal, kültürel, dini vb. yönlerden de ayrışmalar yaşanmaktadır. İnsanların, bu faktörler etrafında farklı konumlandıkları bilinmektedir. Elbette herkesin, geliri ya da siyasi görüşü vb. değişkenlik göstermektedir. Ama asıl olan ayrışmanın mekâna nasıl yansıdığı ve mekânın ayrışmaya nasıl yol açtığıdır.

Firidin Özgür'e (2006: 20) göre mekânsal ayrışma, kişilerin toplumsal statülerine göre kullandıkları mekânların geçirimsiz olarak parçalanması şeklinde nitelenmektedir. Andersen sosyal ayrışmayı şu şekilde tanımlamaktadır: “Sosyal ayrışma, gruplar arasında artan sosyal ve kültürel farklılıklara yol açan, etnik ya da sosyal olarak farklı grupların mekânsal ayrımlaşmasıdır.” (Firidin Özgür, 2006: 20).

Kişilerin kentteki yer seçimlerinde etkili olan yaşam tarzı tercihleri, grup, topluluk ve statüden kaynaklanan aidiyetleri kentin, toplumsal açıdan homojen olan ve birbirine karışmayan grupların yaşadıkları mekânsal bölümlere ayrılmalarına yol açmaktadır (Firidin Özgür, 2006: 21) Kentlerin sahip oldukları heterojen yapı, mekânsal ayrışmalar ile birlikte

çok parçalı bir “yapboz”a dönüşür. Kır-kent ayrımı açıklanırken yapılan genellemelerden biri, köyün homojen, kentin heterojen bir yapıda olduğudur. Ancak bu durum günümüzdeki çok parçalı kent görünümünü karşılamaz. Engels’in İngiltere’de İşçi Sınıfının Durumu’nda açıkladığı Manchester’da işçi ve burjuvanın konutlarının hiç kesişmediği, birbirlerini görmedikleri durumuna kıyasla günümüz kentleri, daha da fazla parçadan oluşan bir yapboz görünümündedir. Kentler parçalara ayrılırken, bu parçaların da içlerinde farklılıkları barındırabileceği düşünülmelidir. Günümüz kentlerinin homojen parçalardan oluşan, heterojen bir yapıda olduğunu söylemek ilk bakışta doğru da olsa, farklı örneklerin de bulunduğu unutulmamalıdır. Parçalara yakından bakıldığında aslında tipleştirilmenin zorluğu ortaya çıkmaktadır.

Andersen, ayrışmanın sosyal eşitsizliğin basit bir sonucu olmadığını, ancak eşzamanlı olarak sosyal ve mekânsal eşitsizlik yaratan sosyal ve mekânsal süreçler arasındaki etkileşimin bir sonucu olduğunu belirtir. Bu durum, en basit anlamda, birbirinin farkına varamayan grupların birbirlerine karşı duyarsızlaşması sonucunda toplumsal uzlaşım ve hoşgörünün yitirilerek yabancılaşmanın ve tahammülsüzlüğün geliştiği bir toplumsal ortamın oluşması, giderek çatışmaya yol açması tehlikesini barındırır. (Firidin Özgür, 2006: 21).

Mekânsal ayrışmanın toplumsal yapının yadsınamaz bir gerçeği haline geldiğini belirten Alver’e (2013: 42) göre ayrışma farklı mekânsal üretimler ve mekânsal organizasyonlar çerçevesinde somutlaşmaktadır. Alver, farklı bir hayat tarzına, düşünsel duruşa, bakış açısına işaret eden mekânsal organizasyonların, yalın bir şekilde mekânsal ayrışmaya yol açtığını belirtir. Mekânsal ayrışma farklı bir hayat tarzının oluşumunda etkin bir rol üstlenir ve mekânlara özgü değerler, özellikler bu süreçte ortaya çıkmaktadır. Dahası kentsel mekân da kendi içinde ayrışmaya uğramaktadır. Farklı hayat tarzlarından kaynaklanan ayrışmaya da mahalle, semt, getto gibi mekânsal yapılar örnek verilebilir. Aynı mahallede ya da semtte de mekânsal ayrışmanın kimi boyutlarını görülebilmektedir. Böylece mekânsal ayrışma, aynı ortamda farklılaştırıcı bir etki yaratabilmektedir. Mekânsal ayrışma değişik unsurlara, faktörler bağlamında ortaya çıkan kentsel, toplumsal, kültürel, ekonomik, bir duruma işaret etmektedir (Alver, 2013: 42-43). Savage ve Warde (1993: 63) sosyal eşitsizliklerin, kapitalist toplum yapısından kaynaklandığını belirtirken, benzer şekilde Harvey de (2002: 170), mekânsal ayrışmanın kapitalist toplum yapısının bir çıktısı olduğunu, “kapitalist toplumun yabancılaştırıcı toplumsal ilişkilerinin sürmesi ve yeniden üretilmesinde yaşamsal bir rol” üstlendiğini dile getirmektedir. Ancak modern kentsel bir olgu olarak dikkat çeken mekânsal ayrışmayı sadece belli bir toplum ve iktisadi biçimde değil, toplumsal süreçler paralelinde değerlendirmenin gereği de ortadadır (Alver, 2013: 43).

Tümtaş (2011: 69-70) her ne kadar güncel bir çalışma konusu olsa da mekânsal ayrışma ve görece homojen nüfusun belirli bölgelerde toplanması olguları çok eski zamanlara kadar uzandığını belirtir. Bu olguların M.Ö. ikinci bin yıla kadar uzandığı ve Babil döneminde rastlanıldığı söylenebilir. Benzer bir durum Orta Çağdaki birçok Avrupa kenti için de geçerlidir. Kent merkezleri yoksul ve zengin bireylerine göre bölümlenmektedir. Varlıklı bireyler merkeze yakın iken, yoksullar uzak mesafelere yerleşmektedirler. 19. yüzyılda ise sanayileşmiş Avrupa kentleri yoksul nüfus için bölgelere ayrılmış dolayısıyla da daha varlıklı olan diğer sınıftan ayrılmıştır. Ayrışma olgusu aynı zamanda kolonileşmiş kent merkezlerinde de bulunmaktadır. Bu kentlerde sömüren güçler ya da iktidar kentlerin tasarımında, evlerin ve çalışma alanlarının yapılarında güçlerini göstererek yaşanan ayrışmayı sembolikleştirmişlerdir (2011: 69-70). Mekânsal ayrışma tarihsel süreçte de görülmesine rağmen asıl olarak modern dönemde toplumsal etkisi ortaya çıkmış ve bu noktada sorunsallaşmıştır. Harvey (2002: 166) modern anlamda mekânsal farklılaşmanın hem Birleşik Devletler'in hem İngiltere'nin bir çok büyük kentinde 1850'de tümüyle ortaya çıktığını belirtmişken, Sema Erder (2006: 34-35) kentsel mekânsal farklılaşma ve ayrımlaşma sürecinin ilk defa Amerika Birleşik Devletleri metropoliten kentleri ve özellikle Chicago metropoliten alanı üzerinde çalışmalarını yoğunlaştırmış olan ve kentsel ekolojistler diye adlandırılan şehir sosyologları tarafından ayrıntılı olarak incelendiğini belirtmektedir (Tümtaş, 2011: 69-70).

Alver (2013), kentte mekânsal ayrışmanın farklı biçimlerde görünürlük kazandığını, hatta ilk bakışta kentin çevresinden ayrışarak kendini oluşturduğunun dahi söylenebileceğini belirtir. Bu noktada:

Klasik şehirleri kuşatan surlar, bir yönüyle buna işaret eder. Ancak günümüzde mekânsal ayrışmanın değişik biçimlerine sahne olan kentte, surlar ve duvarlar bu defa kentin içinde oluşan ayrışmaları temsil etmektedir. Kentsel dönüşüm, soylulaştırma/seçkinleştirme, güvenli siteler gibi mekânsal ayrışmanın yeni biçimleri, kenti yeniden planlama, tasarlama, bölme, kullanma gibi dürtülerle oluşmaktadır. Çağdaş projeciliğin müşahhas bir örneği olan kentsel ayrışma ve yeni biçimlerinin oluşma ortamı, çok yönlü, çok faktörlü sürecin bir ürünü olarak görülmelidir. Kentsel ayrışma, bugün küresel sürecin tahakkümü altında sürdürülen bir politika izlenimi vermekte ve onun bütün yeni biçimlerinin ardında büyük oranda rantiyecilik, tüketim ideolojisi, kentin imkânlarının belli gruplar arasında pay edilmesi yatmaktadır. Kent bir insan kümesi, değerler dünyası, benzerlik ve farklılıkların harmonisi, ruh iklimi, yaşam alanı yönüyle değil, sadece işlevleri ve avantajlarıyla bir karşılık bulunur. Kent ayrıştırılan, kompartımanlara bölünen, yapısal özellikleri dağıtılan ve adeta bir ruha ve hayata sahip aktör olmaktan uzaklaştırılan yeni bir düzenleme oturtulur. Hayatı güzelleştirme, çekip çevirme,

taşıma, saklama ve yeniden üretme vasfı elinden alınan, pasif, sünepe, mahkûm ve mağdur bir yaratık haline dönüştürülür (Alver, 2013: 43-44).

Kent, farklılıkları barındıran özgün mekândır. Farklı kimliklere, mesleklere, tabaklara, sınıflara ve başka ayrışmalara kendi bünyesinde yer veren kentte, ayrışma kaçınılmazdır. Ayrışma, bir anlamda kentin doğası gereği ortaya çıkar (Alver, 2013: 46). Kentlerin oluşumu da ayrışmanın bir görünümüdür. Çünkü kentler, tarım-dışı etkinliklerin, ticaretin yapıldığı, kalabalık nüfusa sahip yerleşim yerleri olarak kırdan ayrışmaktadır. Tarım dışı etkinlikle değişen üretim biçimi ile yaşanan kentleşme, kendine uygun yaşam tarzını geliştirerek kentlileşmeyi getirecektir. Ayrışma yalnızca alt yapı temelli değil, üst yapıyı da etkileyecek, dönüştürecek biçimde yaşanır. İkincil ilişkiler, işbölümü, yeni davranış kalıpları vb. modern kapitalist ilişkilerin sürdürüldüğü, yeniden üretildiği yerleşim yerleridir, kentler. Ancak yeni üretim biçimiyle, üretim ilişkileri ile oluşan kentlileşme ve ikincil ilişkilerin yanında cemaat ilişkileri tamamen çözülmemiş, yok olmamıştır. Kentler farklılıkları ve ayrılıkları içerir, tek tip yapıdan uzaktır.

Ayrışmayı besleyen kimi şartların bilinçli bir şekilde oluşturulduğu, belli ekonomik ve siyasal nedenlerden kaynaklandığı unutulmamalıdır. Bu anlamda ayrışma bir politika, bazen de sosyo-ekonomik yapıdaki farklılaşmadan kaynaklanabilmektedir. Kentler toplumsal dünyanın çeşitliliğini yansıtırken (Wirth, 2002: 94), ayrışmanın da bir sahnesi olarak okunabilmektedir (Alver, 2013: 46).

Daha önce de değinildiği gibi kentsel mekânda yaşanan ayrışma temelde bir eşitsizlik meselesidir. Ayrışmalar gelir, güç ve saygınlığa göre biçimlendiği gibi cinsiyet, yaş, dil, din, renk vb. faktörlere bağlı olarak da yaşanmaktadır. Ancak kentsel mekânda ayrışmanın en açık göstergelerinden biri kuşkusuz toplumsal eşitsizliklerdir. Öteden beri kent “toplumsal eşitsizlikler ve mekânsal ayrışmaları barındıran yerleşmeler olmuşlardır. Binlerce yıl öncesinin şehirleriyle günümüz kentlerinin belki de en çarpıcı ortak yanı toplumsal eşitsizliklere dayalı mekânsal ayrışmaların varlığıdır. Toplumsal eşitsizlikler ve yarattığı mekânsal ayrışmanın biçimi ve düzeyi kentlerin kimliklerinin oluşumunda önemli rol oynar ve kentleri birbirinden farklılaştırır. Bu ayrışma, diğer yanıyla o kentin yaşayanlarının kentsel-sınıfsal kimliklerin mekândaki ifadesidir. Eşitsizliklere bağlı olarak yerleşim mekânında kendini gösteren toplumsal ayrışmanın derecesi ve biçim, o kentteki üretim ilişkileri, sınıfsal, etnik, kültürel, dinsel çatışmalar ve güç ilişkilerine bağlı olarak şekillenir ve kentin yerleşim deseni bu kimliklerin mekândaki yoğunlaşması sayesinde billurlaşır” (Kurtuluş, 2003: 75; aktaran Alver, 2013: 47).

1.3.1 Mekânsal Ayrışmanın Nedenleri

1980 ve sonrasında uygulanan neo-liberal ekonomik politikalar sonucunda, kent merkezlerinde ve çevrelerinde yeni talepler, projeler ve oluşumlar dikkat çekmeye başlamıştır. Yeni iş merkezleri, hizmet ağları, tek ya da çok katlı, gösterişli villa tarzı konutların yanı sıra, kentsel dönüşüm ile kent merkezlerinde “soylulaştırmaya” yapılarak bölge halkının itildiği kent dışındaki toplu konutlar inşa edilmiştir. Yerel ve uluslararası alanda öne çıkan firma ve şirketlerin büyük yatırım projeleriyle yaratılan alanlar, kentin genel görünümünde önemli ölçüde fiziksel ve sosyal farklılıklara gönderme yapmaktadır. Üst sınıflar kent merkezi dışına kendileri için inşa edilen lüks yerleşim alanlarının yanında günümüzde yeniden kent merkezine taşınırken, alt sınıflar, henüz soylulaştırılmamış ise kent merkezlerinde her türlü alt yapı ve sosyal hizmet ağlarından yoksun düşük nitelikli alanlarında, soylulaştırmanın yaşandığı alanlarda ise kentin dışında yaşamaya terk edilmektedirler. Bu değişimler, kentte, lüks yerleşim alanları (güvenlikli, kapalı siteler), gecekondu bölgeleri, toplu konutlar, orta sınıfların ikamet ettiği apartmanlar şeklinde ayrılan, ayrılmış, ayrıştırılmış bir yapı oluşturmaktadır. Mekânsal farklılaşma ve ayrışma, nedenleri ve sosyo-kültürel sonuçlarıyla birlikte bu sürece karşılık gelen bir kavramdır (İçli, 2010: 25-26).

Harvey’e göre mekânsal farklılaşmayla ilgili toplumbilimsel açıklamalar, benzer insanların birbirlerine yakın yaşamaktan hoşlandıkları –ya da yalnızca birbirlerine yakın yaşadıkları- yönündeki indirgemeci izleğin çevresinde dönmekten öte bir gelişme gösterebilmiş değildir. Toplumbilimsel betimlemelerin görünürdeki karmaşıklığı, “benzer” olanı tanımlamanın yanı sıra, insanların birbirlerine yakın yaşadıkları için mi benzer oldukları, yoksa benzer oldukları için mi birbirlerine yakın yaşadıklarını belirlemenin güçlüğünden kaynaklanmaktadır. Neo-klasik ekonomi kuramı çerçevesinde yapılan, yararı en çoğa çıkaran bağımsız tüketici davranışlarının mekânsal farklılaşmayı ürettiği yönündeki açıklamalar da indirgemecilikten uzak değildir. Böyle bir açıklama karışıklık yaratır, çünkü yarar kavramına belirgin bir anlam yüklemek kolay değildir. Aynı zamanda, bireylerin pazar yeğlemelerine etki edebilecek çok çeşitli koşulların varlığı söz konusu olabilir (2002: 147-148).

Mekânsal farklılaşmanın bütünsel toplum yapısındaki değişmelerin nedeni olduğu ya da tam tersini öne sürmek yüzeysel bir yaklaşım olacaktır. İşlevselci bir yaklaşım, daha uygun görünse de uyum ve denge kavramlarının öylesine egemenliği altındadır ki, kapitalist bir toplumun evrimsel niteliği ve karmaşık dinamikleri üzerine yeterince eğilemez. Buna karşın birçok araştırmacı, sayılamalı (istatistikî) açıklamaların ötesine geçme yürekliliğini gösterdiğinde, uygun olmayan bir nedensel ya da işlevsel dil kullanma tuzağına yakalanmıştır. Bütün bu girişimler, mekânsal farklılaşma sürecinin farklı yönleriyle ilgili önemli bir veri

yığını üretmiş, ne var ki, bu verilerin genel toplum kuramıyla nasıl bütünleştirilebileceğinin anahtarını sağlayamamıştır (Harvey, 2002: 148-149).

Harvey'e göre mekânsal farklılaşma kuramı, Marxist bir bakış açısından pek fazla çözümlene konusu yapılmamıştır. Dolayısıyla, "kuramın", her biri kendi içinde bir son olarak tasarlanan ve nedensel, işlevsel ya da görgül bir dille ve her birinin dayattığı sınırlılıklarla ifade edilen çalışmalar sonucunda ulaşılan tutarsız bilgiler yığından oluştuğu öne sürülebilir. Bu bilgileri herhangi bir genel toplum kuramıyla bütünleştirme girişimlerinin çok az bir başarıyla ya da tümüyle başarısızlıkla sonuçlanacağı kestirilebilir. Fakat, mekânsal farklılaşma ile toplumsal yapı arasındaki ilişkilerin nerede bulunduğu ve buradan hareketle, mekânsal farklılaşma kuramının anahtarları çizilmelidir (Harvey, 2002).

Harvey'nin Sınıfsal Yapı ve Mekânsal Farklılaşma Kuramında belirttiğine göre, üretimin, tüketimin ve iletişimin örgütlenmesindeki değişimler, bireylerin donanımları, coğrafi yerleşimleri ve tüketim alışkanlıklarını etkilemiştir.

Harvey (2002: 160) toplumsal farklılaşmaya etki eden üç tür etmen ortaya koyar:

1. Sermaye ile emek arasındaki iktidar ilişkisine dayanan temel etmen;
2. Kapitalizmin çelişkili ve evrimsel niteliğinin yarattığı ve (a) emeğin bölünmesi ve işlevlerde uzmanlaşma, (b) tüketim kalıpları ve yaşam biçimi (c) yetke ilişkileri, (d) ideolojik ve politik bilincin yönlendirilmiş izdüşümleri ve (e) devingenlik olanaklarına getirilen engeller ile tanımlanan çizgiler doğrultusunda toplumsal farklılaşmayı güçlendiren bir dizi ikincil etmen;
3. Daha önceki ya da coğrafi olarak ayrı, fakat bağımlı bir üretim biçimi içinde kurulmuş toplumsal ilişkileri yansıtan tortul etmenler;

Genellikle, bu öğelerden, kapitalist düzenin sürekliliğinin sağlanmasıyla zıtlık oluşturan sınıf bileşimlerini yaratan etmenler ile kapitalist toplumun sürekliliğine yarayan toplumsal farklılaşmalar yaratan etmenler arasında sürekli bir çatışma gözlemlenebilir (2002: 160).

Harvey mekânsal farklılaşma (ayrışma) kavramını şu şekilde açıklamaktadır:

1. Mekânsal farklılaşma (ayrışma), kapitalist toplumdaki toplumsal ilişkilerin yeniden üretimi çerçevesinde açıklanmalıdır.
2. Mekânsal birimler, komşuluk birimleri, yerel topluluklar, bireylerin değerlerini, beklentilerini, tüketim alışkanlıklarını, pazar donanımlarını ve bilinç durumlarını önemli ölçüde etkileyecek toplumsal etkileşim ortamlarıdır.

3. Büyük nüfus yoğunluklarının farklı topluluklara ayrılması, Marxist anlamda sınıf bilincinin bölünmesine hizmet eder ve bu nedenle sınıf savaşımı yoluyla kapitalizmden sosyalizme dönüşümü güçleştirir.
4. Mekânsal farklılaşma ve ayrışma modelleri, kapitalist toplumlardaki çelişkilerin birçoğunu yansıtmakta ve somutlaştırmaktadır. Bunları yaratan süreçler, kararsızlık ve çatışmadır (2002: 161).

Harvey bu noktada mekânsal ayrışmayı, insanların kendi isteklerinin bir ürünü olarak değil, kapitalist üretim sürecinden doğan güçlerce üretilmekte olan bir olgu olarak değerlendirilmektedir (Tümtaş, 2011: 73). Harvey'e (2002: 161-162) göre kapitalist kentteki mekânsal ayrışma, pazar donanımına ulaşabilmek için gerekli kıt kaynaklara erişim olanaklarında farklılaşma anlamına gelmektedir. Bununla birlikte emeğin var olan bölüşümünün gereklerini karşılayacak iş gücünü yeniden üreten mekânsal gruplaşmalar, aynı zamanda, tüketim açısından da farklı gruplaşmalar oluşturabilmektedir. Bu tür bir biraradalık mekânsal ayrışmaya daha türdeş bir nitelik kazandırmaktadır (Tümtaş, 2011: 73). Bundan dolayı, mekânsal farklılaşmayı toplumsal ilişkiler temelinde oluşan bir "yeğleme dizgesinin edilgen ürünü" olarak görme yerine, sınıfsal ilişkilerin ve toplumsal farklılaşmaların üretildiği ve sürdürüldüğü süreçler içinde tamamlayıcı bir aracı etki olarak algılamak gerekmektedir (Harvey, 2002: 170). Dolayısıyla kentsel mekândaki eşitsizliklerin ve bu çerçevede oluşan ayrışmaların temelini bir yandan emek sermaye arasındaki artı değere el konulma kapsamındaki eşitsiz bölüşüm ilişkileri içerisinde değerlendirmek gerekirken öte yandan da kapitalist sistemin varlığını sürdürmek için muhtaç olduğu üretim-tüketim döngüsünde aramak gerekmektedir (Tümtaş, 2011: 73).

Tümtaş'ın (2011: 73-74) yaptığı aktarıma göre:

Sermaye bölgesel farklılıkları kullanıp her coğrafyada akışkanlığını arttırarak mekâna dinamik bir karakter kazandırmakta, gelişen ve az gelişen bölgelerin ekonomik değer iniş çıkışlarına bağlı olarak dönüşümler geçirmektedir. Bu dönüşüm farklı ölçek ve nitelikte olabilmektedir. Sermayenin gereklilikleri doğrultusunda belli yerlerde sınırlı değişiklikler olabileceği gibi tüm bir bölge ya da coğrafi alan yeni bir görünüm kazanabilmektedir. Üretimin örgütlenme biçimi ve mevcut teknolojiyi kullanmasına bağlı olarak yoğun ya da seyrek, hiyerarşik ya da şebekesel mekân yapılanmaları ortaya çıkabilmektedir. Bütün bu mekânsal hareketliliği olanaklı kılansa, mekânsal değerlerin de modern kapitalist toplumun üretim pratikleri içinde nicelleşmesidir. Her türlü toplumsal olgunun nicelleşmesi, bölgesel farklılıkların ve kültürlerin ötesinde küresel ölçekte bir hareketlilik imkanı vermekte; bu hareketlilik de ekonomik rasyonalitenin mantığı çerçevesinde gerçekleşmektedir. Kuşkusuz,

sermayenin bu kurgusu bazı mekânsal birimleri öne çıkarırken bazılarını geri plana itmektedir. Bu kapsamda kapitalist eşitsizlikler sonucu oluşan mekânsal gelişim ayrışmış dokular üzerinden şekillenmektedir. Diğer bir deyişle, oluşan mekânsal farklılıklar, sosyo-kültürel yapı ile birleşerek mekânsal ayrışmaları belirginleştirmektedir. Bu bağlamda da oluşan her mekânsal ölçek homojen bir yapıya bürünmektedir. Dolayısıyla kapitalist sistem kendi yarattığı eşitsizliklerin sorgulanmasını engellemek için sınıfsal farklılıklar dışında sosyal, kültürel, dini, siyasi, ideolojik, vb. bir takım yapay ayrışmalar türetmekte ve bunu da mekânlar üzerinde somutlaştırmaktadır (Tümtaş, 2011: 73-74).

Gönül İçli (2010: 27-28), mekânsal ayrışmanın, birçok teorisyen (Atkinson ve Flint; Low; Luymes) tarafından küresel boyutta yaşanan sosyo-ekonomik, siyasi ve kültürel değişimlerin bir sonucu olduğunu belirtir. Ekonomik ve sosyal yapının neo-liberal politikalarla yeniden yapılandırılması, refah ekonomisindeki farklılaşmalar, ulus-aşırı şirketlerin yerel ve küresel boyutta etkin konuma geçmesi, hizmet, finans gibi enformasyona ve teknolojiye dayalı sektörler ağırlık verilmesi, bu sektörlerde çalışanların sayılarının artması, eğitim, kariyer gibi değerlerin çalışan sınıf için birincil değerler haline gelmesi, işgücü ve emek sürecindeki değişime bağlı olarak alınan ücretlerin farklılaşması ve yüksek ücret alan bir sınıfın ortaya çıkması, tüketim merkezli yaşam tarzı stratejilerinin medya ve reklamcılık kanallarıyla sunulması mekânsal farklılaşma ve ayrışma sürecine kaynaklık eden dinamiklerdir. Bütün bu değişimler kentlerin rol ve işlevlerinde farklılıklar yaratmış, mekân farklı değerler çerçevesinde farklı biçimlerde kullanılmaya başlanmıştır (akt. İçli, 2010: 27-28). Her geçen gün “daha yenisi daha iyisidir” anlayışıyla hareket eden üst gelir grubu, tüketim alışkanlıklarının benzeştiği, benzer gelire sahip, kısaca kendi gibi bireylerle aynı mekânı, paylaşmaya yönelmektedir. Kentin uzağına ya da kentin merkezinde ama yine ayrışık, sınırlarının, yükselen ortaçağ surları gibi, duvarlarla çevrili sitelere üst gelir grubu yerleşmektedir. Alt gelir grubu da kentin uzağında yaşamaya mecbur bırakılırken alt yapı ve ulaşım açısından yoksun olup, izole edilmekten yakınmaktadır. Oysa güvenli site sakinleri kentin çeperinde konumlanırken bu izole yaşamı isteyerek seçmekte olup, alt yapı sorunları yaşamamaktadır. Kentin merkezinde de olabilen alt gelir grubu ise daha çok eski apartmanlarda oturmakta, genelde kira ödemekte, bir süre sonra da giderleri karşılayamayıp yer değiştirmek zorunda kalmaktadırlar. Kira yerine kendi evlerinde oturan alt gelirli bireyler, bir süre sonra kentsel dönüşüm adı altında, 4-5 katlı evlerinden çıkarılmakta, yerine çok katlı rezidans tipi binalar dikilerek, konut ihtiyacı karşılandığı bahanesi ile bölgenin soylulaştırılması amaçlanmaktadır. Başka bir durum da ise, her geçen gün artan hayat pahalılığı karşısında evlerini satıp, daha ucuz dairelere geçmek zorunda kalan bireyler bulunmaktadır. Sonuçta konut sorununun, geçim zorluğu, yoksulluk sorunu ve gelir

adaletsizliği dolayısıyla ortaya çıktığı söylenebilir. Kentler de ikili ayrılmış bir görünüm almaktadır. Bir yanda kendi istekleri ile kentin çeperinde konumlananlar, bir yanda ise zorunluluktan çeperde, uzakta yaşamaya mahkum bırakılanlar. Bu açıdan kentlerde yaşanan mekânsal ayrışmanın önemi artmaktadır.

Mekânsal farklılaşma ve ayrışma konusu üç temel dönüşüm evresi içinde açıklanabilir. İlk evre, 19. yüzyıl sonlarından günümüze kadar üretim ilişkilerinde ve üretimin örgütlenmesinde ulusal ve uluslararası düzlemde gerçekleşen ekonomik düzenlemelerdir. Bu yeni düzen fordizmden post-fordizme geçiş süreci olarak tanımlanmaktadır. Sürecin dayanak noktası ise yoğun sermaye birikimi ve emek sürecinin Taylorist organizasyonundan yeni enformasyon teknolojileri temelinde üretimin ve emeğin post-taylorist organizasyonudur (akt. İçli, 2010: 28). Harvey'e (2010: 147-148) göre Fordizmin sembolik başlangıç yılı 1914 olarak kabul edilmelidir. Bu tarihte, Henry Ford, bir yıl önce Michigan'ın Dearborn kentinde kurmuş olduğu otomobil montaj hattında çalışan işçilere çabalarının karşılığı olarak sekiz saatlik bir işgünü için beş dolar ücret vermeye başlamıştır. Ford yeni tür toplumun, büyük şirketlerin elindeki gücün doğru uygulanması halinde kolayca kurulabileceğine inanmaktadır. Sekiz saatlik, beş dolarlık işgünüyle hedeflenen, sadece işçinin son derece üretken montaj hattı sisteminin gerektirdiği disipline uymasını sağlamak değildir. Bu uygulama, aynı zamanda, işçilerin, büyük şirketlerin gittikçe daha büyük miktarlarda piyasaya sürmeye hazırlandıkları kitle üretimi ürünlerini tüketmek için yeterli bir gelire ve boş zamana sahip olmalarını sağlamayı hedeflemektedir. Ama bu, işçilerin paralarını doğru sarf etmeyi bildiklerini varsayıyordu. Kitle üretiminin yarattığı "yeni insan"ın sermayenin ihtiyaçlarına ve beklentilerine uygun, ahlaki bakımdan dürüst, iyi bir aile hayatı, akli başında, alkol tüketiminden kaçınan ve "rasyonel" bir tüketim kalıbını uygulayacak kapasiteye sahip olması amaçlanmıştır. Ford'a özgü olan şey ise vizyonuydu: kitle üretiminin kitle tüketimi, emek gücünün yeniden üretiminde yeni bir sistem, emeğin denetiminde ve yönetiminde yeni bir politika, yeni bir estetik ve psikoloji, kısacası, rasyonelleştirilmiş, modernist, popülist yeni bir demokratik toplum demek olduğunu açıkça görmesiydi (Harvey, 2010: 147-148).

Sembolik yıl olarak 1914'ü kabul edebileceğimiz gibi, Fordizmin en etkili olduğu yıllar 1945 ve 1974 arası olarak gösterilebilir. Sanayi toplumunun simgesi olarak dünyada ortaya çıkan uzun erimli ekonomik değişimleri ifade eden Fordizm, tüketim mallarının üretimi için montaj hattı üretim sisteminde (seri üretim) iş gücünün uzmanlaşması, bilimsel yönetim ve zamanın optimum kullanımı düşünceleri etrafında şekillenen Taylorist düşünce üzerine temellenmiştir (Harvey, 2010). Fordist ekonomik politikaların mekânsal düzleme yansımaları, büyük kentlerin ortaya çıkması, kente özgü sistem ve hizmet ağlarının yaygınlaşması şeklindedir. Hakim üretim biçimi, büyük kentlere ihtiyaç duymuştur. Büyük

kentler de geniş yerel pazarların, bilgi işlemin, finansın, legal hizmetlerin, eğitimin, kişisel ve yardımcı hizmetlerin, politik karar mercilerinin konumlandığı mekânsal düzenlemeleri zorunlu kılmıştır. Dolayısıyla kent (mekân) şirketlerin, kolektif ortaklıkların ve enformasyon ağlarının kilit noktaları haline gelmiştir (akt. İçli, 2010: 32).

Fordist dönemde kentlerin fiziksel yapısında gözlemlenen en temel değişim, sanayi bölgeleri ile yaşam alanlarının mekânsal düzlemde birbirinden ayrışması olmuştur. Bu ayrışma farklı sınıfsal yapıya sahip kesimlerin yaşam alanlarının ayrışmasını da ifade etmiştir. Sanayi bölgeleri ve fabrikalar, kentin uç alanlarında alt kent tarzı konut yerleşmelerine yakın alanlarda kurulurken, alt kentler, kent merkezinden uzak alanlara inşa edilmiştir. Beyaz yakalıların çalıştığı kent merkezileri ise kentin hatta metropolitan alanın bütününe hizmet eden ticaretin konumunu güçlendirmesiyle hem alansal hem de yapı yoğunluğu bakımından büyük artış göstermiştir (akt. İçli, 2010: 32).

Fordist ekonomik sistemin yarattığı mekânsal farklılaşma ve ayrışmalar, birçok sorunu beraberinde getirmiştir. Konut fiyatları, işgücü ücretleri, taşıma sistemlerinin kapasite sorunları, çevresel ve ekolojik problemler bunlardan birkaçıdır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yerle bir olan kentlerin yeniden inşası sürecinde önemli kentsel dönüşüm projeleri gerçekleştirilmiş, artan konut talebini karşılamak üzere kamu desteğiyle kent çeperine uydu kentler kurulmuştur. Bu yapılar, kentlerin modern yüzünü oluşturmaktadır. 1970'lere kadar kamu kaynakları ile desteklenen bu projelerin içerikleri, finansmanı ve organizasyonları dünya ekonomik bunalımı ve neo-liberal ekonomik politikaların benimsenmesi ile değişime uğramıştır. Sosyalizasyon formları ve politik sistemin yapısı üzerinde önemli etkilerde bulunmuş olan Fordist ekonomik sistemin biçimlendirdiği kentsel alanların yeni sakinleri, sosyal ilişkilerin pre-kapitalist formlarının ve geleneksel kültürün etkilerinin çözülmesi sonucunda ortaya çıkan atomize bireyler olmuştur. Geleneksel formların yerini, paranın aracılık ettiği sosyal ilişkilerden oluşan sosyal bir yapı; bir kitle almıştır. Bu ekonomik sistemde, tüketim araçlarının ticarileşmesine bağlı olarak sosyal ilişkiler de ticarileşmiştir (akt. İçli, 2010: 32-33).

Mekânsal farklılaşma ve ayrışmanın üç temel dönüşüm evresinden ikincisi, sanayi toplumundan yeni teknik ve enerji türleriyle birlikte bilginin belirleyici olduğu, bilgisayar ve iletişim teknolojilerinin hakim olduğu enformasyon toplumuna geçiş sürecidir. 1970'lerden itibaren fordist sistem derin ve kapsamlı bir krize girmiş ve bu kriz kapsamlı bir yeniden yapılanma ile aşılmaya çalışılmıştır. Bu yeniden yapılanma sürecinin üretim alanına yansımaları, yeni bir mekânsal anlayışın ortaya çıkma biçiminde yorumlanmaktadır. Bu yorum, kapitalist üretim sürecinin mekânsal boyutu olarak Fordist düzenlemenin post-fordist bir

düzenlemeye dönüştüğünü öngörmektedir. Üretim sürecinin mekânsal düzenlemesi, o üretim sürecine özgü bir birikim biçimini de yansıtmaktadır (akt. İçli, 2010: 29-33).

Genel olarak bakıldığında post-fordizm, emek süreçleri, iş gücü piyasaları, ürünler ve tüketim kalıpları bakımından esnekliğe yaslanmaktadır. Temel özelliklerinden biri, yepyeni üretim sektörlerinin, finans hizmetlerinde yepyeni yöntemlerin, yeni piyasaların ortaya çıkması ve hepsinden önemlisi ticari, teknolojik ve örgütsel yeniliklerin temposunun büyük ölçüde hızlanmış olmasıdır. Sektörler ve bölgeler arasında eşitsiz gelişme kalıplarında değişiklikler ortaya çıkmıştır. Hizmet sektörü, gelişmiş ve az gelişmiş bölgelerde yeni sanayi kümeleri yaratmıştır (Harvey, 2010: 169).

1973'ün, petrol şoku tarafından şiddetlendirilen derin durgunluk, kapitalist dünyayı sarsarak stagflasyonu (üretimde durgunluk, fiyatlarda enflasyon) boğucu uyuşukluğundan çıkarır ve Fordist uzlaşmanın altını kazacak bir dizi süreci harekete geçirir. Bunun sonucunda 1970'li ve 80'li yıllar bir ekonomik yeniden yapılanmanın, toplumsal ve politik uyarlanma sürecinin yaşadığı sıkıntılı bir dönem olmuştur. Bu dönemde toplumsal mekânda, sanayide örgütlenme konusunda olduğu gibi politik ve toplumsal yaşamda da bir dizi yeni deney ufukta biçimlenmeye başlamıştır. Bu deneyler, tümüyle yepyeni bir birikim rejimine ve bununla bağıntılı olarak bütünüyle farklı bir politik ve toplumsal düzenlemeye geçiş sürecinde ilk kıpırtıları oluşturuyor olabilir. Harvey, esnek birikim teriminin, Fordizmin katılıklarıyla açıktan çatışma içinde olması ile belirlendiğini vurgular. Emek süreçleri, işgücü piyasaları, ürünler ve tüketim kalıpları bakımından esnekliğe yaslanır. Temel özelliklerinden biri, yepyeni üretim sektörlerinin, finans hizmetlerinde yepyeni yöntemlerin, yeni piyasaların ortaya çıkması ve hepsinden önemlisi ticari, teknolojik ve örgütsel yeniliklerin temposunun büyük ölçüde hızlanmış olmasıdır. Hem sektörler hem coğrafi bölgeler arasında eşitsiz gelişme kalıplarında hızlı değişikliklere yol açmış, örneğin “hizmet sektörü” diye anılan alanda istihdamın hızla yükselmesini sağlarken, bugüne kadar az gelişmiş olarak kalmış bölgelerde yepyeni sınai kümelerine (örneğin “Üçüncü İtalya”, Belçika'nın Flaman bölgesi, çeşitli “silikon vadileri” ve elbette yeni sanayileşen ülkelerde sınai faaliyetlerindeki patlama) yaratmıştır. Aynı zamanda Harvey, kapitalist dünyada “zaman-mekân sıkışması” adını verdiği bir olgunun bu dönemde yeni bir evreye yol açtığını belirtir. Hem özel hem kamusal karar verme süreçlerinin zaman ufku kısalmışken, uydu iletişimi ve ulaştırma maliyetindeki düşüş bu kararları artan ölçüde genişleyen ve çeşitlenen bir mekâna derhal yayma olanaklarını gittikçe arttırmaktadır (Harvey, 2010: 170-171).

Post-fordizmin toplumsal alandaki en önemli yansıması, toplumda yer alan farklı kesimler arasındaki sınırların belirginleşmesidir. Dışsallaştırılmış ve marjinalize edilmiş işgücü ile merkeze konulmuş işgücü arasında duvarlar keskinleşmiştir. Toplumda artan

eşitsizlikler, Pazar esnekliğinin ve yapısal rekabet taleplerinin sonucudur. Bu dönemde, giderek artan toplumsal eşitsizlik ve “kutuplaşma” kavramları ele alınmıştır. Mismatch kavramı, kent ekonomisinde eğitilmiş ve kalifiye olma yönündeki artan talepleri ve kalifiye olmayan işgücünün kent pazarında kendisine yer bulamaması; kutuplaşma kavramı ise orta sınıf mesleklerin kaybolması, üst ve alt sınıf mesleklerdeki artış şeklinde açıklanmıştır. Enformasyon, hizmet ve ulaşım ağlarındaki teknoloji ve uzmanlaşmaya dayalı iş bölümü ve mesleki farklılaşma, yüksek maaş alan, uzmanlaşmış ve profesyonel bir sınıfın karşısına düşük ücret alan, uzmanlaşmamış ve ikincil derecedeki işlerde çalışan bir sınıfı çıkarmıştır. Bu süreç mekânsal düzleme, yüksek ücret alan, eğitilmiş ve kültürel sermayeyi elinde bulunduran üst sınıf ile düşük ücretli, eğitim ve diğer olanaklardan yoksun olan alt sınıf arasındaki fiziksel bariyerler ve yükselen duvarlar ile yansımıştır. Post-fordist sistem, yeni iktidar ve eşitsizlik merkezleri yaratmıştır (akt. İçli, 2010: 35).

Genel olarak bakıldığında, bu dönemde sosyal ayrışmalar ve farklılaşmalar, fordist dönemde olduğundan daha çok gündemdedir. Yüksek enformasyon düzeyi, yönetsel değişimler, tek ya da çok uluslu kurumlardaki dikey üretim zincirlerinin parçalanması kent hiyerarşisini farklı şekillerde etkilemiştir. Uluslararası örgütler daha etkin bir konuma gelmiş, bölgesel ve kentsel gelişim süreçlerinde daha çok söz sahibi olmuş, değişen bu ekonomik ve politik stratejiler, mekânsal farklılaşma üzerinde doğrudan etkili olmuştur. Kentler, post-fordist üretim biçiminin dinamikleriyle yeniden inşa edilmiştir. Kentler, sadece sanayi ve ticaret etkinliklerinin gerçekleştiği yerler değil hizmet ve tüketim etkinliklerinin de gerçekleştiği yerler olarak konumlandırılmıştır. Kentsel dönüşüm sürecinde etkili olan en önemli faktör, iletişim ve ulaşım ağlarındaki hızlı değişimlerdir. Sonuç olarak fordizm ve post-fordizm arasındaki en önemli ayrım noktası mekânsal yerleşim düzlemindedir. Fordizm, “merkezsizleşme” ve “banliyöleşme” ile tanımlanırken, post-fordizm “yeniden merkezleşme” ve “yeniden kentleşme” olarak tanımlanmıştır. Özellikle 1990’larda kent merkezleri, eğlence, dinlenme ve boş zaman etkinlikleri gibi her türlü görselliğin yoğunlaştığı pazar haline gelmiştir (akt. İçli, 2010: 35-36). Kentsel mekânın ve sosyal tüketimin yeniden yapılandırılmasında yerel düzenlemelere ve yerel otoritelerin güçlendirilmesine öncelik verilmiştir. Bu da kentsel alanlardaki belli bölgelerin daha çok geliştirilmesine, diğer alanların ise ihmal edilmesine yol açmıştır. Her türlü sosyal ve ekonomik yatırım kentin seçilmiş bölgelerine yapılmaya başlanmıştır. Bu alanlar da zenginliğin, estetiğin ve görselliğin sergilendiği yerler olarak sermaye sahibi grupların ayrıcalıklı yaşam alanları haline gelmiştir (İçli, 2010: 36-37).

Mekânsal farklılaşma ve ayrışmanın üç temel dönüşüm evresinden sonuncusu ise, küreselleşme ve uygulanan neo-liberal politikaların etkisinde bir dünyaya geçiş sürecidir.

Ekonomik boyutunun yanı sıra sosyo-kültürel ve siyasal boyutu ile de ön plana çıkan küreselleşme olgusu, bilgi teknolojisinde gerçekleşen yeniliklerle mal-hizmet ve insan akışında sınırların kalktığı, uluslararası ticaretin yaygınlaştığı, emek ve sermaye hareketlerinin yoğunlaştığı, ülkeler arasındaki ideolojik kutuplaşmaların sona erdiği, ülkelerin birbirlerine yaklaştığı bir dönemi ifade etmektedir. Özellikle 1980 ve sonrasındaki süreçte kentsel düzlemde oluşan değişimler açısından bakılırsa, küreselleşme ve neo-liberal ekonomik politikaların her alanda etkin uygulamaları ile kentin fiziksel ve işlevsel yapısında yeni güç odakları ve hiyerarşik yapıları oluşturduğunu görmek olanaklıdır (İçli, 2010: 29).

Bauman küreselleşme süreciyle, zaman ve mekân kullanımlarının hem keskin bir şekilde farklılaştığını hem de farklılaştırdığını belirtir. Küreselleşme ile iş, finans, ticaret ve enformasyon akışı yerküresel boyutlara ulaşırken, bir “yerelleşme”, mekân sabitleme süreci de işlemektedir. Bauman bunların arasında, tüm insan nüfusunun varoluş koşulları ile her bir yerli nüfusun çeşitli kesimlerinin varoluş koşullarını birbirinden kesin çizgilerle ayıran, birbiriyle bağlantılı iki süreç bulunduğunu öne sürer. Bazıları için küreselleşme, başkaları içinse yerelleşme anlamına gelen bu süreç, aynı zamanda bazıları için yeni bir özgürlüğün işaretini verirken, başkalarının üzerine de davetsiz ve kötü bir kader gibi çullanır. O’na göre: “Küreselleşme ne kadar birleştirirse o kadar böler; birleştirirken böler, yerkürenin tek tipliğini teşvik etme nedenleriyle bölme nedenleri özdeştir... Artan mekânsal ayırma, ayırma ve dışlama, küreselleşme süreçlerinin ayrılmaz bir parçasıdır.” (Bauman, 1999: 8-9).

Küreselleşmenin mekânsal düzlemdeki yansımalarından biri olarak banliyö tipi yerleşim biçimi örnek verilebilir. Birbirlerinden ayırt edilemeyen banliyö evleri insanları bunaltacak kadar standartlara uygun olmakla birlikte, kent içindeki halk tipi blokların kitlesel özelliğinden yoksundur. Tek başlarına müstakil ya da yarı müstakil olabilen konutlar, farklılaşma peşinde koşarken bir yandan da hem özel yatırımcılığı özendirmekte hem de sınırların izinsiz olarak aşılamayacağını garantilemektedir. Tüketiciye yönelik etkileyici eğlence alanlarına burada kolaylıkla ulaşılabilmesi, demokratik katılım vaadi getirmekte aynı zamanda kentteki yerleşim yoğunluğunun tehlikelerine karşı kent dışı konutun özel yaşamı koruyabildiği yönünde ortaya atılmış bir dizi miti de desteklemektedir (Chaney’den akt. İçli, 2010: 43).

Küreselleşme ve neo-liberal ekonomi politikaları, mekânı metalaştırmakta, kentleri dönüştürmeye devam etmektedir. Yatırımlar kentlerde yeni konut ve yaşam alanları için, tarihi ve eski bölgelerde yapılırken, burada yaşayanları kentin dışına çıkmaya zorlamaktadır. Yalnızca kent içindeki bölgelere değil, aynı zamanda kentin çeperine de yeni siteler yapılmaktadır. Bu siteler hayli lüks konutlardan oluşabileceği gibi, yatırımcılar, alt gelir grubundan bireylere, kentin dışına konutlar yaparak onlara başka çare bırakmamaktadır.

Kentlerin görünümüleri, gün geçtikçe yağ öbeklerinden oluşan bir duruma gelmektedir. Kârı en yüksek düzeye çıkarmayı amaçlayan girişimlerle, kent içinde tutulmamak istenenler için üretilen konutlar, hiçbir beklentiyi karşılamamakta, her türlü donatıdan mahrum bırakılmakta, üstüne bireyleri de neredeyse bir ömür boyu borçlu bırakmaktadır. Bunun devamında gelir adaletsizliği artmakta, eşitsizlikler derinleşmekte ve kent bölgeleri gelir gruplarına göre parçalara ayrılmaktadır. Her semt farklı bir grubu barındıran bir izlenim vermektedir. Ancak, kentin merkezinde yaşanan, karmaşa, kalabalık, gürültü, güvensizlik, kirlilik, anonimlik karşısında çeperde yaşamayı tercih edenlerle, “uzakta” yaşamak zorunda bırakılanlar, karşı karşıya ve/veya yan yana gelebilmektedirler. Bunun örneği de toplu konutlarda görülebilmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

KONUT, TÜRKİYE’DE KENTLEŞME ve TOPLU KONUT İDARESİ (TOKİ)

2.1. Konut Kavramı

Konut en yalın anlamıyla; insanın temel gereksinimlerinden biri olan barınma ihtiyacını karşılayan bir araçtır. Sözlük anlamı “iş zamanı dışında kalınan, yatılıp kalkılan yer, ev, kat, daire, eski ifadesiyle ikametgâh, mesken” olan konut en basit tanımı ile insanları barındıran, özel yaşamlarının geçtiği fiziksel yapılardır ve yapı çevresini oluşturan formlardan biridir.

Tekeli’ ye göre konutun; bir barınak, üretilen bir meta, bir tüketim malı, bir yatırım olarak spekülâtif değer artışlarına el koyma yolu, toplumda kişilere ve ailelere geleceğinde bir güvence sağlama mekanizması, toplumda ilişkilerin yeniden üretilmesinin aracı, kentsel çevrenin oluşturulmasında bir kültürel eser olmak ve emeğin yeniden üretilmesinde bir role sahip bulunmak gibi birçok işlevi vardır (akt. Gür, 2009: 9). Konut, tarihsel gelişimi içinde doğa koşullarına, toplumun gelenek ve göreneklerine, siyasal yapının özelliklerine, üretim ilişkileri ve biçimine, nüfus yapısı ve özelliklerine, kentleşme tipine ve daha birçok nedene bağlı olarak, dinamik bir ilişkiler toplamı olarak da tarif edilebilir (İMO, 2011).

“Konut; birey, aile ya da bireylerden oluşan hane halkının tek veya bir arada bulunacağı ve dolayısıyla ilişkiler kurabileceği “sosyal”; yaşamın bütünlüğü açısından gerekli olan çeşitli işlevlerin sürdürülmesine olanak veren “fiziksel”; birey ve/veya ailelerin toplumu oluşturan diğer öznelerle temasının önemli bir ayağını oluşturan ve toplumsal ilişkilerin yeniden üretildiği “toplumsal”; kentleşme politikalarının oluşturulması ve uygulamasının önemli bir parçası olan “yönetimsel”; sınıfsal bölünmüşlüğüünün bir sonucu ve göstergelerinden biri olan “siyasal”; üretim, tüketim ve yatırım aracı olması bakımından “ekonomik”; yasal düzenlemelerin söz konusu olduğu ve konut sakinlerine yasal güvenlik sağlaması bakımından “hukuki” ve yapı inşaat teknolojilerinin uygulama alanı olması bakımından “teknolojik” bir birimdir.” (İMO, 2011).

Olgu olarak konut, insanların yeme-içme, dinlenme, uyuma gibi önemli gereksinimlerinin karşılanmasından çok daha temel anlamlara sahiptir. Konut, bireylere dışsal etkilerden korunma ve barınma sağlamanın yanında, huzur veren, diğer bireylerle etkileşimini kuran, günlük yaşam pratiklerinin ve etkinliklerinin sürdürülmesine olanak veren, gelecek stratejilerini belirlemeye temel olan mekânsal, toplumsal, psikolojik, ekonomik ve politik boyutlara da sahiptir (Yıldız ve Zümrüt, 2012:395).

Konut, iletişim, mekân, zaman ve anlamın örgütlü bir örüntüsüdür. Bir yandan ait olduğu grubun karakteristiklerini, yaşam biçimini, davranış kurallarını, çevresel tercihlerini, imgelerini, zaman-mekân sınıflandırmalarını yansıtırken; öte yandan kullanıcısının özü ile ilgili imgelerini, kendini kanıtlama ve anlatma eğilimlerini, böylece tasarım, donatım ve biçimi ile bireyin kişilik ve ayrıcalığını yansıtır. Konut insan yaşamıyla kenetlenmiş bir olgudur. İnsanlar evlerinde ekonomik, sosyal ve siyasal dizgelerin bir parçası olarak doğar, yetişir, evlenir, çocuk büyütür, çalışır, yaşlanır ve ölürlür. Bazı durumlarda konutlar bir kültürün kozmik imgeleriyle, dünya görüşleriyle bağımlıdır. Dinsel açıdan kutsal ve ulu olabilirler. İnsanları birbirine, tanrıya ya da doğaüstü güçlere, atalarına, geleceğe, dünyaya ve en genelde doğaya bağlayabilirler (Gür, 2000: 11-12).

Konut kavramı, sosyolojide Rex ve Moore tarafından Weber'in sınıf ve sınıf çatışması analizi kullanılarak ele alınmıştır. Weber'in maaşlara erişim üzerindeki mücadelelerin sınıf mücadelesi açısından görülmesine benzer şekilde, Rex ve Moore da konutlara erişim üzerindeki rekabetin sınıf mücadelesi açısından görülebileceğini ileri sürmüştür. Ortaya koydukları kentsel sosyolojinin ana ilkesi şu olmuştur:

“Konutların kullanımı üzerinde bir sınıf mücadelesi vardır ve bu sınıf mücadelesi sosyal bir birim olarak kentin merkezi sürecidir. Nerede olursa olsun bir piyasa durumunda insanlar gayrimenkule yönelik farklı erişim yaşadığında, orada sınıf çatışmasının çıkmaya eğilimli olduğunu gören Max Weber'in peşinden gidiyoruz ve bu tür sınıf mücadeleleri belki bu nedenle yalnızca endüstriyel üretim araçlarının kullanımı etrafında değil de, konut mülkiyeti kontrolü etrafında ortaya çıkabilir... Bu nedenle konut kullanımına erişim türleri kadar kentte de o kadar potansiyel konut sınıfları olacaktır” (Rex ve Moore'dan akt. Saunders, 2013: 158).

Saunders, Rex ve Moore'un konut üzerindeki rekabetin bir sınıf çatışması açısından kavramsallaştırılabileceğini tartışırken, Weber'in ticari sınıflar ve mal sahibi olan sınıflar arasında yaptığı ayırmadan yararlandıklarını belirtir. Bu ayrımı kullanırken, iş piyasasındaki gücün bir bireyin konut piyasasındaki gücünü belirleyen açıkça önemli bir unsurken, konut dağıtımının yine de, bir bireyin maaşı kontrol eden güç açısından bir sınıfta, makbul bir konuta erişimi kontrol eden güç açısından başka bir sınıfta, bulunabileceği bir durumu yaratacağını ileri sürerler. Bu nedenle, iş dünyasında ticari sınıfların oluşumu kentteki mülk sahibi sınıfların oluşumunda yansıtılmak zorunda değildir. Böyle bir durumda, kentsel sosyolojinin görevi, öncelikle konut sisteminde farklı grupların ayrımcı güçlerinin neticesi olan yaşam olanaklarının dağıtımını analiz etmektir ve ikinci olarak, bu grupların ne dereceye kadar kendi ortak piyasa durumlarını tanıdıklarını ve onu savunmak ya da iyileştirmek gayesi ile ne dereceye kadar politik olarak harekete geçtiklerini araştırmaktır. Bununla birlikte,

Saunders'e göre, bu yaklaşımla ilgili başlangıçtan beri belirgin bir sorun vardır. Bu sorun doğrudan Rex ve Moore'un Weber'in dağıtımsal olarak tanımlanmış birey kümeleri olan sınıf görüşüne bağlılıklarından kaynaklanmaktadır. Bu temel konut erişim türlerinin ve buna bağlı olarak büyük konut sınıfı kategorilerinin tanımlanması ile ilgilidir. Eğer sınıflar farklı bireyler arasında ortak piyasa gücü dereceleri açısından tanımlanmak durumundaysa, o zaman tanımlanabilir potansiyel sınıf sayısı neredeyse sonsuzdur, çünkü iki birey asla tamamen aynı piyasa durumunu paylaşmayacaktır (Saunders, 2013: 159-160).

Saunders'a göre, Rex ve Moore farklı konut sınıflarının nasıl tanımlanması gerektiği asla açık ve net değildir. Rex ve Moore'un *İrk, Topluluk ve Çatışma* adlı eserlerinin başında konut dağıtım sisteminin, beş konut sınıfının ortaya çıkmasına neden olduğunu öne sürer: kendi evinde oturanlar, belediye evlerinin kiracılar, özel mülk sahiplerinin kiracıları, odaları kiraya verilen evlerin sahipleri ve bunların kiracıları. Bununla birlikte, kitabın sonunda bir altıncıyı da eklemişlerdir; bu da, ipotek ile ev satın alanlardır ve bunun yanı sıra belediye kiracılarının sınıfını uzun dönemli barınacaklar ve çöküntü alanı stoklarında olanlar olarak alt bölümlere ayırmışlardır. Bu alt bölümlere ayırma daha sonra farklı bir sınıf ayrımı olarak sunulmuş, konut sınıflarının toplam sayısı yediye çıkmıştır ve yine daha sonraki bir araştırmada dört sınıf daha tanımlanmıştır. Sonra da Moore Sparkbrook'un kitabında iki konut sınıfı daha olduğunu öne sürer. Öyle görünüyor ki, ortada düzinelerce potansiyel konut sınıfı bulunmaktadır. Bu noktada Rex ve Moore'un çalışmaları önemli görülse de, konut kavramı üzerinde bir kentsel sosyoloji kurma girişimleri başarısız olmuştur (Saunders, 2013: 160-169).

2.1.1. Ev Kavramı

Konut kavramı ile ortak anlam ve çağrışımları bulunan “ev” ise, özellikle sahip olduğu psikolojik boyut dolayısıyla zihin haritalarında farklı bir bağlama sahiptir. Konut daha çok fiziksel bir mekân ünitesini anlatır ve bu mekânsal birim, üzerinde mücadelenin sürdüğü toplumsal, ekonomik ve siyasal bir alandır. Ev ise, bütün bu anlamların dışında bireylerin psişik dünyalarında duygusal olarak bağlandıkları, yaşamları boyunca birçok şeyler paylaşmış oldukları ve bu nedenle kopamadıkları konutun “özel” halidir. Kathleen Arnold, birçok ihtiyacı karşılayan evin, kişinin kendini gerçekleştirdiği ve özel, ailesel ilişkilerinin gerçekleştirildiği bir yer olarak, hem sırdaş hem de hatıralar için kap görevi gördüğünü ve bu nedenle de özgürlüğün ön koşulu olduğunu anlatır. Çünkü sahip olduğu bütün kolaylıklara rağmen bir otel odasından farklı olarak ev, kişilik ve kimliğin sembolüdür. Zira evde, birey “görünür”, mekân ise hissedilir durumdadır. Ev kimliğin gerçekleşmesinin bir aracı olarak, kimliği, geçmişle şimdi arasındaki devamlılığı sağlamak üzere fiziksel varoluşa bağlar (akt. Yıldız ve Zümrüt, 2012: 396). Ev, en yalın ifade ile bir yuvadır. Yaşanan yıllara, çocukluğa,

gençliğe, yaşlılığa tanıklık eden dört duvardan fazlasıdır. İnsana benzer, kirlenir, temizlenir, bakıma muhtaçtır, o da yıllara dayanamayıp yaşlanır. Bir barınaktan, sığınaktan fazlasıdır, yalnızca bireye ve ailesine değil, anılara da ev sahipliği yapar. Bireyin kendisiyle baş başa kalmasına olanak tanır. Ailedeki her birey o yuva ile evlenir. Bir fotoğraf albümü gibidir, çoğu zaman odalarına, duvarlarına baktıkça geçmişe gitmenizi sağlar. Anıların mekânıdır. Her insan gibi, evler de yaşlanır, bakıma muhtaç hale gelir, daha çok ilgi göstermek gerekir. Her ev mutlu anıların mekânı değildir, aidiyet kurulamaz. İnsana yabancıdır, insanı boğar, ya da artık masraflarına yetişmek zorlaşmıştır. O zaman dahi yaşamınız bir bölümüne olan etkisiyle ayrılması zorlaşabilir, tıpkı bir boşanma gibi. Ne de olsa her evlilik mutlu değildir.

Rochberg-Halton, Chicago'nun kuzeyinde yaşayan insanlar üzerinde 1977'de yaptığı bir çalışmada evde gerçekten değer verilen nesnelere, materyalist bir kültürün "insanın sosyo-ekonomik sınıfının, yaşının, cinsiyetinin ve benzeri şeylerin güvenilir göstergeleri" olabilecek "parasal ganimetler" olmayıp, "yakınlarla ve akrabalarla bağları, değer verilen deneyimleri ve faaliyetleri, yaşanmış önemli olayların ve insanların anılarını" cisimleştiren nesnelere olduğunu ortaya çıkarır. Fotoğraflar, belirli nesnelere (örneğin bir piyano, bir duvar saati, bir iskemle) ya da olaylar (bir plağın çalınması, bir şarkının söylenmesi) derinlemesine bir belleğin odağı ve dolayısıyla tüketimci bir kültür ve modanın aşırı-yüklenmesinin dışında yer alan bir benlik duygusunun yaratıcısı haline gelir. Ev böylece zaman-mekân sıkışmasının yarattığı tahribata karşı korunmaya yarayan bir özel müze niteliğini kazanır (Harvey, 2010: 326).

Konuta kıyasla ev, çok daha öznel değerlendirmelere, anlamlara içkindir. Konut için öne sürülen ölçütler varken, ev için ölçütler de öznelleşir. Ev her zaman kişiseldir, herkese göre ev, ideal bir ev, pek çok insanın hayalini yansıtmaktan uzak kalabilir. Bu durum her insanın algısı farklıdır, diyerek açıklanamaz, daha çok her insanın istekleri farklıdır denebilir. Çünkü konutlar, insanların isteklerini, beklentilerini, düşlerini, hayata geçirdikleri ölçüde eve dönüşebilirler.

Her insanın ev hayali farklıdır ve bu hayal zamanla da değişebilir. Giderek öznellikten de uzaklaşır, çok daha temelde, işlevsellik boyutunda değerlendirilir. Bir gereksinimin karşılanmasına yönelik olarak evler, konutlaşır. Barınmanızı sağlar, geceyi dışarıda geçirmekten ya da otel tutmaktan kurtarır. Bundan dolayı duvarların rengi, koltuk takımlarının konumu gibi evin düzeni ile ilişkin konular önemsizleşir. Adeta bir barınak, kafanızı sokacak bir yer olur. Konuttur, işinizi görür, küçüktür, temizliği rahat olur. Bu tarz yapılar gün geçtikçe farklı kesimlerin ilgisini çekmektedir. Hızlanan ve her an tüketilen bir yaşam içinde evlerin anlamı değişmekte, taleplere göre şekillenmekte, gereksinim duyulan şey bir oda olmaktadır. Çünkü hayat sokakta akmaktadır.

Oysa insanlar konutlarını eve çevirir. Onların içinde yaptıkları irili ufaklı işlemlerle, değişikliklerle kendi dünyalarını yansıtırlar. Bir pratik alanı olur, evler. “Ev düşü”nün hayata geçtiği mekândır, konutlar.

Bir ev aynı anda birçok şekilde kullanılabilir:

1. Barınak,
2. Oturanların özel kullanımı için bir nicelik mekân,
3. Mahremiyet,
4. İşyerine, alışveriş olanaklarına, sosyal hizmetlere, aileye, arkadaşlara ve benzerlerine ulaşılabilecek görelî konum (bu, işyeri ve benzerlerinin evde olması olanağını kapsar),
5. Kirlilik kaynaklarına, kalabalığa, suç ya da tehlike kaynaklarına, istenmeyen kişilere ve benzerlerine yakınlıkta görelî konum,
6. Fiziksel, toplumsal ve simgesel (statü) özelliklere sahip semt konumu,
7. Servetin biriktirilip geliştirileceği bir araç. Bütün bu kullanımlar hep birlikte, içinde oturan(lar) için evin kullanım değerini oluşturur (Harvey, 2013: 148).

Evde aile üyeleri, toplum içinde sergiledikleri rollerinden sıyrılırlar. Bu defa daha farklı rollere bürünen aile üyeleri arasında resmi ilişkilerin azalmasının yanında belirli davranışlar da geliştirilir. Aile üyelerinin, rollerine uygun davranışlar sergilemeleri beklenir. Buna örnek olarak Harold Garfinkel’in ihlal deneyleri verilebilir. Garfinkel, öğrencilerinden evlerinde on beş dakika ile bir saat arasında bir zamanı, yatılı öğrenci olduklarını hayal ederek ve bu varsayım dayalı hareket ederek geçirmelerini ister. Öğrencilerinden, düşünceli ve incelikli olmalarını, kişisellikten kaçınmalarını, resmi olarak hitap etmelerini ve yalnızca kendileriyle konuşulduğu zaman konuşmalarını ister. Örneklerin büyük çoğunluğunda bu davranış aile üyelerini şaşırmıştır: Raporlar, şaşkınlık, hayret, şok, endişe, sıkıntı, öfke hikâyeleri ve çeşitli aile üyelerinin, öğrencilerin huysuz, anlayışsız, bencil, edepsiz veya kaba oldukları şeklindeki suçlamaları ile doludur. Bu tepkiler, insanların, nasıl davranmaları farz edildiğiyle ilgili olarak, sağduyu varsayımlarıyla uyum içinde eylemde bulunmalarının ne kadar önemli olduğunu gösterir. Aile üyelerinin öğrencilerin davranışlarına karşılık yönelttikleri sorularda anormal davranışla ilgili bir anlam vardır: “Kovuldun mu?”, “Hasta mısın?”, “Aklın başında değil mi ya da aptal mısın?”. Aile üyeleri aynı zamanda bu davranışları kendilerine önceden aşılana güdüler bakımından açıklamaya çabalarlar. Örneğin, bir öğrencinin, çok çalıştığı veya sözlüsüyle bir kavga yapmış olduğu için garip davrandığı düşünülür. Bu tür açıklamalar, katılımcılar –bu örnekte diğer aile üyeleri– için

önemlidir çünkü açıklamalar, etkileşimin normal koşullarda her zamanki gibi meydana geleceğini düşünmelerine yardımcı olur (Garfinkel'den akt. Ritzer, 2011: 257-258).

Öğrenci, bu tür açıklamaların geçerliliğini kabul etmediğinde, aile üyelerinin çekilmeleri ve suçluyu yalnız bırakmaları, kınamaları ve ondan intikam almaları olasıdır. Açıklama aracılığıyla düzenin yeniden kurulması, öğrenci tarafından reddedildiği için derin duygular ortaya çıkarır. Öteki aile üyeleri, daha yoğun ifadelerin ve eylemlerin dengeyi yeniden kurmak için gerekli olduğunu düşünüyorlardı. “Canını sıkma, bu onun her zamanki hallerinden biri.” “Ailemizdeki uyumu bozmak zorunda mısın?” “Bunu daha fazla uzatmanı istemiyorum ve annene adam gibi davranmazsan çekip gitmelisin!” Sonunda öğrenciler deneyi ailelerine açıkladılar ve çoğu durumda uyum tekrardan sağlandı. Bununla birlikte, bazı örneklerde katı duygular devam etti (Garfinkel'den akt. Ritzer, 2011: 258). Ebeveynlerin, çocuklarından, resmiliyetten uzak, samimi davranışlar sergilemelerini beklemesi, yalnızca aynı aileyi paylaşmalarından dolayı değildir. Aile üyelerinin birbirlerine göstermiş oldukları yakınlık, buldukları mekâna göre farklılık gösterir. Bir mekân olarak ev, geliştirilen davranışlara sahne olmaktan çok daha fazlasıdır. Mekân olarak evde, davranışlar üretilir ve düzenlenir. Örneğin kamusal alanda, evde gösterdiğiniz davranışların tamamını sergilemeniz istenmez. Aile üyeleri arasında dahi kamusal alan olduğu için evdeki yakınlık ve samimiyette azalma yaşanır. Oysa ev insanın özelini oluşturabileceği biricik mekândır. Kamusal alanda var olan sınırlar evde kaybolur ve ev mekânında davranışlar da yeniden düzenlenir. Eğer mekâna uygun davranışlar sergilenmez ise yukarıda verilen örnekteki gibi bireyler arasında çatışma doğar. Kamusal alanda sınırlar aşılır ya da evde sınırlar konur ise, uygunsuzluk ile etiketlenme oluşur. Kısacası bireyin sergilediği eylemlerin, davranışların oluşum sürecinde mekânın üretici gücü yadsınamaz.

Evsizlik ise, zaman-mekân sürekliliğinin yokluğudur. Bu nedenle öngörülemezlik durumu ile birlikte, aynı zamanda ekonomik, politik ve sosyal güvenliğin de yokluğudur. Evsizliğin altında yatan birçok yapısal faktör bulunmaktadır. İş kaybı, yerleşilebilir konut yetersizliği, kentlerdeki “soylulaştırma” çalışmaları, kişisel bütçe de meydana gelen eksilmeler, ekonomik durgunluk bunlar arasında sayılabilir. Evsizlik çeşitli sosyal gruplar açısından büyük riskleri de beraberinde taşımaktadır. Yalnız anneler, engelli bireyler, kontrol dışı gençler, şiddete uğramış kadın ve çocuklar, göçmen ve mülteciler, madde kullanıcıları, zihinsel engelliler gibi çeşitli sosyal gruplar, çoğunlukla evsiz kitleler arasında bulunmaktadır (akt. Yıldız ve Zümrüt, 2012: 396). Konut bir sorun olarak görülebileceği, barınma hakkının yitirilmesi olarak da okunabilir. Çünkü en bilinen tanımla; ‘kişilerin ödeyebilme gücü ve tercihlerine bakılmaksızın, asgari seviyede barınabilmelerini sağlamak için gerekli konut sayısı ve niteliğinin, belli bir anda bulunan konut sayısı ve niteliğinden farkını’ belirten konut

ihtiyacı, bu farkın açık olduğu ülkelerde sorun hanesine yazılmakta, tersi durumda sorun gibi algılanmamaktadır. Türkiye’de konut sorunu, konut ihtiyacı vardır ama temelde bu bir barınma sorunudur, talebin muhatabı kamudur. Sosyal devlet olmanın gereği olarak; barınmanın temel bir insan hakkı olduğu gerçeğinin kabul edilmesi, sağlıklı, güvenli, yaşanabilir bir çevreye sahip konutun kamu tarafından karşılanması beklenmektedir (İMO, 2011). Bu noktada, sosyal devlet anlayışının, konut inşa edip, satarak gerçekleşmeyeceğini belirtmek gerekir. Sosyal devlet yurttaşlarının temel gereksinimlerini karşılamaları için gerekli zemini hazırlamalıdır. Üretime yönelmeli, istihdam sağlamalı, gelir adaletsizliğinin ve denetimsiz kapitalizmin önüne geçilmelidir. Konut ve barınma sorunu da aslında bir geçim sorunudur, yoksulluk sorunudur. Gelir durumu iyi olmayan, bireylere yönelik olarak üretilen konut modellerinden biri sosyal konutlardır. Her gelir grubundan kesimin, ihtiyacına yönelik olarak üretilen konut modellerinden biri olarak da toplu konutlar bulunmaktadır.

2.1.2. Toplu Konut ve Sosyal Konut Ayrımı

Toplu konut kavramı dilimize İngilizce public housing veya mass housing terimlerine karşılık girdiği düşünülebilir. Ancak bazı yönleriyle içerik ve anlam olarak birbir uyuşmamaktadır. Farklı tanımlar bulunmakta ve tanımlar birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Çoğu zaman sosyal konut ile bir arada kullanıldığı görülse bile, iki kavram da farklı noktalara işaret etmektedir.

Ruşen Keleş (1998: 80) Kentbilim Terimleri Sözlüğü’nde, toplu konut için, “konut yapım ortaklığı, konut kooperatifi ya da özel kuruluşlarca gerçekleştirilen ve çok sayıda ailenin barınma gereksinmesini karşılayan büyük çaptaki konutlandırma ve yerleştirme girişimi” demektedir. Sosyal konut için de “yoksul ve dar gelirli toplulukların barınma gereksinmelerini karşılayabilecek biçimde standartlaşmış, en az boyut ve nitelikte, sağlık koşullarına uygun, sağlam ve ucuz konut tipidir” tanımlamasını getirmiştir. 08.07.1981 tarihli ve 2487 sayılı Toplu Konut Kanunu’nda sosyal konut “... toplumun yaşama standartlarına, sosyal yapısına, örf ve adetlerine uygun, düşük maliyetli ve brüt inşaat alanı 100 m² yi aşmayan konuttur.” şeklinde tanımlanmıştır.

Toplu konut uygulamaları kitlesel üretim ile gerçekleştirilen, genellikle düşük ve orta gelirli kullanıcılara yönelik uygulamalar olarak bilinmektedir. Burada amaç niteliksel açıdan yeterli yaşanabilir konut çevreleri yaratmak, ailenin zaman içindeki değişimine ve farklı kullanımlara olanak vererek sağlıklı bir şekilde bu çevreleri yaşatmak şeklinde tanımlanabilir. Toplu konut uygulamaları çok sayıda ve bir arada üretilmeleri nedeniyle, düşük maliyetli uygulamalar olduklarından toplu konut kavramının sıklıkla sosyal konut kavramıyla aynı anlamda kullanıldığı görülmektedir. Gerçekte her iki kavramın çıkış noktası ayrıdır. Toplu

konut pazar ekonomisinde bir ticari kavram olarak ortaya çıkarken, sosyal konut devletin, yerel yönetimin ya da bazı sosyal kurumların ürettiği konut anlamına gelmektedir ve bu tür bir konut, pazar ekonomisinin dışında bir üretim örgütlenmesinin sonucudur (akt. Özsoy, 2011). Bu açıdan bakıldığında sosyal konut public housing kavramına, toplu konut ise mass housing kavramına karşılık geldiği söylenebilir.

Sosyal konutu toplu konuttan ayıran bir nokta, yoksul ve dar gelirlilere yönelik olmasıdır. Diğer bir nokta da, “düşük maliyetli, 100 m²'yi aşmayan” nitelikte olmasıdır. Ancak bu durum sağlık koşullarından ödün verileceği anlamına gelmez. Kamu eliyle üretilen ve kar amacı gütmeyen üretilen konutlarla, ihtiyacı olan kesimin konut gereksinimi sağlanmış olur. Sosyal konut, konut gereksinimine çözüm olmak için üretilir. Konut gereksinimi, gelir düzeyi ve alım gücü ne olursa olsun, insan olması nedeniyle herkesin sahip olduğu bir ihtiyaçtır (Kutsal, 2012: 8).

Sosyal konutun amacı konut sağlamakla sınırlı kalmamaktadır. Toplumun farklı kesimlerine yönelik değişik sosyal olanakları içinde barındıran, karma bir parça yaratmak, komşuluk ilişkilerini güçlendirmek, sosyal, ekonomik ve çevresel kalkınmayı sağlamak, yenilikçi tasarımlar geliştirmek gibi farklı hedefleri bulunmaktadır. Sosyal konut alanlarının, farklı sınıftan insanların bir arada yaşamasına olanak tanıyarak, sosyal ayrımcılığın, zengin ve yoksul arasındaki farkın azaltılması, topluma ait olma ve ayak uydurabilme, kentlileşmenin hızlandırılması, eğitim seviyesinde artış, aidiyet hissinin artırılması, sosyal kutuplaşmanın önlenmesi, büyük kentlerde güven hissinin oluşturulması ve sosyal bağların kuvvetlendirilmesi gibi sosyokültürel sorumlulukları da bulunmaktadır (Kutsal, 2012: 9).

Birleşmiş Milletlerin 2009 yılındaki çalışmasında sosyal konutların amaçları;

1. Düşük gelirlilerin sağlıklı konutlarda yaşamasını sağlamak,
2. Düşük gelirli hane halkının konuta bağlı harcamalarını azaltmak,
3. Düşük gelirliler tarafından kullanılan konutların kalitesini arttırmak,
4. Konut ihtiyacı olanlara seçim olanağı tanımak,
5. Konut sayısını arttırmak,
6. Kentsel komşuluk kalitesini arttırmak,
7. Kentsel işgücü piyasasını geliştirmek,
8. Toplumsal uyumu teşvik etmek,
9. Makro-ekonomik işleyişin geliştirilmesini sağlamak,
10. Çevresel gelişimi ve sürdürülebilirliği teşvik etmek, olarak belirlenmiştir (akt. Kutsal, 2012: 9).

Akademisyen mimar Celal A. Güzer'e göre yapay bir kavram olan sosyal konut, ucuz, düşük maliyetli ya da diğerlerinin konutları gibi kavramların açıkça kullanılmak istenmemesinden kaynaklanan bir isimlendirmedir. Oysa “sosyal konut” kavramını temsil eden çevrelere bakıldığında, özellikle Türkiye ortamında, bunların düşük bütçelerle, hızla, çevresel ve mimari değerleri öne almaksızın gerçekleştirilmiş yoğun yerleşim alanları olduğunu gözlemek mümkündür. Şüphesiz bu anlamda kısıtlı alımgücü olan gelir guruplarını hedef alan yatırımlardan bahsedilmektedir. Öte yandan “bu gurupların alımgücü kısıtları bu konutların çevresel niteliklerinin meşrulaşması için bir haklı bir zemin oluşturmakta mıdır?” sorusunun yanıtı açık kalmaktadır. Bir başka deyişle “benzer bütçe olanakları ile ya da işlevselleştirilecek başka mekanizmalarla fiziksel çevre kaliteleri daha yüksek, dolayısı ile barındırdıkları yaşam kaliteleri arttırılmış çevreler elde etmek olası mıdır?” sorusu üzerinde düşünmek gerekir. Konut başında sosyal tamlaması olsun ya da olmasın insanların yaşama bağlandıkları, yaşamla ilişkilerini kurdukları ana fiziksel mekândır. Konut çevresi sadece bir barınma mekânı olarak algılanmamalı, insanların yaşam alışkanlıklarını, kültürel birikimlerini, sosyal ilişkilerini ve sonucunda da yaşam kalitelerini belirleyen birincil fiziksel girdi olarak algılanmalıdır. Bu anlamda bahsi geçen “bir yaşam çevresi” ve yapay olmayan anlamı ile bu çevrenin sürdürülebilirliğidir (<http://v3.arkitera.com/h61371-sosyal-konut-tanimi-dinamik-bir-tanimdir.html>).

Mart 2015'te açıklanan TOKİ Üretim Raporunda 81 ilde 652.292 konuta ulaşıldığı, ancak toplam 43 bin 145 konutu bizzat ürettiği belirtilmektedir. Üretilen konutların 552.055'i (%85,39) sosyal konut niteliğinde olduğu rapor edilmiş olsa da sosyal konut, 08.07.1981 tarihli ve 2487 sayılı Toplu Konut Kanunu'nda “... toplumun yaşama standartlarına, sosyal yapısına, örf ve adetlerine uygun, düşük maliyetli ve brüt inşaat alanı 100 m² yi aşmayan konuttur.” şeklinde tanımlanmıştır. Ruşen Keleş de, sosyal konut için, “yoksul ve dar gelirli toplulukların barınma gereksinmelerini karşılayabilecek biçimde standartlaşmış, en az boyut ve nitelikte, sağlık koşullarına uygun, sağlam ve ucuz konut tipidir” tanımlamasını getirmiştir. Oysaki “alt- yoksul gelir grubu” olarak adlandırılan konutların dağılımı %22,62 ile 146.232'ye denk gelmekte olup, dağılımda %41,04 ile 265.295 konut ise “dar ve orta gelir grubu”na yönelik olduğu belirtilmiştir. Kısacası üretilen konutların yarısına yakını dar ve orta gelir grubuna yönelik olup 14 Mart 2015'teki TOKİ'nin açıklamasına göre her kesime yönelik “konutların fiyatları 107 bin 800 TL ile 398 bin 458 TL arasında değişmektedir.”(<http://www.toki.gov.tr/haber/tokiden-istanbulda-539-lira-taksitle-konut>). Bu fiyattaki konutların, sosyal konut oldukları şüphe götürmektedir. Bu yelpazede 1+1 ve 4+1 konutlar bulunmaktadır, ama şu belirtilmelidir ki, yapılan konutların tamamına sosyal konut demek güçtür. Toplu konut, sosyal konut ayrımını dile getirmek gerekir, kanunda ve

literatürde bulunan tanımlara uygun olması adına, yapılan dairelerin %41 i toplu konut olarak adlandırılabilir. Üretilen konutların %85'i sosyal konut değildir. Barınma ve konut ihtiyaca yönelik olarak sosyal konut diye maliyetinin üstünde, görece pahalıya satılan konutlar üretilmektedir.

Tablo 2.1. Toki Konut Üretim Raporu

Güncelleme:02.03.2015/17:00

TOKİ KONUT ÜRETİM RAPORU

TC. 58.,59.,60.,61.,62. Hükümetlerinin "Planlı Kentleşme ve Konut Üretimi Seferberliği" kapsamında;

- 81 il, **3.039 ŞANTİYEDE, 652.292 KONUT** RAKAMINA ULAŞILMIŞTIR. *
- Ürettiğimiz konutların **552.055'i (%85,39) SOSYAL KONUT** niteliğindedir.
- Satılan konut sayısı **567.210'**dir.
- Teslim edilen konut sayısı **531.285**, inşaatı devam eden konut sayısı **121.496'**dir.
- Yapım ve proje işleri aşamalarında **68,4 milyar (KDV dâhil) TL'lik 5.309 ihale** sonuçlandırılmıştır.

KONUT UYGULAMALARI DAĞILIMI %		
Dar ve Orta Gelir Grubu	265.295	%41,04
Alt-Yoksul Gelir Grubu	146.232	%22,62
Gecekondu Dönüşüm	97.257	%15,04
Afet Konutu Uygulaması	37.613	%5,82
Tarım Köy Uygulaması	5.658	%0,88
TOP. SOSYAL KONUT	552.055	%85,39
Kaynak Geliştirme(TOKİ)	19.279	%2,98
Kay. Gel.(E.G.Y.O+EPPY)	75.139	%11,62
TOP. KAYNAK GELİŞTİR	94.418	%14,61
TOPLAM	646.473	
Değerlendirme aşamasındakiler	2.237	
Tarih almış ihaleler	3.582	
GENEL TOPLAM	652.292	
Plan. Aşama. Konut Sayısı	267.745	
Mart ihaleleri Konut Sayısı	1.724	
01.01.2015-02.03.2015 Konut Uyg.	4.370	

SOSYAL DONATI UYGULAMALARI			
	TOKİ	Protokol	Toplam
Okul	538	444	982 22.089 derslik
Üniversite	-	14	14
Spor Salonu	528	460	988
Yurt Pansiyon	4	162	166 57.852 kapasite
Hastane	-	266	266 (240'ı Sağlık Nak. Protokolü)
Sağlık Ocağı	91	4	95
Ticaret Merk.	517	-	517
Kütüphane	42	-	42
Cami	511	-	511
Kamu Hiz.Bin		147	147
Stadyum		18	18
Sevgi Evi, Engelsiz Yaşam Merkezi, Huzurevi, Eczane, Karakol, Askeri Hizmet Binaları, Halk Eğitimi Merkezi, Kültür Merkezi, Toplum Merkezi, Sanayi Sitelerindeki İşyeri Sayısı, Uygulama Otelii ile birlikte tüm sosyal donatıların toplamı			6.865
01.01.2015-02.03.2015 Sosyal Donatı Uyg.			106

- Yerel yönetimlerle müştereken başlattığımız **büyük kapsamlı kentsel yenileme programı** kapsamında 336 projede toplam 276.162 konutluk gecekondu dönüşüm çalışmaları projelendirilmiştir. 229 farklı bölgede 104.896 konutluk ihale çalışmaları yapılmış olup, ihalesi tamamlanan 215 projede 97.257 konut başlatılmış ve 128 bölgede 56.354 konutun inşaatı tamamlanmıştır.
- Alt Gelir Grubuna yönelik 65-87 m2 konutlar**; %12 peşinat ve konut teslimi ile başlayan taksitlerle **15 yıl vadeli** olarak satışa sunulmaktadır.
- Çevre düzenlemeleri kapsamında yaklaşık 47 milyon metrekare yeşil alan düzenlemeleri 17 milyon adet ağaç dikimi ve çalı peyzajı yapılmaktadır.
- Doğrudan ve dolaylı olmak üzere 900 bin kişilik istihdam sağlanmıştır.
- Toplam 48,1 milyar ₺ hak ediş ödemesi yapılmıştır.
- Tescilli taşınmaz kültür varlıkları için 630 projeye, 57,7 milyon ₺ kredi açılmış, 376'sı tamamlanmıştır.
- Yapımına karar verilen 341 karakoldan 296'sünün inşaatları başlatılmış, 45'i ihale aşamasındadır.

*TOKİ; kurulduğu 1984 yılından 2002 yılı sonuna kadar geçen 19 yıllık süreçte kooperatif kredileri kapsamında 940 bin konuta kredi desteği ve 93.215 konuta tamamlama kredisi sağlamış ve toplam 43 bin 145 konutu bizzat üretmiştir.

Özellikle son yıllarda sosyal konut adı altında üretilen konutların büyüklükleri, Türkiye'ye göre yıllık kişisel gelir ortalamaları çok yüksek olan Avrupa ülkelerinden çok daha yüksektir. Kısaca yapılan konutların yarısı sosyal yarısı toplu konut olup, en iyi ihtimal ile toplu konutların kazanca yönelik yapıldığını düşünülebilir.

2.2. Türkiye'de Kentleşme

Türkiye'de kentleşme deneyimi farklı biçimlerde dönemlere ayrılarak incelenebilir. İkinci Dünya Savaşı'ndan öncesi ve sonrası olarak iki dönemde (Tekeli, 2014: 268), ithal ikameci politikanın izlendiği 1980 öncesi dönem ve bu politikanın terk edilip yerine dış pazara yönelik neo-liberal siyasetin egemen olduğu 1980 sonrası olarak iki dönemde (Işık ve Pınarcıoğlu, 2009), veya 1923-1950 ulus devletinin kentleşmesi, 1950-1980 emek gücünün kentleşmesi, 1980'den günümüze sermayenin kentleşmesi olarak 3 dönemde (Şengül, 2012: 410) ya da 1950-1980, 1980-2000 ve 2000 sonrası olarak da 3 dönemde (Ataöv ve Osmay, 2007) incelenebilir. Bu şekilde dönemlere ayırmanın ortak yanlarından biri kuşkusuz 1950 sonrası yaşanan tarımda makineleşme, işlenecek toprak alanında sınırlara ulaşılması ve sanayileşmenin talebinden daha fazla köyden kentlere göçün Türkiye'nin kentleşmesinde dönüm noktası niteliğinde olmasıdır. Ayrıca yaşanan bu göç hareketi de kentleşme yazını da belirli bölge ve kentlerle sınırlı kalmıştır. Yaşanan dönüşümlerin büyük çoğunluğu İstanbul ve çevre illerde buna bağlı olarak liman kentlerinde yaşanmıştır. (Liman kentleri Osmanlı İmparatorluğu öncesinde de ticaret merkezleri olup tarım dışı etkinlik gösteren nüfusları kalabalık olan yerleşmelerdir.) Nüfus artışına yeterli yanıtı veremeyen kentlerde göç ile gelenlerin kentsel üretime tamamen katılamamaları, farklı konut biçimlerini, enformel iş alanlarını oluşturarak, o zamana kadarki görece homojen olan kent görünümünü değiştirmiştir. Kentlerde ayrılmış, farklılaşmış mekânlar oluşmaya başlamıştır. Şengül'ün belirttiği gibi mekânsal yapılar bir kez üretildiğinde, kendisini üreten toplumsal ilişkilere indirgenemeyecek bir gerçeklik haline gelir (2012: 408). Mekân yalnızca bir sahne (oyun alanı) değil, hem neden hem sonuçtur.

1950'den sonra gelişmekte olan ülkelerin kentleşme deneyimleri de, Türkiye'de de hızlı, aşırı, sağlıksız, çarpık şekilde değerlendirmelere konu olmasının yanında, Batı'ya bağımlı bir kentleşme yaşandığı yargısına da ulaşılabilir. Türkiye'nin kentleşmesinin Batı Avrupa örneği ile karşılaştırıldığında farklı niteliklerde olması, bağımsız bir kentleşme modeli olarak değerlendirilemez. Batı yaşanan dönüşümlerin etkisinin ötesinde 1950 de ekonomi politığın değişen yapısı ile alınan Marshall Yardımı ile de bağımlılık teorisi içinde değerlendirmeleri de olanaklı kılar niteliktedir. Bu çalışmada ülkemizde yaşanan kentleşme deneyimi sonucunda ortaya çıkan ayrılmış mekânlardan biri olan TOKİ konutları

incelenmiştir. Sınıflararası farklılaşmanın, gelir dağılımında oluşan dengesizliğin ve buna bağlı oluşan farklı konut tiplerinin, sitelerin gün yüzüne çıktığı dönem olan 1980 sonrası dönemdir. Ayrışmanın daha fark edilir ölçülere ulaşması her ne kadar 2000 sonrasında yaşansa da, yaşanan ekonomik değişimler göz önüne alınarak 1980 sonrası olarak tek dönemde inceleyebilir. Türkiye'nin kentleşme deneyimine kısaca yer verilen bu çalışmada ilk olarak 1923-1950 arası dönemde, Şengül'ün (2012: 410) adlandırdığı şekilde ulus devletin kentleşmesi olarak yer verilmiştir. 1950-1980 arası kentleşmeye ise, farklı mekânsal yapılar olan apartmanların ve gecekonduların görüldüğü dönem olarak yer verilmiştir. 1980'den günümüze değin olan kentleşme ise başka mekânsal yapıların görünürlük kazandığı bir dönemdir. Bu yıllarda kentte varsıl kesimin tercih ettiği hem çeperde hem de şimdilerde yeniden kent içinde gözlenebilen güvenli siteleri ve başlangıçta alt gelir grubuna yönelik yapılan TOKİ'nin toplu konutları ortaya çıkmıştır.

2.2.1. 1923-1950 Arası Kentleşme: Ulus Devletin Kentleşmesi

Cumhuriyetin ilk yıllarında gerçekleşen ulus devletin kentleşmesi döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Anadolu'da taşraya merkezi yönetimin ulaşmadaki yetersizliği giderilmeye çalışılmıştır. Merkezi taşrada temsil edecek mekanizmaların eksikliğinin giderilmesi için belediyecilik, imar yasası, yerel yönetimlerin ve il yönetiminde valiliğin oluşturulması ile kurulmaya başlanan kamu düzeni kentleşme için önemli bir atılımdır.

İmar planlarının hazırlanması ve uygulanması, 1930 yılında çıkarılan 1580 sayılı yasa da belediyelerin zorunlu görevleri arasında gösterilmiş, nüfusu 2000'in üzerinde olan her yerleşim için imar planı hazırlanması zorunluluğu getirilmiştir. Çok sayıda kentsel hizmetin sağlanmasından sorumlu tutulmalarına rağmen belediyeler, mali kaynak ve personel yetersizliği nedeniyle, zaman zaman çok temel görevlerini bile yerine getiremez duruma düşmüşlerdir (akt. Şengül, 2012: 422-423). İmar planlaması yoluyla, siyasal merkez yalnızca kentsel mekânı düzenlemeyi amaçlamamış, aynı zamanda, kentsel mekânı sokaklar ve yollardan evlerin yeri ve numarasına kadar kodlayarak denetimi kurmanın koşulunu da yaratmak istemiştir (Şengül, 2012: 422).

Dönemin kentsel gelişme süreçlerinin öncü aktörleri devlet bürokrasisi ve onun çevresinde konumlanan orta sınıf seçkinler olmuştur. Kentsel süreçlere ilişkin kamu politikalarından kültürel ve ideolojik yapılara, planlamadan kentsel kamusal alanların şekillendirilmesine kadar kentsel gelişmeyi ilgilendiren hemen her alanda orta sınıfın etkisini görmek mümkündür (Şengül, 2012: 418).

Ulus devletin kentleşmesi döneminde, dışa bağımlı dengesiz yerleşme sistemine tepki olarak, Ankara başkent seçilerek kentleşmenin ülke genelinde daha dengeli bir biçimde

dağılımı amaçlanmıştır. Yapılan yatırımlar bu dönemde İstanbul odaklı olmaktan çıkmış, tüm Anadolu'ya ulaşmak hedeflenmiştir. Ülke genelinde demiryollarının yapımına ağırlık verilmiştir. 1929 Büyük Bunalımı sonrasında, “devletçilik” politikası geliştirilmiş, sanayi yatırımları ve fabrika yerleri de demiryolu güzergâhı üzerindeki kentlerde kurulmuştur (Tekeli, 2014: 38).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, tarımda başlayan makineleşme ile birlikte, kırsal nüfus kentlere göç etmeye başlamıştır. Ancak kentler, sanayileşmenin henüz istenen ölçülere ulaşmamasından dolayı, kırdan gelen nüfusu istihdam etmekte zorlanmıştır. Bu durumda kırsal nüfus ekonomik ve kültürel olarak kente ayak uydurmakta güçlük yaşamıştır. Kentlerde bu kesimlerin yaşam alanları olarak ortaya gecekondular çıkmıştır.

2.2.2. 1950–1980 Arası Kentleşme: Apartmanlar ve Gecekondular

Demokrat Parti'nin 1950 yılında yönetime gelmesi ile başlayan ekonomide liberalleşme hareketi başlamıştır. Ekonomik modelin değişimi bir anda gerçekleşmemiş ve bu dönemde devlet eli ile yatırımlara devam edilmiştir. Bu dönemin öne çıkan özelliği, aslında cumhuriyetin ilk yıllarında izlenen ekonomi politikası ile de örtüştürebileceğimiz, ithal ikameci kalkınma modelidir. Türkiye bu modeli Latin Amerika ülkelerinden daha sonra tanımıştır. Az gelişmiş ülkelerin kalkınma modeli olan ithal ikameci politika ülkemizde de, ithalatı oldukça kısıtlı düzeyde tutarak (üretim için gerekli ara malların ithal ederek), iç pazarda canlılığı sağlayıp, gerçek ücretlerin artırılması ile üretim yanında tüketim içinde talebi oluşturarak yerli burjuvayı güçlendirmeyi amaçlamıştır. Bu dönemde kısıtlı olan döviz rezervleri de pazarda hakemlik görevini üstlenen devlet tarafından kontrol altındadır. Devletin hakemlik görevini üstlenmesi burjuvanın zenginleşmesini sağlamış talebi de sürekli tutmaya çalışmıştır. Bu dönemin burjuvası varlığını devlete borçludur bunun da farkındadır.

1950 ve 1980 yılları arasında ekonomik büyüme ve sanayileşme politikası bir sanayi kenti oluşumunu ortaya çıkartırken, kırdan kente göçü ve hızlı bir kentleşmeyi de beraberinde getirmiştir. Bu kent çevresindeki kırsal veya boş alanların kentsel alana dönüşümü ile sonuçlanmıştır. Kentlerdeki altyapı yetersizliği nedeniyle kırdan göçen nüfus kendi konut ihtiyacını kent çeperinde hazine veya özel araziler üzerine gecekondular inşa ederek karşılamıştır. Bu dönemde, büyüme politikasının etkili ve etkin uygulanması merkezi bir planlama anlayışını da beraberinde getirmiştir. Buna paralel olarak yerel yönetimler kentleşme sorunlarına duyarlılık göstermeye ve çözüm arayışında kısıtlı düzeyde rol almaya başlamıştır (Ataöv ve Osmay, 2007: 61). Marshall Yardımı ile tarımda makineleşme ve traktör sayısında artış, işlenebilecek toprak alanlarında sınıra yaklaşılması, kente göç hareketi için zemin hazırlar. Ancak kentler kırdan gelen göçü karşılamaya yeterince hazır mıdır?

Başka bir deyiş ile kırım iticiliğine kenti çekiciği yeterince cevap verebilir mi? Sanayileşmenin, göçe karşısında geride kalması, kentleşmenin de paralel olarak endüstrinin önünde seyretmesine neden olmuştur. Yaşanan kentleşme özellikle İstanbul ve çevresinde nüfus artışı temellidir. Ulus devletin kentleşmesi döneminde Ankara'nın başkent seçilerek Osmanlı siyasi ve kent yapısından farklı bir yol izlenmiş ve devlet yüzünü Anadolu'ya çevirmişken, 1950'den sonra giderek artacak bir şekilde yatırımların yönünün batıya kaydırılması ile hızlı kentleşme deneyimi batıya göç biçimini alır.

Göç alan kentler, henüz “kent” olma süreçleri devam ederken, bu denli nüfusu kaldıramamış, sosyo-ekonomik değişimler yaşanmıştır. Konut stoku yetersiz kalmış, teknik ve sosyal altyapı eksiklikleri ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda, gecekondular dar gelirlinin barınma ihtiyacına bulunan bir çözüm niteliği taşımaktadır. Genelde hazineye ait arazilerin işgaline dayanan gecekondulaşma devlet tarafından da göz ardı edilmiştir. Köyden gelenlerin barınma ihtiyacına yönelik yaptıkları bu konutlar bir biçimde devletin de işine gelmiştir. Hem konut inşası ile uğraşılmamış hem de kurulan hemşerilik bağları ile gecekondulular kentlere kolay yoldan tutunmaya çalışmışlardır. Bu yıllarda gecekonduyu yapanlarda, burada oturanlarda aynı kimselerdir. Bu dönemin gecekonduları 1980 sonrası dönemin aksine değişim değeri üzerinden para edecek yapılar değildir, en azından bu amaçla inşa edilmemişlerdir.

Sanayileşme ile birlikte metropoliten kentlerde bir yandan yeni iş alanları oluşurken, diğer yandan yeni konut biçimleri gelişmiştir. Hızlı göç kent çeperlerinde özel veya kamu arazileri üzerinde gecekondulaşma ile birlikte, kent içinde de apartmanlaşmayı hızlandırmıştır. Bazı gecekondular, “yapsatçı” girişimciler tarafından üretilen bireysel konutlara ve çok katlı apartmanlara, kooperatif aracılığı ile meslek kuruluşlarının veya bankaların desteği ile toplu konuta dönüşmüştür (Ataöv ve Osmay, 2007: 62). Arsa sahiplerinin yapsatçılara kat karşılığı verdikleri yerler sonucu yapılan apartmanlar orta sınıfın konut ihtiyacını da karşılamıştır. Bu dönem sonunda yaşanacak olan petrol krizi sonucu döviz rezervleri eriyecek gerçek ücret artışları düşerek 1960'lar seviyesine gerileyecektir. Arsa sahibi ve yapsatçı arasında kurulan görece düzen de bozulacaktır.

1980'lerden sonra hem gecekondular hem de kent merkezindeki eski konut alanları apartmanlaşarak dönüşmüştür. Bu gelişmeler işgücünün örgütlenme biçimine göre çeşitlenmiştir. Kentte kalıcılık kazanan enformal kayıtdışı işgücü, işyerlerine yakın mesafede ruhsatsız ancak kalıcı nitelikli çok katlı gecekondular alanlarında yerleşmiştir. Kent ekonomisi ile bütünleşmiş ve çeşitlenmiş işgücü ise ruhsatlı veya ruhsatsız yapıların bulunduğu yeni gelişen orta ve düşük gelir grubunun oluşturduğu mahallelerdeki konutlara geçmiştir.

Bu dönemde gecekonduların düzenli konut alanlarına dönüştürülmesi amacıyla yasal düzenlemeler yapılmıştır. Gerçekleşen yasal düzenlemeler dönemin planlama anlayışını desteklemiş ve gecekonduların yasallaşmasını öngörmüştür.

Gecekondular ile kentlere konumlanan geleneksel değerlere bağlı yaşam biçimi apartmanlara taşınmıştır. Konutların modern kentli görünümü andırmaları ya da ruhsatlı hale gelmeleri, geleneksel değerlerin çözülmesini sağlamamıştır. Kentte ayrışma ve farklılaşma çok katlı apartmanlarla yükselmiştir. Gecekonduların hemşerilik ve akrabalık esasına dayalı kümelenmeleri ile giderek heterojen bir yapıya bürünen kentte bütünleşme de sağlanamamıştır. Bunun yanında özellikle sonraki dönemde orta-üst gelir gruplarının da farklı konut türleri ile farklı kümelenmeleri görülecektir.

Bunların sonucunda büyük kentlerin fiziksel mekânında da değişim gerçekleşmiş; boş arsalar yapılaşmış, kente yeni büyük yapı alanları eklenmiş; ve “azman kentler” oluşmuştur (akt. Ataöv ve Osmay, 2007: 63). Küçük ölçekli üreticiler bir yandan kent merkezinde yer seçerken; sayıları giderek artan küçük ölçekli sanayi siteleri devlet desteği ile kent dışında yer seçmiştir. Ayrıca, bu dönemde, kent dışında büyük sanayi de yer seçmeye başlamıştır. 1965 öncesi küçük üretim faaliyetleri tarihi kent merkezlerinde yoğunlaşmış, ancak, çevresini harap ederek gelişmiştir. Bunu, karayoluna önem verilmesi sonucu artan motorlu araç sayısı ve kent içinde yoğunlaşan trafik desteklemiştir. 1965 sonrası yıllarda, kimi küçük sanayi kuruluşlarının kent dışına çıkmasıyla kent merkezlerinde toptan ve perakende ticaretin payı artmıştır. 1970’lerde ise büyük kentlerdeki genel eğilim yeni iş merkezlerinin gelişmeye başlamış olmasıdır (Ataöv ve Osmay, 2007: 63).

2.2.3. 1980’den Günümüze Kentleşme: Güvenlikli Siteler ve Toplu Konutlar

1980 sonrası dönemde Türkiye’de ithal ikameci kalkınma modelinin yerini 24 Ocak Kararları ile yürürlüğe giren ihracata dönük birikim rejimiyle birlikte uygulanan neo-liberal politikalar almıştır. Bu sayede kentleşme sürecinde öncelikle büyük sermaye kentsel mekânlara yönelmiş ve kenti bir rant mekanizması olarak görerek kentleşmeyi etkileyen en büyük faktör olmuştur. Bunun yanı sıra, Güllüpinar’ın (2013: 277) ifade ettiği gibi, Güneydoğudaki güvenlik olaylarından dolayı yaşanan zorunlu göç olmak üzere, turizm, sanayileşme, dışa dönük ihracat ve neo-liberal politikalar, küresel ekonominin gerektirdiği yeni ekonomi kurumlarının kurulması ve geliştirilmesi, üniversitelerin kurulması, demografik değişiklikler, kentten kente göçler de kentleşmeyi etkilemiştir.

Sermaye Türkiye’de 1980 sonrası kentleşme sürecine damgasını vurmuş ve bu süreç Şengül’ün (2012: 434) ifade ettiği gibi sermayenin kentleşmesi olarak adlandırılmıştır. Sermayenin kentleşmesi süreci ile kentler “kullanım değeri merkezli” bir mantıktan

uzaklaşmış “değişim değeri merkezli” bir yapıya doğru yönelmiştir. Neo-liberal politikaların sonucunda, büyük sermaye kentsel rant alanlarına yönelmiş; kent ve bölgelerin ekonomik açıdan eşitsiz ve dengesiz gelişimi devam etmiş; kentlerin fiziki dokusunda değişimler meydana gelmiş; ikili bir yapı ortaya çıkmış aynı kentte birbirinden bağımsız sosyo-mekânsal ayrışmalar oluşmuş; eskiden beri süren ve yeni ortaya çıkan toplumsal ve mekânsal sorunlar, gecekondulaşma biçimleri, işsizlik ve kent yoksulluğu ve yerel yönetim anlayışlarında sermaye sınıfı lehine önemli değişimler yaşanmıştır (Güllüpinar, 2013: 277).

Bu dönemde çıkarılan imar ve ıslah yasalarıyla birlikte piyasa ilişkilerine açılan ve rant mekanizması haline gelen gecekondularda yapıcı-kullanıcı özdeşliği ortadan kalkmıştır Buna bağlı olarak, gecekondular arazi ve inşaatları piyasası, gecekondulara özel malzemelerin üretildiği ve dağıtıldığı kendine özgü bir enformel alan oluşturmuştur. 1980 öncesinde gecekondular kullanım değeri için, barınma ihtiyacını karşılamaya yönelik yapılırken artık değişim değeri için kullanılmaya başlanmıştır. Gecekondularda ilk dönemden farklı olarak el değiştirme ve kiracılık olguları ciddi bir artış göstermiştir. Gecekonduların kentin içinde kalarak değerinin artması sonucunda bazı gecekondular sahipleri mümkün olduğu kadar ek bina yaparak veya kaçak apartman inşa ederek bu değere en fazla şekilde el koymak yoluna gitmişlerdir. Gecekondular barınmak için değil yatırım aracı olarak yapılmaya ve bu şekilde görülmeye başlanmıştır. Önceleri tek katlı olan yapılara ihtiyaca göre kat çıkılırken artık dolaysız olarak çok katlı yapılmaya başlanmıştır. Bu da kentin çevresinde düzeltilemeyecek kadar sağlıksız ve altyapı imkânlarından yoksun çöküntü alanlarının oluşmasına neden olmuştur. Ayrıca, gecekonduların kent ucuz işgücü emeği olma işlevi devam etmiş ancak gecekondularda oturan insanlara bakış giderek daha özensizleşmiştir. Gecekondular kentle “uyuşmayan” varoşlar olarak görülmeye ve her türlü tehlikenin, suçun merkezi olarak algılanmaya başlanmıştır (Güllüpinar, 2013: 277).

Büyük sermayenin kentsel alanlara yatırım yapması sonucu özgül koşullara göre rant değeri yüksek ve kentin çeperindeki yerleşim yerleri daha çok orta ve üst sınıfların yerleştiği ve korunaklı siteler içinde yaşadığı ayrıcalıklı yerler haline gelmiştir. Ancak, alt-sınıftan insanlar kentin içinde alt-yapı, sağlık ve çevre açısından çoğu imkândan yoksun yalıtılmış bölgelerde yani “çöküntü alanları”nda yaşamak durumunda kalmışlardır. Dolayısıyla, 1980 sonrası dönemin Türkiye kentlerinin en belirgin özelliklerinden birisi aynı kent içinde sosyo-mekânsal ayrışmaların görülmesidir. Kentlerde yaşanmakta olan ayrışma süreçleri sadece mekânsal bir ayrışma değil aynı zamanda, tüketim normları, davranış kalıpları ve politik tercihleri açısından da bir ayrışmadır. Sonuç olarak, 1980 sonrasında kentleşmenin fiziki dokusunda mekânsal bir ayrışma ve parçalanma yaşanmaktadır. Aynı kent içinde, bir yanda yaşam standardının yüksek olduğu lüks ve güvenli konut alanları, banka binaları, büyük iş

merkezleri, ticaret ve alışveriş merkezleri, eğlence yerlerinin bulunmaktadır. Diğer yanda ise, nüfusun büyük bölümünün yaygın işsizlik, düşük ücretli işlerde çalışma, düşük gelir, yoksulluk koşullarında yaşadığı ve konut, sağlık, eğitim, ulaşım gibi temel kentsel hizmetlerden en alt düzeyde yararlandığı ikili bir yapı söz konusudur (Güllüoğınar, 2013: 278). 1950-1980 arası dönemde kentlerde gözlenen apartman-gecekondu ikililiği 1980 sonrasında da varlığını bir ölçüde korumasına rağmen, artık başat olarak görülebilecek ikili yapıyı güvenliikli siteler ve toplu konutlar oluşturmaktadır.

Akademik yazında çeşitli disiplinlerce incelenen bir konu olan güvenliikli sitelerin, 2000'lerin başından bu yana, yapımlarında bir artışı gözlenmektedir. Benzer tarihlerde yetkileri artırılan bir kurum olarak TOKİ'nin de yapmış olduğu konutlarda artış gözlenmektedir. TOKİ konutlarının incelenmesi de, güvenliikli site çalışmaları gibi, farklı disiplinlerce yapılmaktadır. Her iki mekânsal yapılar için de getto kavramının kullanıldığı görülmektedir. Hatta bu durum için "gönüllü-gönülsüz gettolar" biçiminde nitelermeler yapılmaktadır (http://www.radikal.com.tr/radikal2/gonullu_gonulsuz_gettolar-1032395). Bir yanda güvenliikli siteleri tercih ederek kentin çeperinde yaşamlarını sürenler, diğer yanda kentsel dönüşüm ya da geçim zorlukları ile kentin uzağına itilenler. Bu mekânlara dışarıdan bakıldığında karşılaşılan manzara kentin rahatça varsıllar ve yoksullar şeklinde ayrıştığı yönünde olmaktadır. Ancak araştırmada elde edilen bulgular dolayısıyla TOKİ'nin yapmış olduğu konutlar yalnızca alt gelir grubuna yönelik değildir. Alt gelir grubu adına yapılan konutlar kadar bu kurum, orta-üst ve üst gelir gruplarına da konut yapmaktadır. Farklı gelir gruplarının aynı site içinde yer aldıkları gözlenmiş olup, bu durumun bir ayrışma oluşturup, oluşturmadığı araştırılmıştır. Ancak öncelikle toplu konutları ortaya çıkaran nedenlere, devamında da TOKİ'nin kanundaki yeri, görevleri ve kente yansıması konusunda kısa bir değerlendirme yapılacaktır.

2.3. Toplu Konutu Ortaya Çıkaran Nedenler

Toplu konut olgusunun tarihte bilinen ilk örnekleri Mısır'da piramitlerinin yapımında çalıştırılan kölelerin kısa süreli olarak barınmaları için ortaya çıkmıştır. Bunun yanında Asurlularda olduğu gibi askeri amaçla kısa sürede karargâh kenti kurma ihtiyacı da toplu konutların ortaya çıkmasında etkili olmuştur (Girginer, 2006: 78). Toplu konutların kısa süreli barınma ihtiyacını karşılamaya yönelik olan amacı, günümüze kadar ulaşmıştır.

Yakın geçmişteki bir örnek olarak İkinci Dünya Savaşı sonrası Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya gibi Avrupa ülkelerindeki, zarar görmüş kentlerdeki konut ihtiyacının toplu konut üretimi ile karşılanması verilebilir. (akt. Girginer, 2006: 78). Yalnızca işçi ve asker barındırma amacı ile ya da savaş sonrası konut ihtiyacına dolayısıyla toplu konutlar

yapılmamaktadır. Aynı zamanda toprağın verimli kullanılması, maliyetlerin düşürülmesi gibi nedenler de öne sürülmektedir.

Altıntaş'a göre toplu konutu ortaya çıkaran üç neden sıralanabilir:

-Sosyal nedenler: Toplumsal dayanışma duygularını güçlendirme, bireyleri ve aileleri, komşuluk birimleri ve küçük topluluklar içinde kaynaştırıp bütünleşme, toplu konut yaşamı ile sağlanabilmektedir.

-Ekonomik nedenler: Bireyler çok katlı binalarda yaşayarak arsa maliyetinden tasarruf sağlayabilme, ödeme koşullarındaki kolaylıklardan ve toplu konut kredilerinden yararlanabilme durumları, toplu konutu ekonomik bakımdan tercih sebebi yapmaktadır.

-Planlama nedenleri: Yapılan toplu konut alanlarının yeterli miktarda donatım fonksiyonlarını içermesi, ticaret, sosyal, kültürel, idari, sağlık, eğitim ve rekreasyonel gibi donatılardan bir arada yararlanabilmeleri toplu konutu tercih sebebi yapmaktadır (akt. Kılıç, 2006: 42).

Toplu konutların üretilme amaçları içinse şunlar sıralanmaktadır:

1. Planlı kentsel gelişmeyi sağlamak,
2. Düşük gelirli gruplar için konut üretmek,
3. Kentsel çevrenin şekillendirilmesinde halk katılımını sağlamak,
4. Fiyatları azaltmak için ekonomik kullanımları meydana getirmek (akt. Kılıç, 2006: 42).

Mısır'da köle olarak çalıştırılan işçiler için yapılan toplu konutlar, bugünün koşullarına uyarak varlığını sürdürmektedir. Sanayi devrimi sonrası çözülen tarım nüfusunun kentlere yığılması ile yeniden işçilerin barındıkları mekânlar toplu konutlar olmuştur. Bu kentsel mekânlar geçici süre için kullanılıyor olsalar da Türkiye'deki toplu konutlar için aynı şeyi söylemek zordur. 20 yıl vadeli taksitler ödeme kolaylığı adı altında uygulanırken memur maaşına oranla taksitlere eklenen bileşik faizden dolayı görülen artışlar ile ödemelerin zorlaşması, insanları ev sahipliğinden çok devlet kiracısı yapmaktadır. Bu durumda konutların terk edilmesi güçleşmektedir. Aynı zamanda taksitleri bir süre sonra hiç ödeyemeyenler, konutların kalitesiz ve yetersiz oluşundan dolayı aradığını bulamayanlar, eski hayat düzenini kuramadığı içinde birkaç yılda konutlarını terk edenlerin de varlığı unutulmamalıdır.

2.4. Toplu Konut İdaresi (TOKİ) Kuruluşu ve Faaliyetleri

Türkiye'de yaşanan hızlı nüfus artışı ve hızlı kentleşme nedeniyle oluşan konut ve kentleşme sorunlarının çözülmesi ve üretimin artırılarak işsizliğin azaltılması amacıyla, 1984

yılında Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı kurulmuş ve bu tarihte yürürlüğe giren “2985 sayılı Toplu Konut Kanunu” ile özerk Toplu Konut Fonu oluşturulmuştur. Toplu Konut İdaresi Başkanlığının işlevi Türkiye’de konut üretim sektörünün teşvik edilerek hızlı artan konut talebinin planlı bir şekilde karşılanmasını sağlamak yönünde belirlenmiştir. 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu Toplu Konut İdaresi Başkanlığına özerk ve esnek hareket etme imkanı sağlamıştır. Aynı zamanda, Genel Bütçe dışındaki Toplu Konut Fonu ile de İdare konut uygulamaları için sürekli ve yeterli kaynağa sahip olmuştur. 1990 yılında 412 ve 414 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameler ile Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ) ve Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı şeklinde iki ayrı idare olarak örgütlenmiştir. 1993 yılından itibaren de Toplu Konut Fonu'nun Genel Bütçe kapsamına alınmasıyla İdare kaynaklarının azalması, İdareyi konut üretiminden uzaklaştırmıştır. İdare son yıllarda gittikçe azalan sayılarda konutun üretimine destek verebilmiştir. Dolayısıyla, dar ve orta gelirli vatandaşlarımızın nitelikli konut ihtiyacı da tam olarak karşılanamamıştır. Toplu Konu Fonu, 20.6.2001 tarih ve 4684 sayılı Kanunla da tamamen yürürlükten kaldırılmıştır. Fonun kaldırılması Toplu Konut İdaresi kaynaklarını büyük ölçüde azaltmış ve bütçeden aktarılan ödeneklere bağımlı hale getirmiştir. Halihazırda, Toplu Konut İdaresi gelirleri, gayrimenkul satış ve kira gelirlerinden, kredi geri dönüşlerinden, faiz gelirlerinden ve bütçe ödeneklerinden oluşmaktadır (<http://www.toki.gov.tr>).

2.4.1. Kanunda TOKİ ve Kente Yansımaları

Toplu Konut İdaresinin 2985 sayılı Kanunla tanımlanan/belirlenmiş görevleri şunlardır;

1. Yurt içi ve yurt dışında doğrudan veya iştirakleri aracılığıyla proje geliştirmek; konut, altyapı ve sosyal donatı uygulamaları yapmak veya yaptırmak.
2. Konut sektörüyle ilgili şirketler kurmak veya kurulmuş şirketlere iştirak etmek.
3. Konut inşaatı ile ilgili sanayi veya bu alanda çalışanları desteklemek.
4. Doğal afet meydana gelen bölgelerde gerek görüldüğü takdirde konut ve sosyal donatıları, altyapıları ile birlikte inşa etmek, teşvik etmek ve desteklemek.
5. Bakanlıkların talebi ve bağlı bulunduğu Bakanın onayı halinde talep konusu proje ve uygulamaları yapmak veya yaptırmak.
6. İdareye kaynak sağlanmasını teminen kar amaçlı projelerle uygulamalar yapmak veya yaptırmak.
7. Devlet garantili veya garantisiz iç ve dış tahviller ile her türlü menkul kıymetler çıkarmak.

8. Ferdi ve toplu konut kredisi vermek, köy mimarisinin geliştirilmesine, gecekonduların alanlarının dönüşümüne, tarihi doku ve yöresel mimarinin korunup yenilenmesine yönelik projeleri kredilendirmek ve gerektiğinde tüm bu kredilerde faiz sübvansiyonu yapmak.
9. Yurt dışından, görev alanıyla ilgili harcamalarda kullanılmak üzere Hazine Müsteşarlığının uygun görüşü üzerine kredi almaya karar vermek.
10. Konutların finansmanı için bankaların iştirakini sağlayacak tedbirleri almak, bu amaçla gerektiğinde bankalara kredi vermek, bu hükmün uygulanmasına ilişkin usulleri tespit etmek.
11. Gerektiğinde her çeşit araştırma, proje ve taahhüt işlemlerinin sözleşmeyle yaptırılmasını temin etmek.
12. Kanunlarla ve diğer mevzuatla verilen görevleri yapmak.

Ayrıca, 05 Haziran 2007 tarih ve 5609 sayılı kanunla, Gecekondular Kanununda Bayındırlık ve İskân Bakanlığına verilen yetkiler, TOKİ'ye devredilmiştir. Böylece TOKİ'nin gecekondulaşma ile mücadele alanı genişlemiş, gecekonduların önleme bölgelerinin belirlenmesi de görevleri arasına eklenmiştir. 2985 sayılı Toplu Konut Kanununun "İskân Sahalarının Tespiti ve Kadastro" başlığını taşıyan 7. maddesine göre, "TOKİ başkanlığının gecekondular dönüşüm projesi uygulayacağı alanlarda mülkiyeti kendisine ait arsa ve arazilerde veya valiliklerce toplu konut olarak belirlediği alanlarda çevre ve imar bütünlüğünü bozmayacak şekilde her tür ve ölçekteki planlar ile imar planlarını yapmaya, yaptırmaya ve tadil etmeye yetkili olduğu; bu planların belediyeler, belediye meclisleri ve valilikler tarafından kendilerine intikal ettiği tarihten itibaren üç ay içerisinde aynen veya değiştirilerek onaylanmadığı takdirde, bu planların Başkanlık tarafından re'sen onaylanacağı ve planların askı, ilan ve itiraza dair kararlar da dahil olmak üzere "3194 sayılı İmar Kanunu" hükümlerine göre belediyeler ve ilgili kamu kurumları tarafından yapılacak tüm işlemlerin Başkanlık tarafından re'sen yapılacağı ifade edilmiştir (mevzuat). Kanunda da açıkça ifade edildiği gibi, gerek görüldüğü takdirde imar planı yapma görevi belediye ve belediye meclislerinden alınarak TOKİ tarafından kullanılabilen; TOKİ, 3194 sayılı kanun gereği valilik ve belediyelerin onayları alınmaksızın bir kentin imar planlarında değişiklik yapabilmekte ve bu değişikliği uygulamaya koyabilmektedir. Bu yasa ile kentsel dönüşüm gibi konularda yerel yönetimlerin TOKİ ile ters düşmesi engellenmiştir. Kent içerisindeki ve çevresindeki kentsel dönüşüm ya da toplu konut alanı olarak belirlenen alanların imara açılmasıyla yüksek düzeyde bir rant sağlanmakta, bu ranta da kurumun kendisi ya da izin verdikleri sahip olmaktadır (Yıldız ve Zümrüt, 2012:406). Bu durumun bir örneği, Antalya'nın Döşemealtı ilçesi Çıplaklı Mahallesi

TOKİ Sitesinin sakinleri ile yapılan görüşmelerde ortaya çıkmıştır. Sitede bulunan 1+1 balkonsuz dairelerin yapımına başta izin çıkmamış, üç defa gönderilen plan onay görmemiş, ancak sonrasında dördüncü defada yapım izni çıkmıştır. TOKİ anlaşılacağı üzere belediye, valilik ve yerel yönetim gibi mekanizmaların üstünde olağanüstü düzeyde yetkilendirilmiş bir kurumdur.

Çıplaklı Mahallesi TOKİ Sitesi bir kentsel dönüşüm projesi değildir, ancak Antalya'nın merkez ilçelerinde bulunan diğer bir TOKİ Sitesi de Kepez ilçesinin Sütçüler Mahallesi'nde bulunmaktadır. Bu projede aslında gecekondü bölgesine yapılan bir kentsel dönüşüm projesi değildir. Bu bölge, devlet tarafından kişilere arsa kullanım hakkı esasına dayanılarak verilmiştir. Ancak TOKİ'nin hazine arazileri üzerinde bulunan imara açma yetkisi ile kişilerin ellerinden alınmıştır. Kişilere de bölgede daire sahibi olma konusunda pazarlıklar yapılarak bölgeye toplu konutlar inşa edilmiştir. Ancak bu sitenin yönetimiyle de yapılan görüşmelerde, dairelerin maliyetlerinin iki katından fazlasına satıldığı bilgisi edinilmiştir. Sütçüler Mahallesi TOKİ Sitesi yapımı tamamlanma aşamasına geldiği zaman, 2+1 dairelerin birinin yaklaşık 20.000 TL'ye mal edildiği, 45.000 TL'den satışa çıkarılacağı söylenip, sonrasında neredeyse 60.000 TL'ye satışa çıkarıldığı, site yönetimi tarafından belirtilmiştir. Özellikle de, hazine arazileri üzerinde konutlar yapıldığı için, TOKİ'nin, konut maliyetindeki en büyük gider olan arsa bedelini ödeme zorunluluğu bulunmamaktadır. Arsa bedelinin olmaması ve yapılan konutların da maliyetlerinin oldukça üzerinde olan satışları göz önüne alındığı zaman TOKİ'nin amacının, barınma gereksiniminin karşılanmasından çok, kazanç sağlamak olduğu düşünülmektedir.

Arazi stokunun etkin bir şekilde kullanılabilmesi ve arazi üretiminde TOKİ'nin yetkili kılınması var olan özelleştirme politikalarına ve sermayenin taleplerine uygun şekilde gerçekleşmektedir. Ayrıca bazı tarım alanlarının ve mera vasfını kaybetmiş yerlerin imara açılması da sağlanabilmektedir. Bu sürecin bir sonraki aşaması ise orman vasfını kaybetmiş arazilerin (2B arazilerinin) satışı ya da imara açılması yönündeki yasadır. Kamuoyunda "2B Yasası" olarak bilinen 6292 sayılı Orman Köylülerinin Kalkınmalarının Desteklenmesi ve Hazine Adına Orman Sınırları Dışına Çıkarılan Yerlerin Değerlendirilmesi ile Hazineye ait Tarım Arazilerinin Satışı Hakkında Kanun, 26.04.2012'de *Resmî Gazete*'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu konuyla ilgili çok yönlü tartışmalar da gündemde yerinin korumaktadır (Türkün, Öktem Ünsal, Yapıcı, 2014: 132-133).

Yıldız ve Zümrüt'ün (2012) Diyarbakır'da yapmış oldukları araştırmada Büyükşehir Belediyesi sınırları içerisinde 2006–2008 yılları arasında 68 parselde 727.762,49 m² arsayı 21.486.664 TL maliyet ile sattığı belirtilmektedir. Kentsel rant değeri yüksek hazine arazilerinin ihale yolu ile satılmasından yüksek kârlar elde edilmektedir. TOKİ'nin

harcamaları ve yatırımları, 2985 sayılı kanunun 6. maddesi gereği, 832 sayılı Sayıştay Kanunu ve 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu hükümlerine tabi tutulmamaktadır. Bu durum da, TOKİ'nin Devlet Denetleme Kurumu'ndan başka hiçbir kurum tarafından denetlemez olduğunu göstermektedir.

Ahmet Erol'dan yapılan aktarıma göre (akt. Yıldız ve Zümrüt, 2012: 407) hukuki olarak devletin tasarrufu altında olan yerlerin anayasa gereği tüm toplumun malı olduğu gerçeğinden hareketle; bu alanların konut üretiminde kullanılması için bedelsiz olarak TOKİ'ye devri ve özellikle gelir paylaşımı modelleriyle lüks konut üretimi, TOKİ'den konut edinemeyen veya edinmeyen kişiler aleyhine kamu kaynağı transferi söz konusu olduğundan, anayasanın eşitlik ilkesine açıkça aykırı olduğu belirtilmelidir.

TOKİ'nin, ülkedeki konut ve arsa piyasası üzerinde etkili bir kurum olarak, kentlerin geleceğinde karar sahibi olması, toplu konut ve kentsel dönüşüm konusunda birçok yetki ile donatılmış olması, hem bilim çevrelerinden hem de meslek odaları ile sivil toplum kuruluşları tarafından yoğun bir eleştiriye uğramasına neden olmaktadır. Özellikle TOKİ'nin merkezden ve tek elden konut sorununu ve kentlerin gelişimini belirlemesi, bu konuda planlama ilkelerini ve plan kararlarına uymaması, yerel yönetimlerin kararlarının üstünde oluşu, konu uzmanlarının ve bilim çevrelerinin görüşlerinin alınmaması, yerel halkın göz ardı edilmesi gibi uygulamaları demokratik ilkeler ile uyuşmamaktadır. İnşaat Mühendisleri Odasının (<http://www.imo.org.tr> /resimler /dosya_ekler / 2d6528de98702ba_ek.pdf?tipi=4&turu=H&sube=0) 13 Kasım 2011'de yayınladığı detaylı değerlendirme raporunda, kurumun kentsel alanları rant alanına çevirdiği, kuruluş felsefesine aykırı bir şekilde giderek daha fazla orta-üst ve üst gelir gruplarına yönelik konutlar yapmaya yöneldiği, kentsel dönüşümden ziyade soylulaştırma faaliyetlerinde bulunduğu, sahip olduğu yetkilerle “şirket devlet” anlayışının en önemli unsurlarında biri haline geldiği, çıkarılan çeşitli yasalar ve kanun hükmünde kararnameler ile faaliyetleri sorgulanamaz ve denetlenemez bir kurum haline geldiği, özellikle yoksul kesimler için ürettiği sosyal konutların kalitesiz olduğu, toplumsal dokunun parçalandığı, komşuluk ve dayanışma ilişkilerinin bitirildiği, kentlerin doğal gelişim seyirleri dikkate alınmadığı için kentlerin giderek kimliksizleştirildiği, kentsel rantı belirli firmalar arasında dağıttığı ifade edilmektedir (Yıldız ve Zümrüt, 2012: 408). Ayrıca 240 ay gibi uzun sürelere yayılan vade sistemiyle yılda iki kez de memur maaşına oranla taksitlere bileşik faiz uygulayarak, ilk konut fiyatlarının üzerine de çıkıldığı değerlendirildiği zaman TOKİ, başvuranları ev sahibi yapmaktan kurumun kiracısı yapmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA BÖLGESİ OLARAK ANTALYA ve ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

3.1. Antalya'nın Nüfusu, İdari ve Sosyo-Ekonomik Durumu

Antalya ilinin nüfusu, 2014 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçlarına göre 2.222.562'dir. Nüfus büyüklüğü açısından Türkiye'nin 5. büyük ili olan Antalya'da 19 ilçe ve belediye bulunmaktadır.

Tablo 3.1. 2014 Yılı Nüfus Büyüklüğü Sıralamasına Göre İlk 10 İl

Sıra	İl	Toplam
1	İstanbul	14.377.018
2	Ankara	5.150.072
3	İzmir	4.113.072
4	Bursa	2.787.539
5	Antalya	2.222.562
6	Adana	2.165.595
7	Konya	2.108.808
8	Gaziantep	1.889.466
9	Şanlıurfa	1.845.667
10	Mersin	1.727.255

Kaynak: TÜİK

Yıllık nüfus artışı açısından Antalya, 2013-2014 arasında binde 29,4'lük bir artışı ile binde 13,3 değeri alan Türkiye değerinin oldukça üzerindedir ve il nüfusu da 2.158.265'ten 2.222.562'ye yükselmiştir. Bu yıllar arasında aldığı göç 93.057 iken, verdiği göç 64.631 olup, net göç 28.426'dır ve net göç hızı ise binde 12,9'dur.

Tablo 3.2. İllerin Aldığı Göç, Net Göç ve Net Göç Hızı 2013-2014

Sıra	İl	ADNKS 2014 Nüfusu	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı
1	İstanbul	14.377.018	438.998	424.662	14.336	1,0
2	Ankara	5.150.072	203.621	163.612	40.009	7,8
3	İzmir	4.113.072	124.439	101.447	22.992	5,6
4	Antalya	2.222.562	93.057	64.631	28.426	12,9
5	Kocaeli	1.722.795	79.697	55.060	24.637	14,4
6	Tekirdağ	906.732	52.994	31.266	21.728	24,3

Kaynak: TÜİK

Antalya, 81 il içerisinde aldığı göç sayısı ile 4. sırada, net göç sayısı ile Ankara'nın ardında 2. sırada yer almaktadır. Net göç hızında ise 9. sıradadır. Nüfus bakımından en büyük ilçeleri 2014 yılı itibariyle sırasıyla Kepez, Muratpaşa, Alanya, Manavgat ve Konyaaltı'dır. Nüfus bakımından en küçük ilçesi ise İbradı'dır.

3.1.1.Nüfusun Cinsiyet Bileşimi

Antalya ilinde genç nüfusun ağırlığı dikkat çekicidir. 2014 yılında il nüfusunun %37'si (824.083) 25 yaş altındadır. 25-65 yaş arası nüfus, toplam nüfusun %56'ini, 65 yaş üstü nüfus, toplam nüfusun %7'sini oluşturmaktadır. 2014 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine göre ilin kilometrekareye 107 kişi olan nüfus yoğunluğu, 101 olan ülke nüfus yoğunluğunun üzerindedir. Antalya ili 2013-2014 yılı yıllık nüfus artış hızı %29,4 ile %13,3 değerini alan Türkiye değerinin üzerindedir. Aynı yılda 6 yaş üzeri nüfus için okuryazarlık oranı 98,6'dır. 2013-2014 yılları için Antalya ilinin %12,9 net göç hızı ile göç aldığı anlaşılmaktadır.

3.1.2. Antalya İlçelerinde Nüfus

Tablo 3.3. 2014 Yılında Antalya İlçelerinde Nüfus

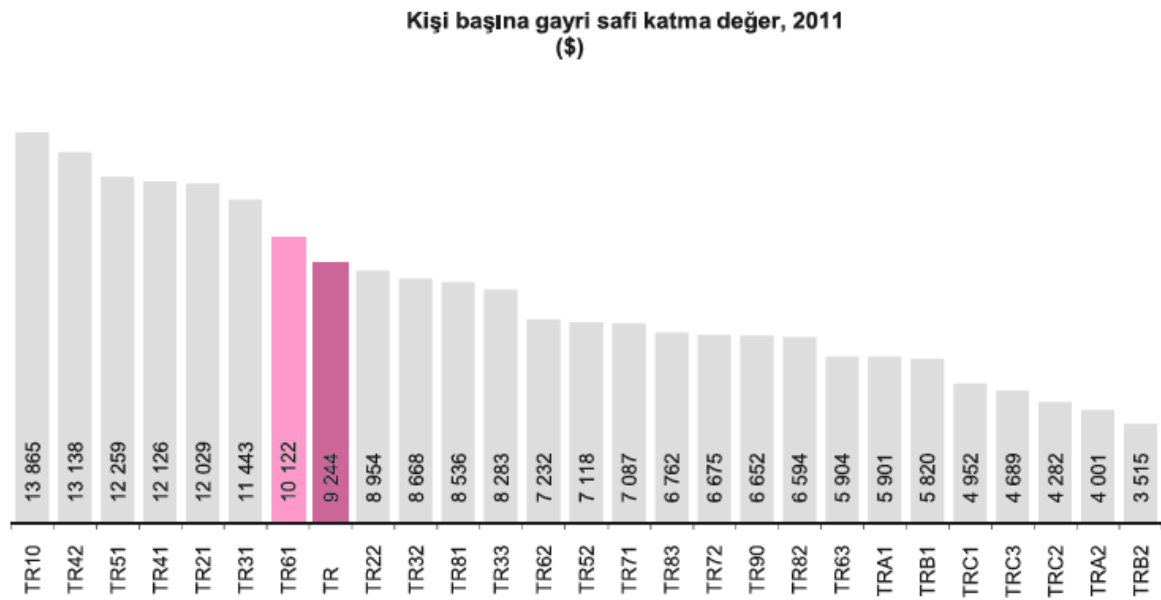
2014	Nüfus		Antalya Nüfusuna Oranı (%)
Büyükşehir Belediyesi	1.203.994		54,17
Aksu	68.106		3,06
Döşemealtı	53.554		2,4
Kepez	470.759		21,18
Konyaaltı	145.648		6,55
Muratpaşa	465.927		20,96
Akseki		12.254	0,55
Alanya		285.407	12,84
Elmalı		38.598	1,74
Finike		46.853	2,11
Gazipaşa		48.561	2,19
Gündoğmuş		7.949	0,36
Kaş		55.574	2,5
Korkuteli		52.913	2,38
Kumluca		66.783	3,0
Manavgat		215.526	9,70
Serik		117.670	5,29
Demre		26.059	1,17
İbradı		2.800	0,13
Kemer		41.621	1,87
Antalya Nüfusu		2.222.562	100

Kaynak: TÜİK

2014 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarına göre Antalya ili nüfus yoğunluğu büyüklük 107 değeri ile 101 olan Türkiye değerinin oldukça üzerindedir.

Antalya ekonomisi “3T” olarak adlandırılan, “Turizm, Tarım, Ticaret” sektörleri üzerine yoğunlaşmıştır. Ancak son yıllarda turizm etkinlikleri ön plana çıkmaktadır. Yeşil alanlar, tarım arazileri, ekili dikili alanlar hem turizm için, hem konutlar için imara açılmaktadır. Antalya ili şehirleşme oranı ve sanayi iş kolunda çalışanların toplam istihdama oranı bakımından, Türkiye ortalamalarının altındadır. Yıllık nüfus artış hızı, kişi başına gayri safi yurtiçi hasıla ve tarım kolunda çalışanların toplam istihdama oranı ise Türkiye ortalamasının üstündedir. 2013 yılı işsizlik oranı Antalya’da %7,9 değerini almıştır. Türkiye işsizlik oranı ise %9,7’dir.

2011 yılında kişi başına gayri safi katma değer TR61 (Antalya, Isparta, Burdur) bölgesinde 10 122 dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu değer 9 244 dolar olan Türkiye değerinin üzerindedir.

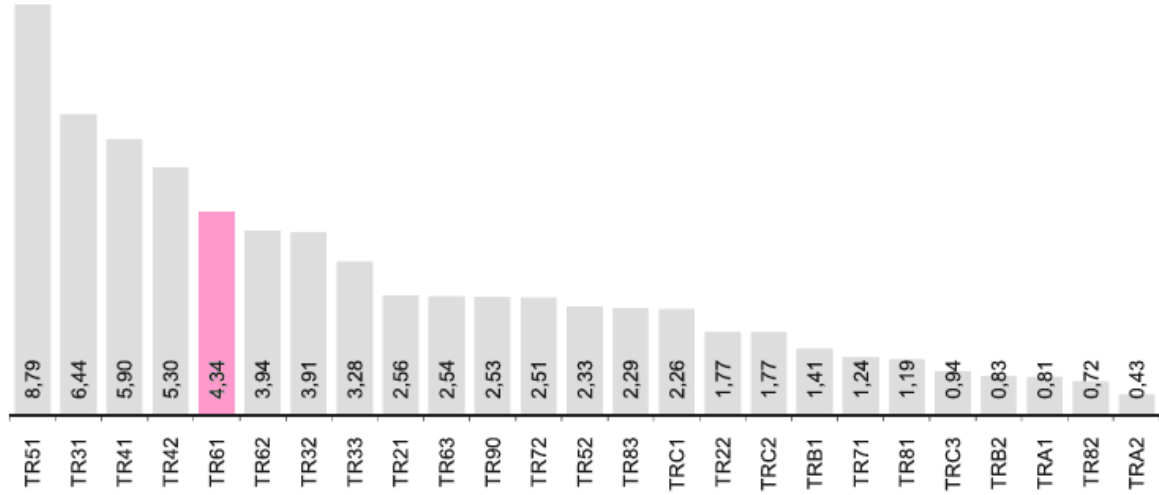

Grafik 3.1. Kişi Başına Gayri Safi Katma Değer 2011

Kaynak: TÜİK (2014)

2011 yılında sanayi ve hizmetler sektöründe çalışan sayılarının Türkiye toplamı içindeki payına bakıldığında, TR61 (Antalya, Isparta, Burdur) bölgesi %4,34 değeri ile %30,00 değerini alan TR10 (İstanbul) bölgesinin oldukça altındadır.

Çalışan sayılarının Türkiye toplamı içindeki payı, 2011 (%)

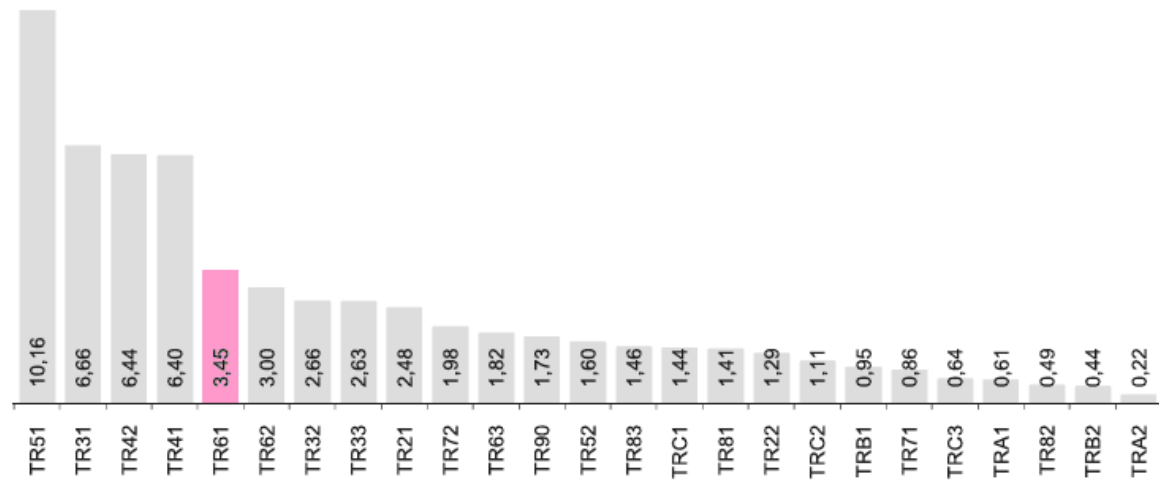
Not. TR10 İstanbul, 30,00 değeri ile dahil edilmemiştir.

Grafik 3.2. Çalışan Sayılarının Türkiye Toplamı İçindeki Payı

Kaynak: TÜİK (2014)

2011 yılında sanayi ve hizmetler sektöründe maaş ve ücretlerin Türkiye toplamı içindeki payına bakıldığında, TR61 (Antalya, Isparta, Burdur) bölgesi %3,45 değeri ile %38,09 değerini alan TR10 (İstanbul) bölgesinin oldukça altında yer almıştır.

Maaş ve ücretlerin Türkiye toplamı içindeki payı, 2011 (%)

Not. TR10 İstanbul, 38,09 değeri ile dahil edilmemiştir.

Grafik 3.3. Maaş ve Ücretlerin Türkiye Toplamı İçindeki Payı

Kaynak: TÜİK (2014)

3.1.3. Antalya'nın Coğrafi Konumu

Antalya, Türkiye'nin güneyinde, merkezi Akdeniz kıyısında olan, turizmin ön planda olduğu, tarım ve seracılığında yaygın olduğu bir ildir. Türk Riviera'sı Antalya kıyılarının uzunluğu 630 km'yi bulur. Güneyinde Akdeniz ve kuzeyinde denize paralel uzanan Toroslar ile çevrili olup, doğusunda İçel, Konya ve Karaman, kuzeyinde Isparta ve Burdur, batısında Muğla illeri ile komşudur. İl, doğal ve kültürel coğrafya özellikleri bakımından büyük bir zenginliğe sahiptir. Antalya ilinde akarsular ve faylar tarafından derin bir biçimde yarılmış olan Toros Dağları ve yüksek platolar geniş yayılım alanına sahiptir (TÜİK, 2014).

3.2. Antalya'nın Tarihsel Gelişimi

Antalya'nın coğrafi zenginliklerinin yanı sıra, tarihi özellikleri, tarihte en eski yerleşim yerlerinden biri olması da kentsel çekiciliğini arttıran, göçleri özendiren bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Antalya şehri ve çevresine antik çağda, "çok verimli" anlamına gelen Pamphylia, Batı kesimine ise Lykia denirdi. Milattan önce VIII. yüzyıldan itibaren buraya Ege denizinin Batı kıyılarından göçenler; Aspendos ve Side gibi şehirleri kurmuşlardır. II. yüzyıl ortalarında hüküm süren Bergama Kralı II. Attalos (M.Ö. 159-138), Side'yi kuşatmıştır. Nar anlamına gelen Side (Eski Antalya) Akdeniz'in işlek bir limanı idi. Ticari durumundan dolayı Bergama Kralı II. Attalos burayı almak için çok uğraştı. Başarılı olamayan kral, Batı Akdeniz'de Persler tarafından tahrip edilen eski Yunan şehrinin yerinde 30.000 esire on yıl süre içinde "Attalos Yurdu" anlamına gelen Attaleia şehrini kurdurdu. Kale ile çevrili şehrin adı, tarihsel süreç içinde Atalia, Adalya ve Antalya'ya dönüşmüştür (Güçlü, 2002: 35-36; TÜİK, 2014).

Bergama Krallığı'nın sona ermesiyle (M.Ö. 133) bir süre bağımsız kalan kent, daha sonra korsanların eline geçmiştir. M.Ö. 77'de Komutan Servilius Isauricus tarafından Roma topraklarına katılmıştır. M.Ö. 67'de Pompeius'un donanmasına üs olmuştur. M.S. 130'da Hadrianus'un Attaleia'yı ziyaret etmesi şehrin gelişmesini sağlamıştır. Bizans egemenliği sırasında piskoposluk merkezi olan ismi görülen Attaleia, Türklerin eline geçtikten sonra büyük bir gelişme göstermiştir. Modern şehir, antik yerleşmenin üzerine kurulduğundan, Antalya'da antik çağ kalıntılarına çok az rastlanmaktadır. Görülebilen kalıntıların ilki, eski liman olarak nitelenen liman mendireğinin bir kısmı ve limanı çevreleyen surdur. Surların park dışındaki kısmında restorasyonu yapılan Hadrian Kapısı Antalya'nın en güzel antik eserlerinden biridir.

Yapılan arkeolojik kazılarda Antalya ve bölgesinde, günümüzden 40 bin yıl önce insanların yaşadığı ispat edilmiştir. Milattan önce 2000 yılından bu yana bölge, sırasıyla; Hitit, Pamphylia, Lykia, Kilikya gibi kent devletlerinin ve Pers, Büyük İskender ile onun

devamı sayılan Antigonos, Ptolemais, Selevkos, Bergama Krallığı'nın idaresine girmiştir. Daha sonra Roma Devleti, hüküm sürmüştür. Antalya'nın antik çağdaki adı Pamphylia idi ve burada kurulan şehirler bilhassa II. ve III. yüzyılda altın çağını yaşadı. V. yüzyıla doğru da eski ihtişamını kaybetti. Yöre Doğu Roma ya da Türkiye'de tanınan adıyla Bizanslıların hâkimiyeti altındayken, 1207'de Selçuklular tarafından Türk topraklarına katıldı. Anadolu Beylikleri devrinde ise Teke Aşiretinin bir kolu olan Hamitoğulları'nın egemenliğine girdi. Teke Türkmenleri, Türklerin eski yurdu bugünkü Türkmenistan'da da nüfus olarak en büyük boylardan biridir. XI. yüzyılda bir kısmı buraya gelmiştir. Bugün Antalya'nın kuzeyi ile Isparta ve Burdur'un bir kısmı olan Göller Bölgesinin, bir adı da Teke yöresidir. Osmanlılar zamanında Anadolu eyaletine bağlı Teke sancağının merkezi, şimdiki Antalya il merkeziydi. O yıllarda buraya Teke sancağı denirdi. İlin şimdiki adı ise aslında antik çağdaki adının biraz değişmiş şeklidir ve Cumhuriyet döneminde verilmiştir. XVII. yüzyılın ikinci yarısında Antalya'ya gelen ünlü Osmanlı seyyahı Evliya Çelebi, kale içinde dört mahalle ve üç bin ev, kale dışında 24 mahallesi olduğunu belirtir. Şehrin çarşısı ise kale dışındaymış. Evliya Çelebi'ye göre limanı, 200 parçalık gemi alacak büyüklüktedir. İdarî bakımdan Konya'ya bağlı Teke Sancağı'nın merkezi olan Antalya, Osmanlı imparatorluğunun son yıllarında bağımsız sancak haline getirildi (TÜİK, 2014).

XIX. yüzyılda 13.000-25.000 arasında değişen Antalya nüfusu, Cumhuriyet'in kurulduğu yıllarda (1927) 35.000'e ulaşmıştır. Tarım ve ticaret etkinliklerinin egemen olduğu, daha çok kale içi ve çevresine yerleşimin söz konusu olduğu bir kenttir. Bu dönemde şehirde otuz dokuz mahalle bulunmaktadır. Bugün ise, hızla nüfusu artan, farklı toplumlardan, farklı kültürlerden binlerce insanın turizm etkinliklerine sahne olan, iç göç hareketleri ile farklı kültürlerin mozaikini sergileyen, yerleşim örüntüleri çeşitlenmiş ve genişlemiş, kentsel işlevleri artmış, büyük bir kenttir. Cumhuriyet öncesi sadece Hükümet Caddesi bulunmakta iken, Cumhuriyet döneminde Atatürk, İsmet İnönü, Ali Çetinkaya ve Kazım Özalp Caddeleri açılmıştır. Şehir içine açılan caddelerin ve şehirler arası yolların yanında Antalya-Kemer, Antalya-Güzeloba arasına yol açılmıştır. 1940-1944 yılları arasında Vali Haşim İşcan döneminde şehrin fiziki mekânında oldukça önemli değişimler olmuş, şehrin çevresini güzelleştiren, parklar, caddeler, yollar yapılmıştır (Güçlü, 2002: 39).

Antalya'nın son dönem mekânsal oluşumu ve buna bağlı geleneksel kimlik değişimi 1950 yıllarında başlamıştır. Hızlı büyüme sonucu, tarımsal alanlar yer yer konut alanlarının içine girmektedir. 1957 yılında İmar ve İskan Bakanlığınca onaylanan ilk imar planında, kentin özellikleri göz önüne alınmamıştır. Antalya, yazların çok sıcak geçtiği bir Akdeniz kıyı kentinden çok, bir kara kenti gibi planlanmıştır. Konyaaltı Caddesi boyunca yer alan sekiz katlı binalar bu planın kararları sonucunda oluşmuştur. Kıyıda bir duvar oluşturan bu binalar,

denizden esen serin yaz meltemlerinin kent içine girmesini engeller ve geride kalan yerleşimin manzarasını tümüyle kapatır (akt. Güçlü, 2002: 39). Onaylanan ilk imar planında, kent Akdeniz kıyı kenti olarak planlanmamış olsa da, bu planda tutarlı bir gelişme stratejisi ve sosyal donatı alanlarının dengeli dağılımı öngörülmüştür. Ancak göç ve nüfus artışı yeterince değerlendirilememiştir. Ayrıca planda, kentin özgün dokusu ve iklim özelliklerinin göz önünde bulundurulmayışı, kentsel mekânda geri dönülemez bir imar sürecini başlatmıştır (akt. Manavoğlu ve Kutlu, 2007: 433). Kentte ilk gecekondularda bu dönemde yapılmaya başlamıştır. Bu yıllarda Antalya’da beş yüz dolayında gecekondu varken, bu sayı 1996’da 50.000 civarını bulmuştur. Kentin kuzeyinde gecekondulaşma yöredeki sanayi kuruluşları ilişkilendirilmektedir (Güçlü, 2002: 40).

1985 yılından sonra hız kazanan turizm yatırımlarının etkisiyle kentin sosyal, kültürel, mekânsal yapısında yapmış olduğu değişiklikler kente sağladığı ekonomik gelişmenin (ticaret, ulaşım, hizmetler, eğlence) yanında fiziksel anlamda çevrenin bozulmasına yol açmış, doğal değerler, su kaynakları, yeşil alanlar, kıyılar üzerinde olumsuz etkileri olmuştur. Kentte sık sık yapılan plan değişiklikleriyle, kentin doğal yapısının bozulması sonucunu doğuran plan kararlarıyla, kent yeni nesillere telafi edilemez görsel bir miras bırakmıştır. Özellikle ilk planlarda alınan doğru, korumacı plan kararlarının değiştirilmesiyle, tarım alanlarının iskâna açılması, yapı yoğunluğunun artırılması, serbest kat uygulamaları, kaçak emsal tartışmaları, sit alanı sınırlarının daraltılması kentin bugünkü silüetini oluşturan temel nedenlerin başında gelmektedir. 1990 yılından sonra kentsel gelişmenin mekânda etkisi düzensiz olmakta, kent kimliğini bozan yapılaşmalar geri dönülemez Antalya silüetini oluşturmaktadır. Antalya’da turizm sektörünün hızla gelişmesi ve temel sektörün turizm olması plan kararlarına da yansımış kentin doğu ve batı kıyılarında, hassas alanlarda “Turistik Tesis Alanları” belirlenmiştir. Ancak turizm sektöründe oluşan istikrarsızlık ve artan rant nedeni ile “turizm tesis alanı” olarak belirlenen alanlar plan değişiklikleriyle konut alanına dönüştürülmüş, özellikle falezler üzerinde çok katlı ve lineer bir yapı oluşturulmuştur (Manavoğlu ve Kutlu, 2007: 435). 2000’li yıllarda büyüyen turizm yatırımları sonucu, Antalya Türkiye genelinin üstünde bir göç almaya başlamıştır. Kente gelenler turizmde mevsimlik işçi açığını karşılamada önem taşısa da, artan nüfus beraberinde konutlaşmayı hızlandırmıştır. Yeşil alanlar hem turizm için hem de yeni konut alanları için imara açılmıştır. Antalya’nın tarihsel olarak getirdiği tarımsal üretim etkinlikleri giderek azalmakta, tarım arazileri de imara açılmaktadır. Yeşil alanların azalıyor oluşu, turizm açısından kısa vadede etkisini göstermese de, bu durumun turizmi ileride olumsuz etkileyeceği söylenebilir. Çünkü Antalya’nın yeşil alanları, doğal ve tarihi yapısının esas olarak turistlerin ilgisini çektiği ve turizm açısından önem taşıdığı, unutulmamalıdır.

Artan konutlaşma sonucu kent, lüks konutlar ile gecekonduların iç içe olduğu bir görünüm sergilemektedir. Mahalleler sosyo-ekonomik nitelikleri açısından da farklılıklar göstermektedir (Güçlü, 2002: 40). 2013 yılında konut satış sayısı İstanbul'da 234.789, Ankara'da 137.773, İzmir'de 72.421, Antalya'da 59.478, Bursa'da 40.894'tür. Bu sayılar 2014 yılında ise İstanbul'da 225.454, Ankara'da 131.825, İzmir'de 71.779'a gerilerken, Antalya'da 62.227'ye ve Bursa'da 42.437'ye çıkmıştır.

Kentte mahalleler gelir düzeylerine göre şekillenmekte, kent formu parçalanmakta ve mekânsal ayrışmalar yaşanmaktadır. Semtler, ilçeler arasında oluşan farklılaşmayı gözlemek olanaklı olmaktadır. Yaşanan ayrışmanın mahaller, semtler ve ilçeler arasında görülmesinin günümüzde doğal karşılanmaktadır. Özellikle 2000 sonrası oluşan güvenli siteler ayrışmanın, ortaçağ surları gibi, duvarlar ile görünür kılınmasını sağlamaktadır. Kentlerde güvenli sitelerle birlikte yükselen bir mekânsal organizasyon da toplu konutlardır. Türkiye'de 1980 sonrası TOKİ ile hayata geçen toplu konut uygulamaları, 2000 sonrası hız kazanmış kentte mekânsal ayrışmanın, güvenli sitelerden farklı, başka bir yüzünü oluşturmuştur.

Güvenli sitelerin benzer gelire sahip bireyler tarafından tercih edildiği söylenebilir. Genelde bu çıkarıma varılmasının nedeni, bu sitelerin lüks konutlardan oluşması ve herkesin erişim şansının bulunmamasıdır. TOKİ siteleri de, benzer gelire sahip bireylerin oturduğu mekânlar olarak nitelendirilebilir. Bu defa ucuz konutlardan oluşan sitenin yöneldiği kesim ise alt gelir grubu olmaktadır. Bunun yanında TOKİ de, bir güvenli site kadar olmasa da, üst gelir grubuna da yönelik lüks konutlar yapmaktadır. Buraya kadar mekânsal olarak birbirinden ayrılan sitelerin kentte oluştuğunu belirtmeye çalışıldı. Peki, bütün siteler bu kadar homojen mi? Yalnızca belirli bir kesime mi yönelik? Bu nokta da güvenli siteler için benzer gelir grubundan bireyler arasında kültürel farklılıkların olduğu belirtilmedi. O zaman TOKİ siteleri de alt gelir grubuna yönelik iken, farklılıklar kültürel düzeyde mi? Yoksa farklılıklar gelir, kültür ve birçok konuda mı yaşanmaktadır? Bu çalışma da Antalya'nın Döşemealtı ilçesinin Çıplaklı Mahallesi'ndeki TOKİ sitesi araştırmakta ve bu mekânda yaşayan farklı hayatları konu almaktadır. Araştırmanın değerlendirilmesine geçmeden önce Döşemealtı'nı kısaca tanıtmak yerinde olacaktır.

3.2.1. Döşemealtı'nın Tarihsel Gelişimi

İlçe, adını Düden şelalesini besleyen Kırkgöz gölünden alarak; 1934 yılında Korkuteli Kızılcadağ mevkiinden gelen ailelerin yerleşmesi ile Kırkgöz – Yeniköy olarak kurulmuştur. Daha sonra zamanın Antalya Valisi Haşim İşcan tarafından 60 adet iskân evi yaptırılmış ve bu konutlara Kıbrıs'tan gelen 60 Türk vatandaşı aile yerleştirilmiştir. Bölgede göçebe olarak

yaşayan Yörüklerin de yerleşik düzene geçmesiyle genişleyen bir köy olmuştur. 1970’li yıllarda Döşemealtı Nahiye Müdürlüğü olması nedeni ile Kepez üstünde bulunan: Duacı, Kirişçiler, Kevşirler, Başköy, Odabaşı, Selimiye, Dereli, Çıplaklı, Kızıllı, Ekşili, Karaveliler, Killik, Camili, Ahırtaş, Bıyıklı, Kömürcüler, Yağca, Çığlık, Nebiler, Yukarı Karaman (Şimdi Düzlerçamı), Yeşilbayır Dağbeli, Bademağacı köyleri Döşemealtı nahiyesine bağlanmıştır. Kırkgöz-Yeniköy 17 Aralık 1977 yılında 2.711 nüfusa ulaşarak belediye teşkilatı kurmuş ve “Döşemealtı kasabası” unvanını almıştır.

Yeniköy Döşemealtı adını, Antik çağda Pamfilya kentleri ile Pisidia kentlerinin birbirine bağlayan yollardan birisi olan Derbent boğazındaki döşeme taş yolundan almıştır. Bizans, Selçuklu, Osmanlı dönemlerinde de işlevini sürdürmüş olan döşeme yol yakın zamana kadar Yörükler tarafından göç yolu olarak kullanılmıştır. Döşeme taşlardan oluşan bu yol Döşemealtı platosuna adını vermiş olup 4 m genişliğindedir. Bu nedenle yöre halkı “döşeme” yolun geçtiği boğazı “döşeme boğazı”, yolun altında kalan düzlüğü de; “Döşemealtı” olarak adlandırmıştır ([http:// www.dosemealti.bel.tr/ ilce_tarihi_ve_cografyasi.asp](http://www.dosemealti.bel.tr/ilce_tarihi_ve_cografyasi.asp)).

22 Mart 2008 tarihinde yürürlüğe giren 5747 sayılı, “Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik yapılması Hakkında Kanun” ile bölgedeki Yeşilbayır, Düzlerçamı ve Çığlık Belediyelerinin 29 Mart 2009 Yerel Seçimleri ile tüzel kişilikleri son bulmuş ve mahalleleri ile birlikte Döşemealtı Belediyesine katılarak toplam 14 mahalleden oluşan Döşemealtı İlçe Merkezi oluşmuştur (http://www.dosemealti.gov.tr/default_B0.aspx?content=1006).

İlçe, uzun yıllar tarıma dayalı bir ekonomiye sahip olmuştur. Başta pamuk, zeytin, buğday, arpa, mısır, yulaf, susam, soğan, narenciye ile her türlü sebze ve meyve üreticiliği ilçenin geçim kaynağını oluşturmuştur. Ayrıca küçükbaş ve büyükbaş hayvancılığı ile Döşemealtı Halısı dokumacılığı başka bir geçim kaynağıdır. Günümüzde, Organize Sanayi Bölgesinin kurulması ile iş istihdamı bu yöne kaymıştır. Araştırma bölgesi olan Çıplaklı Mahallesi TOKİ Sitesi de Organize Sanayi Bölgesinin karşısındadır. Sitede yaşayanların bir bölümünü de sanayide çalışanlar oluşturmaktadır.

İlçenin batı ve kuzeyi Batı Torosların küçük uzantılarıyla çevrilidir. Genel olarak bölgenin Döşemealtı Ovası olarak adlandırılan hafif engebeli bir arazi yapısı vardır. Döşemealtı İlçesinin Antalya şehir merkezine göre rakımı yüksek olmasından dolayı iklim farklılığı bulunmaktadır. Tam olarak yayla havası olmasa bile Dağbeli ve Bademağacı gibi bağlı beldeler yayla havasına sahiptir. Kırkgöz, ilçenin en önemli su kaynağıdır. Kırkgöz gölünde bulunan su, DSİ tarafından yapılan kanal ile ilçe merkezi içerisinden geçerek Kepez

Elektrik Santralını beslemektedir. Ayrıca Kırkgöz'den küçük sulama kanalları ile ilçenin değişik alanları sulanabilmektedir.

İlçenin dört tarafı çam ormanlarıyla çevrili ormanlık bir alana sahiptir. Bu nedenle Antalya şehir merkezinin akciğeri konumundadır. Düzlerçamı ve Termossos Bölgesindeki ormanlık alanlar Milli Park statüsündedir. Bölge, bitki ve ağaç türü açısından zengindir.

Döşemealtı ilçe merkezinin nüfusu 32.465 olup, ilçenin toplam nüfusu 47.497'dir. Araştırmanın yapıldı TOKİ sitesinin bulunduğu mahalle olan Çıplaklı'nın nüfusu ise yaklaşık 7.000 olup, sitenin nüfusu ise yaklaşık 4.000'dir.

3.3. Araştırmanın Varsayımları ve Hipotezleri

Bu araştırmada, Antalya'nın Döşemealtı ilçesinin Çıplaklı Mahallesiindeki TOKİ evlerinin sakinlerinin yaşamları incelenmiştir. Farklı konut tiplerini ve farklı gelir düzeylerini barındıran sitenin sakinlerinin TOKİ ile ilgili görüşleri, kentsel yaşam ile ilişkileri, komşuluk bağları, memnun olma durumları, sorunları vb. çeşitli sosyal değişkenler açısından araştırılmıştır. Kent merkezinin uzağında kurulan farklı konut tipleri barındıran site yaşamına, farklı sosyo-ekonomik düzeydeki bireylerin tepkileri ve bu durumun mekânsal bir ayrışmaya, farklılaşmaya yol açtığı konusu üzerinde durulmuştur. Site sakinlerinin, bu mekâna karşı tutumlarına, mekânın yaşamlarını nasıl etkilediğine ve buna karşı geliştirdikleri yaklaşımlara yer verilmiştir.

Günümüz kent araştırmaları, kentteki toplumsal çeşitlenme ve farklılaşma konusu üzerinde durmaktadır. Çünkü günümüzde kentler, bir bütünlük arz etmekten ziyade, farklı toplumsal dünyaların bir mozaiği görünümündedir. Böylesine farklı toplumsal yapılanmaların kentte konumlanışları, birbirlerinden ayrılmış olan görünümleri ve bu durumun sürdürülmesi için çekilen görünmez duvarların kentteki varlığı, kent sosyolojisinin konuları arasındadır. Bunun yanı sıra, aynı mekânda ayrılmış yaşamların sürdüğü TOKİ siteleri de sosyolojik olarak dikkati çeken, ilgiye değer bir konu olmaktadır. Türkiye'de yaşanan kentleşmenin etkileri değişerek, devam ederken 1980'lerdeki kuruluşundan bu yana TOKİ 2000'lerde kentte giderek daha etkin rol oynayan bir konumdadır. Mimarlık, şehir planlamacılığı gibi alanlarda da çalışmalar yapılmakla birlikte sosyoloji alanında bu konunun henüz taze olduğu söylenebilir.

3.3.1. Araştırmanın Problemi

Araştırmanın problemi Çıplaklı Mahallesi TOKİ evlerinin sakinlerinin bu mekânı algılamaları, toplu yaşama karşı görüşleri, memnun olma durumları, kente, siteye, mahallerine karşı aidiyet duyguları, site, konutlar, toplu konutlar yaşam biçimi karşısındaki sorunları,

fiziksel ve sosyal donatılar karşısında mahrumiyet durumları ile birlikte mekânsal olarak ayrışmanın yarattığı sorunları ortaya koymaktır. Farklı sosyo-ekonomik düzeydeki bireylerin kullandıkları farklı konutların bulunduğu aynı mekânla olan ilişkileri nasıl, bir arada yaşayabiliyorlar mı, sitenin yapısı ve konumu dolayısıyla bir ayrışmaya uğruyorlar mı, gibi sorular araştırmanın problemini oluşturmaktadır.

3.3.2. Araştırmanın Varsayımları

Kentte en önemli sorunların başında konut ve barınma sorunu gelmektedir. Bu sorun özel ve kamu sektörü tarafından çeşitli yollarla çözülmeye çalışılmaktadır. Her büyük şehirde olan konut projelerinin çözüm üretip üretmediği ve oturanlarının yaşamlarını nasıl sürdürdükleri araştırılmaktadır.

3.3.3. Hipotezler

Gelir düzeyi, konut tipi, meslek, eğitim, göç, konuttan memnuniyet, konutu bırakıp bırakmamak isteği, hane halkı sayısı gibi değişkenler toplu konut algısını ve yaşam biçimini etkileyen faktörlerdir. Aynı değişkenler dışlanma algısını, hoşnutluk derecelerini etkilemektedir.

3.3.4. Araştırma Tekniği

Antalya, Türkiye’de hızla nüfusu artan ve aldığı göç ile 4. sırada yer alan bir kentimizdir. Bu nedenle, Antalya’da kentleşme sürecinde ortaya çıkan çeşitli problemler, sosyal farklılıklar, kentle bütünleşme, konut edinme, kentte mekânsal ayrışma gibi konular araştırılması gereken konular olarak ortaya çıkmaktadır. Çalışma evreni ise, Antalya’nın Döşemealtı ilçesi Çıplaklı mahallesi TOKİ sitesidir. Örneklemi de site sakinleri oluşturmaktadır. Katılımcılara yarı-yapılandırılmış görüşme formu uygulanmıştır. Örneklem tesadüfi tabakalı olarak seçilmiştir.

3.3.5. Araştırmanın Ön Hazırlıkları ve Örneklemin Oluşturulması

Araştırma konusunun ana hatları ile belirlenmesinden sonra, Antalya merkez ilçelerindeki TOKİ siteleri belirlenmiştir. Kepez ve Döşemealtı’nda bulunan TOKİ siteleri hakkında bilgi toplanmıştır. Kent merkezine görece uzaklığı ve sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda daha çok çeşitliliğin görüldüğü Döşemealtı Çıplaklı mahallesi TOKİ sitesinde araştırma yapılması uygun görülmüştür. Sitede bulunan farklı konut tiplerine ve farklı gelir düzeyine sahip bireylerin araştırmada eşit biçimde yer alması amaçlanmıştır. Buna göre;

- 1- 45 m²lik 1+1 balkonsuz en küçük konutlarda oturan yoksul grubu ile,

- 2- 65 m²lik 2+1 konutlarda oturan alt gelir grubu ile,
- 3- 87 m²lik 2+1 konutlarda oturan alt gelir grubu ile,
- 4- 120 m²lik 3+1 konutlarda oturan dar ve orta gelir grubu ile,
- 5- 145 m²lik 3+1 konutlarda oturan dar ve orta (görece orta-üst de diyebileceğimiz) gelir grubundan bireyler ile görüşmeler yapılmıştır.

Çalışmanın amacı, Çıplaklı mahallesi TOKİ evlerinde kalan insanların yaşamlarının nasıl olduğunun anlaşılmasıdır. Antalya Çıplaklı mahallesindeki TOKİ'nin yapmış olduğu evler kentsel dönüşümün bir sonucu değildir. TOKİ'nin birçok kentte kentsel dönüşüm projeleri uygulamaktadır. Ancak bu mahalledeki evlere sakinleri başlarda kura yolu ile sonra ise satın alma ile sahip olmuşlardır. Bu da araştırmayı kentsel dönüşümden farklılaştırmıştır. Bu mahalle, kentin merkezinin yaklaşık otuz iki kilometre uzağında ve ulaşımın pek kolay sağlanamadığı bir konumdadır. Bu evlerin sakinlerinin gelecek kaygıları, mahalleden ve konutlarından kaynaklanan sorunları, fiziksel ve sosyal birçok donatıdan mahrum kalmalarının üzerlerinde oluşturduğu etkiler vs. anlatan bu çalışmanın önceliği insanlar ve onların komşularıyla, mahalleleriyle, ilçeleriyle ve kentleriyle olan ilişkileridir. Gelir, eğitim, meslek, konut, yaş, medeni durumları, farklı olan kırktan fazla katılımcıyla görüşme yapılmıştır. Katılımcılar yarı-rastgele seçilmişlerdir. Örneklem yelpazesinde bulunan farklılıkları göstermek amacıyla her konut grubundan (1+1, 2+1, 3+1) farklı meslekteki, gelirdeki, eğitimdeki, yaştaki kırktan fazla katılımcının yanı sıra sitenin yöneticileri, mahallenin muhtarı, sitede devriye gezmiş polisleri, blokların kat görevlileri, TOKİ Okulu'ndaki eğitimcilerle de görüşülerek oradaki yaşam anlaşılmaya ve teze aktarılmaya çalışılmıştır. İçinde insanın olduğu her türlü farklılığın bulunduğu bir çalışma amaçlanmıştır.

Kentin fazla görünmeyen bir parçasına yakından bakmak ve anlamak istemenin sonucunda, TOKİ evlerinin sakinlerinin yaşamını öğrenmek için araştırma bölgesine gidilmiştir. Katılımcıların neredeyse tamamıyla (1 kişi ile de telefonda, 2 kişi ile de işyerlerinde) yüz yüze TOKİ'de görüşülmüş ve konuşmalar not alınmıştır. Ayrıca TOKİ'de kalan bir öğrenci de bazı katılımcılara görüşme formunu uygulayarak çalışmaya katkı da bulunmuştur.

3.3.6. Görüşme Formu

Araştırmada veri toplama aracı olarak derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Tabakalı tesadüfi örneklem seçimi yapılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği tercihi ile ayrıntılı bilgiler alınması amaçlanmıştır. TOKİ sitesinin farklı yaşamları bir arada barındıran bir yapıda olduğu gözlenmiş, bu konunun bireylere nasıl yansıdığı araştırılmıştır. Hazırlanan

açık uçlu sorulardan oluşan görüşme formu örneklemede yer alan bireylerle yüz yüze uygulanmıştır. Araştırmada kaynak, danışman kişilerden de görüşme tekniği ile bilgi alınmıştır.

Araştırmada aynı zamanda (belgesel ve doğal) gözlem sık aralıklar alana gidildi, her veri değerlendirilmeye çalışılmıştır. Kabul görülmeye ve samimi davranış güven ortamı ve nesnel veri için önemli görülmüştür. Gözlem tekniği de kullanılmıştır. TOKİ sitesinin araştırmaya uygunluğunun öğrenilmesi için haziran ayında ön çalışma yapılmıştır. Site yönetiminde görevli ve emlak işlerinden sorumlu yetkililerle görüşmeler sonucunda site sakinlerinin, hem alt gelir hem de dar ve orta gelir grubunun, birbirinden farklı, çeşitli sorunları olduğu öğrenilmiştir. Bundan dolayı, TOKİ evlerinin kentte mekânsal bir ayrışmaya konu olmasının araştırılmasının yanında bu yapıdan doğan sorunların öğrenilmesi de amaçlanmıştır. Görüşme formunun sahaya uyum gösterecek şekilde yeniden düzenlenmesi sağlanmıştır. Kullanılan formun tamamı açık uçlu sorulardan oluşmaktadır. Formda sırasıyla sosyo-demografik sorular, TOKİ evlerinin tercihen mi zorunluluktan mı alındığı, kent ile ve ilçe ile olan ilişkileri, TOKİ'ye ve kente aidiyetleri, komşuluk ilişkileri, kent merkezine olan uzaklığından dolayı ve fiziksel, sosyal donatılardan mahrum bırakılmış olmanın ayrışık bir durum yarattığı düşüncesi, daha önce kullandıkları konutlar, oturdukları yerler, şimdi olsa tekrar TOKİ'yi seçmek isteyip istemedikleri ile ilgili sorular yer almaktadır.

3.3.7. Görüşme Formlarının Uygulanması

Araştırma, Haziran 2014'te tez danışmanı ile kararlaştırılmış ve Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne bildirilmiş olup, aynı ay Döşemealtı'nda ön inceleme yapılmıştır. Katılımcılara ulaşılabilirlik sağlanabileceği görüldükten sonra ön görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Antalya bir kamu kurumunda çalışan ve TOKİ'de ev sahibi olan 3 katılımcıyla Haziran ayında iş yerlerinde görüşülmüş ve ilerisi için tekrar görüşmek üzere tarih alınmıştır. Bu katılımcılar orta gelir grubundan olup, site ile ilgili farklı görüşlere sahiptirler. Büyük ölçüde farklı yaşamlar süren katılımcıların tercih edilmesi ile TOKİ sitesinde gözlenen çeşitlilik aktarılmaya çalışılmıştır. Asıl görüşme tarihi ise Eylül ayında başlayıp Kasım ayı içerisinde sonlandırılması amaçlanmıştır. Ancak sahaya gerektiğinde geri dönülmüş, yeni veriler toplanmıştır. Neredeyse bütün katılımcılar araştırmaya ilgi duymuşlar ve görüşmeyi zahmetsizce kabul etmişlerdir. Katılımcıların buldukları bölgeyi ıssız olarak görüyor olmaları, bu çalışma ile seslerini duyurabilecek bir olanak olarak görmelerini sağlamıştır. Evlerine davet etmişler ve sıcak bir karşılamada bulunmuşlardır. Ev hanımlarının ikramları da çok cömerttir. Katılımcılarla görüşmeden önce ve sonra sitenin çevresi gezilmiştir. Site süren doğal yaşam gözlenmeye çalışılmıştır. Sitenin okulundaki müdür, müdür yardımcısı,

öğretmenleri ile de görüşülmüş ve öğrencilerin eğitim durumu tartışılmıştır. Çıplaklı mahallesinin muhtarlığı ile görüşülmüş, site hakkında bilgiler alınmıştır. Aynı zamanda sitenin yakınlarında ikamet eden bireylerle, mahallede TOKİ evleri yapılmadan öncesi, sonrası hakkında bilgiler alınmıştır. Antalya'nın merkez ilçelerinde yer alan başka bir TOKİ sitesi de Kepez, Sütçüler mahallesinde bulunmaktadır Sütçülere gidilip farklılıklar gözlenmiş eksiklik bırakılmak istenmemiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

4.1. Çıplaklı TOKİ Sitenin Sosyo-Demografik Özellikleri

Araştırma bölgesinin Çıplaklı TOKİ sitesi olarak belirlenmesinde en önemli etken, site sakinleri arasında gözlenen sosyo-ekonomik farklılıklardır. Bu sitenin, genelde dar gelirli bireylerin tercih ettiği ucuz konutlardan oluşan TOKİ sitelerinin dışında bir görünümde oluşu araştırmanın temelini oluşturur. Site, birçok katılımcılarının sık sık dile getirdiği şekli ile “küçük İstanbul gibi” “kozmpolit” ((K37,39,E), (K13,40,E), (K14,38,E)) bir yapıya sahiptir.

Antalya nüfusunda gözlenen farklılıkların temelini, kentin her yıl aldığı göçler oluşturmaktadır. Farklılıklara sahip olan kentin yapısında, her bölge, oturan insanların gelir durumuna göre, bir ölçüde ayırt edilebilmektedir. Örneğin Muratpaşa, genelde orta ve üst gelir grubundan, Kepez ise genelde alt ve orta gelir grubundan bireylere ev sahipliği yapan ilçelerdir. Konutların nitelikleri ve çevrelerindeki donatılar, fiyatların belirlenmesinde etkili olmaktadır. Daha çoğu Antalya’ya iş bulma umuduyla göç edenlerin konut tercihleri fiyatlarının düşük olması dolayısıyla Kepez’de olmaktadır. Antalya’nın merkezinde, memurların, emeklilerin ve nitelikli meslek gruplarının tercihleri ise daha çoğu Muratpaşa bölgesinde yoğunlaşmaktadır. Elbette, sayılan iki merkez ilçenin de semt ve mahallelerinde dahi farklılıklar gözlenebilmektedir. Örneğin Muratpaşa’da bulunan Lara ve Meltem semtlerinde, hem konut fiyatları hem de gelir düzeylerinde farklılıklar görülmektedir. Lara’daki evlerin fiyatları Meltem’e göre daha yüksektir, buna bağlı olarak, oturan bireylerin de gelir durumlarının değişiklik gösterdiği anlaşılabılır.

Döşemealtı ilçesi Antalya’nın görece yeni ilçelerinden biridir ve yapılaşması devam etmektedir. İlçe için “elit, alt yapısı tamamlanmış, nezih” ((K48,E)) şeklinde nitelermeler yapılmaktadır. Antalya’nın merkezine yaklaşık 30km uzaklıkta olup, ulaşım problemlerinin yeni aşılmaya başlandığı, ancak hala eksiklerinin olduğu gözlenmektedir. Döşemealtı’na giden araç sayısının ve ulaşım saatlerinin arttırılması gerekmektedir. Bunlar sağlansa dahi kente ulaşım belediye araçları ile uzun sürmektedir. Bundan dolayı ilçe halkının, ihtiyaçlarını yerinde yani kent merkezine gitmelerine gerek kalmadan karşılayabilmeleri gerekmektedir.

Antalya’nın her geçen gün kalabalıklaşması, trafiğin, gürültünün artması kent sakinleri tarafından olumsuz karşılanmaktadır. Özellikle büyük kentlerde, orta-üst gelir grubundan bireyler, kent dışına, kapalı/güvenlikli sitelere yerleşmeye başlamışlardır. Nedenler yalnızca, kalabalık, trafik vb. değil, daha iyi, daha rahat konutlara yerleşmek, bunu da yeri geldiğinde

bir gayrimenkul yatırımı olarak değerlendirebilmektir. Ancak “orta-üst gelir grubu”nun aslında uçları arasında büyük farklılıklar bulunmakta, üst gelirin sınırını çizmek zorlaşmaktadır. Döşemealtı’nda bulunan Palm City örneğinde, konut fiyatları en düşük 500.000 TL’den başlamakta ve giderek artmakta iken, aynı zamanda daha yüksek fiyatlı olan villa tipi konutları da barındırmaktadır. Üst gelir grubunun içinde dahi farklılıklar bulunabilmektedir. Kentin dışına yerleşmek isteyen herkes, lüks kapalı/güvenlikli siteler tercih edememektedir. Bu noktada, durumu dar gelirliye kıyasla iyi olan memurlar ve bazı serbest meslek sahipleri, mühendisler, orta-üst gelir grubundan bireyler olarak, kent merkezinin dışına kurulan, TOKİ’nin ticari amaçla yapmış olduğu, konutları tercih etmektedirler. Bu gruptan olanlar için Çıplaklı TOKİ’den ev sahibi olmak zor değildir. 3+1 daire sahiplerinin genelini, bu grup oluşturmaktadırlar. İstanbul örneğinde ise, TOKİ’nin 4+1 konutlarının da bulunduğu, fiyatlarının da 398.000 TL’ye kadar çıkabildiği belirtilmelidir.

Çıplaklı TOKİ’de, 3+1 120 ve 146 m²lik konutlarında oturan orta-üst gelir grubu kullanıcıları ele alındığında, bu yaşam alanını kapalı site sakinleri gibi tercih ettikleri söylenebilir. Toplu konut yaparak, pazar ekonomisinde etkin bir şirket görünümü çizen TOKİ, bu şekilde kolaylıkla ev sahibi edindirme işlevini yerine getirmiş görünür. Ancak durum o kadar basit ve açık değildir. Aynı sitede- her ne kadar TOKİ, yaptığı toplu konutları da dahil ederek, bütün konutlarına sosyal konut dese de- toplu konutların yanında sosyal konutlar bulunmaktadır. Bu nokta da TOKİ’nin yaptığı tüm konutlar sosyal konut değildir. Konutların önemli bir çoğunlu toplu konut olarak adlandırılabilir.

1+1 45m² sosyal konutlarda genelde, yeşil kartlı, sigortasız, dul, engelli, TOKİ tarafından yoksul grubu olarak adlandırılan aylık geliri olmayıp devletin verdiği 300 TL ile geçinmeye çalışanlar, kısacası sınıf-altı bireyler bulunmaktadır. Tezin ikinci bölümünde sosyal konut ve toplu konut ayrımına değinilmiştir. TOKİ’nin yaptığı tüm konutlar sosyal konut literatürüne uymamaktadır. Yapılan 1+1 45m² ve 100 m²’nin altında olan 2+1’ler sosyal konuttur. Ancak TOKİ’nin yaptığı konutların yaklaşık %40’ı sosyal konut değil, toplu konuttur, dairelerde 100 m²’nin üzerinde (120 ve 146 m² olarak) yapılmaktadır. Hatta yukarıda da belirtildiği gibi İstanbul’da 4+1 evler de bulunmaktadır. Gidebilecek başka yerleri olmadığı için Çıplaklı TOKİ’ye gelen yoksul bireyler, aylık 100TL ödeyerek 45m² bir daire sahibi olmaya çalışmaktadırlar. Taksitleri karşılayamayacak gibi olanlar için de Kaymakamlık yardımında bulunmaktadır. İşten çıkarılan, geliri düşen, eşini kaybettiği için geliri olmayanların tercih etmek zorunda olanlar, Çıplaklı TOKİ’nin sosyal konutlar sakinlerini oluşturmaktadır. Öyle ki, site ev sahibi olmak için gelen 2+1’de oturan bir katılımcı ((K5,36,E)), buraya geldikten sonra gelirinin düştüğünü dile getirmiştir. Tesisatçılık yapan katılımcı, iş

olanaklarının azlığına vurgu yapmaktadır. Bu durum yoksulluğun artarak sürmesine (yoksulluğun sürekliliğine) neden olmaktadır.

“Kepezde yıllık 14.000 TL kazanıyorken burada en fazla 8.000TL kazanabiliyorum.”
(K5, 36, E)).

Sitede yoksullar ile görece varlıklar arasında bulunan alt gelir grubundan insanlar ise 67 ve 87 m2 evlerde yaşamaktadırlar. Bazı serbest meslek sahipleri, hizmetli ve hademe olarak çalışanlar, okullarda temizlik görevliliği yapanlar, kimi belediye çalışanları ve bazı emekliler genel olarak bu grubun kullanıcılarını oluşturmaktadır. Şu haliyle sitenin barındırdığı farklılıklar dikkate değerdir. Farklı gelir gruplarından ailelerin tercih ettiği farklı konutlar, farklı beklentiler, farklı görüşler, hepsi aynı mekânı paylaşmakta, buldukları durumu farklı değerlendirmektedirler.

Araştırmaya, sitede bulunan hemen her görüşün, farklı konutların sahiplerinin, farklı gelir düzeyinden bireylerin düşünceleri yansıtılmaya çalışılmıştır. 45 m2den 146 m2ye kadar her konut kullanıcılarından görüşmeler yapılmıştır. Ayrıca sitede bulunan okuldaki her eğitimci ve öğretmenler ile, sitedeki kat görevlileri ve emlakçılar ile, devriye gezen polisler ile, sitede bulunan yöneticiler ile, mahalle muhtarı ile görüşmeler düzenlenmiş, bilgiler alınmıştır. Antalya merkezde bulunan diğer TOKİ sitesi olan Kepez'deki Sütçüler Mahallesi TOKİ sitesinin yönetimi ile görüşülerek kısaca farklılıklar hakkında bilgi edinilmiştir. Yukarıda belirtildiği gibi, yoksul grubundan geliri çok düşük ya da olmayan bireylerle, temizlik görevlileri, sitenin kat görevlileri ile de görüşülmüştür.

Sitedeki temizlikçiler ve kat görevlileri de 1+1'ler evlerde kalmaktadırlar. Bu katılımcılar 1+1 45m2 konutlarda yaşamlarını sürdürürken, alt gelirli bireyler 2+1 67m2 ve 87m2lik konutlarda yaşamaktadırlar. 2+1'den görüşmecilerin meslekleri ise, sitedeki emlakçılar, okulda görevli memur ve hademeler, serbest meslek sahipleri, bazı emekliler, belediye çalışanları ve memurlardır. 3+1 120m2 ve 146m2 konutların sahipleri ile görüşüldüğünde karşılaşılan meslek grupları, iyi gelirli memurlar, öğretmenler, site okulunda öğretmenlik yapanlar, mühendisler, yüksek mühendisler, bazı serbest meslek sahipleri şeklindedir.

Sitenin konumu, çevresindeki fiziksel ve sosyal donatıların eksikliği konusunda katılımcıların kentten ayrılmış bir yapı olarak TOKİ'yi paylaştıkları, bunun yanında da site içerisinde gelir durumu ve konutlarına göre ayrılmakta oldukları gözlenmektedir. Yoksul ve alt gelir grubu için kent merkezinin dışında olmak ve ayrıca Döşemealtı'nın da uzağında olmak olumsuz karşılanmaktadır. Bu grup, kendini ne Antalya'ya ne de Döşemealtı'na ait görmekte, ne de *“Tokili”* oldu düşünmektedir ((K1,49,E), (K3,57,K)). Çıplaklı TOKİ Sitesinin Döşemealtı'na yakın olmaması, her defasında ulaşımı kullanmak zorunda

kalmalarına neden olmakta ve bu durum yoksul ve alt gelirlinin geçimini zorlaştırmaktadır. Yoksul ve alt gelir grubundan bireyler hastane, eczane gibi sağlık konusundaki gereksinimlerini dahi yerine getirmekte ve hizmet almakta zorlanmaktadır.

Orta-üst gelir grubu içinse yaşam, TOKİ’de o kadar zor değildir. Kentin dışında olmak, bir artıya dönüşmekte, donatılar konusunda ise farklı öncelikler bulunmaktadır. Orta-üst gelir grubu için fiziksel donatıların uzak oluşu, fazla sorun edilmemektedir. Bu katılımcıların dile getirdikleri donatı sorunları ise, tiyatro, sinema gibi sosyal donatılar olmaktadır. Bu mekân, farklı gelirden kullanıcılara ev sahipliği yaparken, aynı zamanda gelire paralel olarak da farklı sorunları, farklı beklentileri, farklı algıları da barındırmaktadır. Çıplaklı TOKİ kentten ayrılmış bir görünüm çizerken, aynı mekânı paylaşan sakinler de kendi aralarında ayrılmaktadırlar. Kentte ayrışan yapılar olarak sıkça dile getirilen, gecekondu mahalleleri, güvenli sitede, güvenli siteler, lüks villalar, kentsel dönüşüm ile dikey gecekondu olarak adlandırılan TOKİ projeleri, bireylerin gelir durumları özelinde homojen olarak kabul edilmektedir. Güvenli sitede varsıl bireyler otururken, gecekondu mahallelerinde ise yoksul bireyler kalmaktadır. Sonuçta ayrışmış bir “yapı”dan söz edilmektedir. Güvenli site örneği, benzer gelir gruplarının eriştiği bir mekânsal yapıdır. Elbette bu mekânlarda sosyo-kültürel farklılıklar bulunabilmektedir. Ancak ekonomik olarak heterojen olduğunu söylemek güçleşir. Çıplaklı TOKİ üzerine yapılan bu tezde ise, ekonomik ve kültürel boyutta farklılıklar bulunmakta katılımcılar heterojen bir görünüm çizmektedir. Bu noktada kentte mekânsal ayrışmalardan söz edilirken, bu yapıların da -Çıplaklı TOKİ gibi- içlerinde ayrışmış bir görünümde olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Öyleyse kentte ayrışmış yapıların her zaman homojen bir görünümde olmadıkları, heterojen de olabilecekleri söylenebilir. Bunun da örneği hem kura ile satış ile (belirli bir gelirin altında bulunma şartı aranarak), hem de açık satış yolu ile evlerin satıldığı Çıplaklı TOKİ Sitesidir.

4.2. Sitenin Genel Durumuna Ait Özellikler

Çıplaklı TOKİ sitesi 2007’de kura ile 420 konutu alt gelir, 472 konutu da dar ve orta gelirliyle yönelik evleri satışa çıkarmıştır, ancak başvurular 2009’da evlerine yerleşebilmişlerdir. 1. Etapta kura ile ev sahibi olan site sakinleri ile görüşmeler sırasında bu konudan dolayı mağdur oldukları, çünkü 2 sene TOKİ’deki evlerine geçmeden taksitleri yatırmak zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir. Bu durum, alt ve dar gelirli aileleri zorlamış, aileler hukuki sürece başvurmuşlardır. 2011 yılında 1 adet 32 derslikli ilköğretim okulu, 1 adet cami de yapılmıştır.

Nisan 2013’te TOKİ, 384 konutu yoksul grubu olarak adlandırdığı kesime kura ile açmıştır. Oturanların büyük bir bölümünün çalış(a)mayan, yeşil kartlı, engelli, dul, sigortasız,

sosyal güvencesi olmayan kısaca sınıf-altı görülen bireylerdir. Konutların maliyet tutarları temelinde, uygun ödeme koşulları ile taksitli olarak satışa sunulacağı belirtilmiştir. Başvuru tarihleri nisan ayı ile sınırlı olmasına rağmen, mayıs sonuna kadar uzatılmış, kurallar ise eylül ayında çekilmiştir. Balkonsuz konutların yapımına başta izin çıkmamış, 3 defadan sonra 4. başvuruda yapım izni çıkmıştır. Bu noktada ikinci bölümde de anlatılan, TOKİ'nin belediye, valilik ve yerel yönetim gibi mekanizmaların üstünde yetkilere sahip olduğu unutulmamalıdır. Son olarak %98i tamamlanmış ve kullanıma açılmış 2. etapta da 864 konut bulunmaktadır. Yeni konutların da eklenmesi beklenmektedir.

Sitede 1+1 balkonsuz konutların dışında 2+1 dairelerde de balkonsuz olanlar bulunmaktadır. Yoksul Grubu (1+1) diye adlandırılan konutların yapımı tamamlandığında ise sayıları 448'e ulaşmıştır.

TOKİ'nin Antalya'da talep toplamada zorlandığı gözlenmektedir. Antalya'nın önde gelen bir Emlak Danışmanı ((K47,E)) ile görüşme yapılmıştır. Emlak Danışmanı ((K47,E)) Antalya'da konut ihtiyacının olmadığı, arz fazlası olduğu, TOKİ'nin kâr amacıyla evler yaptığını dile getirmiştir. Ona göre;

“TOKİ *aslında Antalya'da, Zeytinköy'de “yerinde kentsel dönüşüm” yapmalıdır.*” ((K47,E)).

TOKİ'nin talep toplamada zorlanmasının bir görünümü de Çıplaklı'da başta kura yolu ile satışa çıkarılan alt, dar ve orta gelirli ailelere yönelik konutlarda bir süre sonra açık satış uygulamasına geçilmiş olmasıdır. Kura ile ev sahibi olmak için yapılan başvurularda Antalya'da başka bir evinin olmaması, gelirin belli bir miktarı aşmaması şartı, ailelerinin çocuklarının tapu ve mal beyan belgeleri gibi işlemlerin yapılması istenmiştir. Bazı katılımcılar ((K30,45,E, K45,42,K)) da bu durumdan rahatsızlık duyduklarını, önceki evlerine dönmek isteyip, artık dönemiyor olduklarını dile getirmişlerdir. Bunun yanında da sonradan açık satış usulü ile ev sahibi olanların bu konutlarda oturma şartlarına sahip olmadıklarını (gelirlerinin kura başvuru formundaki gibi belli bir miktarın aşağısında kalma şartının, ev sahibi olmama gibi şartların artık olmayışını) belirtmişlerdir. Bu konutlara kolay geçemedikleri, artık terk edemeyecek olmaları, eski yaşam alanlarını, evlerini, geride bıraktıklarına duyulan özlemin yanında pahalı araçlara sahip, gelir seviyesi iyi olan komşularının açık satış yolu ile gelmeleri bazı katılımcıları rahatsız etmiştir. Komşularının iyi gelire sahip olmasından değil, açık satış uygulamasından rahatsız olmaktadır. Çünkü TOKİ'nin adil davranmadığını düşünmektedirler. Hatta kura ile gelenlerin içinde de şartlara uygun olmayan (kısaca alt gelirli olma) bireylerin olduğunu, kurada adam kayırmacılığın yapıldığından şüphelenmekte olduklarını dile getirmişlerdir. Bundan dolayı her gün karşılarında o insanları görüyor olmaları da bu katılımcıları mutlu etmemektedir. Sitede zaten

orta-üst gelir grubunda pahalı araçları gören katılımcılar, evlerinin önünde de benzer bir durum ile karşılaşmaktan memnun değildir.

Bir başka neden ise birden çok dairenin kişi, kurum ya da işveren tarafından satın alınıp, sitenin karşısındaki organize sanayide çalışan işçilere kiraya verilmesi sonucu, işçilerle aynı apartmanı paylaşan ailelerin rahatsızlığını arttırmıştır. Bu durumu bir katılımcı dile getirmiştir:

“Bizler, ev sahibi ile muhatap olmak, üstümüzde, aşağıımızda oturanların, kimler oldukları bilmek istiyoruz, hatta aileler, ev sahipleri otursa daha iyi olurdu.” şeklinde belirtmektedir ((K30,45,E)).

Organize sanayinin sitenin karşısında oluşu, ayrıca işçilerin de ailelerle aynı apartmanı paylaşıyor oluşu birçok katılımcıyı rahatsız etmektedir. Çünkü işçilerin kaldıkları dairelerin kalabalık oluşu ve evlerin yalıtımından da iyi olmaması gürültünün duyulmasına neden olmaktadır.

Sitenin kullanıcıları arasındaki uçuruma varan sosyo-ekonomik farklılıklar, bir arada yaşayabiliyorlar mı sorusu akla getirmektedir. Bu noktada mekânın, farklı kullanıcılar tarafından nasıl deneyimlendiği, neler hissettirdiği, nasıl algılandığı gibi konular araştırılmıştır. Toplu konutların kentlerde ayrışık bir mekânsal organizasyon olarak okunabileceğinin yanında, kullanıcılarının da sitede gelir ve konut temelinde ayrışıyor olmaları, bir arada, ancak ortak bir yaşam kültüründen uzakta yaşıyor oluşları site hakkındaki bulguların başında gelir. Aynı mekânı paylaşan toplu konut kullanıcıları, kentin uzağında ve birçok hizmete erişimin olanak dahilinde olmadığı bir yerde konumlandırılarak, ayrıştırılan bir görünüm almaktadırlar. Ayrıca, sitenin farklı amaçlarla tercih edilmesi, kullanıcıların sosyo-ekonomik yapısı ile paralellik göstermektedir. Aynı mekân farklı amaçlara hizmet etmekte, kullanıcıların da beklentileri, sorunları, memnun oldukları ve olmadıkları konular değişmektedir.

Genel olarak sitenin heterojen oluşu, beraberinde sorunlar doğurmakta ve var olan sorunları da arttırmaktadır. Planlamadan ve oluşumdan kaynaklı öncelikle konut tiplerine göre bir ayrışma meydana gelmektedir. “3+1’ler, 1+1’ler” gibi hatta “balkonlu-balkonsuz” şeklinde bile bir adlandırma, ayrımlaşma gözlenmiştir. Balkonlu, balkonsuz ve konut tiplerine göre ayırım dolaysız olarak gelir durumları ile ilişkilendirilmekte olup, site içerisinde ayrılmış bir yapı inşa etmektedir. Elbette her kullanıcı ayrıştığını, dışlandığını, küçük görüldüğünü düşünmemekte ve bu durumu kabullenmek istememektedir:

“Neden dışlanayım ki? Beni kimse dışlayamaz, bu onun sorunu. Sen izin vermezsen kimse seni dışlayamaz” ((K7,40,E)).

Herkesin dışlandığı gibi bir çıkarıma varmamakla birlikte, soruların doğru anlaşılıp yanıtlanmasında, katılımcılar arasındaki eğitim ve bilgi düzeyi farklılığının etkili olduğu gözlenmiştir. Katılımcılar arasında, ev algısı, ayrışma-dışlanma, boş zaman etkinlikleri ve gereksinimleri, sorunları, gelecek beklentileri değişiklik göstermektedir. Örneğin pazarın uzak olmasından, kullanılan toplu taşımanın pahalılığından yakınların alt gelir grubunun yanında, tiyatro sinema ve kültürel, sosyal etkinliklerin uzak olmasının sorun olarak dile getiren orta-üst gelir grubu bulunmaktadır. Katılımcıların fiziksel ve sosyal gereksinimlerini karşılama konusunda öncelikleri değişmektedir. Otomobil sahipleri tarafından, pazar yerinin uzak olmasının büyük bir sorun teşkil etmediği dile getirilmiştir ((K36,29,K), (K33,35,K)). Aynı zamanda araç sahibi olup kent merkezinde çalışanlar pazar ihtiyaçlarını daha rahat karşılayabilmektedirler ((K36,29,K), (K42,44,K)). Öncelikleri kültürel etkinlik olmayan katılımcılar da, bundan mahrum kaldıklarını ayrıca dile getirmişlerdir. Tiyatro, sinema gibi kültürel etkinliklerden bahsedilmesi karşısında bazı katılımcıların yüzlerinde hüznle karışık bir gülümseme belirlemektedir. Çünkü bu donatılar sağlansa bile, gelir durumlarından dolayı büyük olasılıkla gidemeyeceklerdir. Öncelikli sorunları farklı olan yoksul ve alt gelir grubuna bu konuda soru sormak saha araştırması boyunca zorluğunu korumuştur.

Sitede gelir durumuna ve konut tipine göre, ailelerin sahip olduğu çocuk sayısı değişmektedir. Yoksul ve alt gelir grubu daha fazla çocuğa sahipken, orta ve orta-üst gelir grubunda çocuk sayısı azalmaktadır. Çocuk sayısı arttıkça özellikle küçük konutların kullanımları daha da zorlaşmaktadır. Bir odayı birden çok çocuk paylaşmakta, hatta 1+1'lerde çocukların odası bulunmamaktadır. Aynı zamanda katılımcılar bu durumu "*mahremiyet kaybı*"(K13,40,E, K14,38,E, K3,57,K) olarak dile getirmişlerdir. Evlerin planlamasından kaynaklı olarak her kapının salona açılıyor oluşundan rahatsızlıklarını dile getiren kullanıcılar, bunun bir mahremiyet kaybı yaşattığını belirtmişlerdir. Ayrıca katılımcılara göre, evlerin planından ve küçüklüğünden dolayı misafir ağırlamak zordur. Hatta bir katılımcı (K3,57,K) misafir ağırlamayı dert edemediğini çünkü, eşi, 33 ve 35 yaşlarında iki bekar oğlu ile birlikte 1+1'de zaten zor kaldıklarını dile getirmiştir. Bu yüzden evde misafirleri ile oturamayan katılımcılar, apartmanların önlerine oturmaktadırlar.

Bu görünüm yapılan bir başka TOKİ araştırması ile benzerlik göstermektedir. Tahire Erman'ın (2014) Ankara Karacaören TOKİ sitesinde yaptığı araştırmaya göre, sitedeki kadınlar katlarındaki geniş hollerde bir araya gelerek hamur kesmekte, sarma yapmakta, asansör önüne minder koyarak gün yapmaktadırlar. Ayrıca komşu kadınlar binalarının önünde ya da bahçelerinde oturmakta, bunu gören başka komşular da aşağı inerek, birlikte oturma grupları oluşturmaktadırlar (Erman, 2014: 98).

Tahire Erman'ın araştırmasın ile Çıplaklı TOKİ başka benzerlikleri de bulunmaktadır. Karacaören'deki kadınlar ile Erman'ın yaptığı araştırmada, “çama-çime giderken” (2014: 108-109) Çıplaklı TOKİ'de de 1+1'de oturan kadınlar “nara gitmektedir”. Çıplaklı'da Eylül aylarında kadınlar, belediyenin taşeron firmaları ile nar toplamaya gitmektedirler. Günlük 35 lira yevmiye ile yıl içinde en fazla 15-20 günü süre ile narlar toplanmaktadır.

1+1 balkonsuz olarak yapılan konutların yoksul grubu olarak adlandırılması kafa karıştırıcıdır, çünkü Türk-İş'in araştırmasına göre, kasım ayında dört kişilik bir ailenin yoksulluk sınırı 3.470 lira, açlık sınırı ise 1.065 lira olarak hesaplanmıştır. Oysa görüşülen ailelerin bu derecede bir geliri olmadığı gibi, devletin verdiği aylık 300TL ile geçinmeye çalışanlar çoğunluğu oluşturmaktadır. Bu durum, sitenin konumu, kent merkezine uzak oluşu, çevresinin de fiziksel ve sosyal donatılardan yoksun oluşu, her türlü gereksinimin pahalı biçimde karşılanmasına neden olması ile daha da güçlenmekte, yaşamı daha da zorlaştırmakta ve bireyleri karamsarlığa itmektedir. Manav, kasap, berber, terzi, avm, ayrıca hastane, eczane, sağlık ocağı, kültürel etkinlikler için tiyatro, sinema, spor etkinlikleri içinse gerekli alan ve parkların olmayışı gelir ve konut farkı gözetmeksizin dile getirilmiş ancak özellikle düşük gelir grubundan bireylerde daha zorlayıcı yaşam koşullarını üretmiştir. Sitede bulunan küçük bir süper market ise ürünlerinin kalitesi ve fiyatları konusunda fazlaca şikâyet almaktadır.

Çıplaklı TOKİ Okulu'ndaki eğitimciler ile görüşülerek velilerin nasıl bir profilde oldukları öğrenilmeye çalışılmıştır. Genelinin alt gelirli ve yoksul olduğu bundan dolayı ailelerin çocuklarına ilgisiz oldukları, başboş bırakıldıkları belirtilmektedir. 2013 yılında velilerle yapılan anket sonucuna göre öğrencilerin %36'sı parçalanmış ailelerin çocuklarıdır. Bu da eğitimi olumsuz etkilemektedir. Ayrıca öğretmenler de okulun kimi eksikliklerinin yerine getirilmesi gerektiğini dile getirmişlerdir.

Çıplaklı TOKİ Sitesi'nin dışında Antalya'nın merkezi ilçelerinden biri olan Kepez'de Sütçüler Mahallesi TOKİ Sitesi bulunmaktadır. Site yönetimi ile yapılan görüşmede, kullanıcılarının önemli bir kesiminin memurlardan oluştuğu, gelir durumlarının birbirine benzediği, 2+1 ve 3+1 evlerin bulunduğu dile getirilmiştir. Ayrıca sitenin çevresi duvar ile çevrilmiştir. Bu durumun birçok TOKİ sitesinde olmadığını belirten yönetim, 1+1 dairelerin olduğunu ancak aynı siteyi paylaşmadıklarını, daha uzakta yer aldığını dile getirmiştir. Site kente olan konumu, donatıları erişim ve ulaşım konusundaki kolaylıklar dolayısıyla Döşemealtı'na göre daha şanslıdır. Aynı zamanda yönetim Sütçüler TOKİ'nin, Çıplaklı TOKİ kadar farklılığa sahip olmadığını da belirtmiştir ((K50,E)).

4.2.1. Neden TOKİ?

Araştırmada öncelikli olarak saptanmak istenen katılımcıların neden yaşam alanı olarak “TOKİ konutlarını” tercih ettikleri konusu olmuştur. Burada katılımcılardan alınan cevaplarda TOKİ konutlarını tercih etme nedenlerinin gelir seviyesine bağlı olarak kişiden kişiye farklılık göstermekte olduğu ancak aynı gelir seviyesindeki bazı kişiler için tercihlerin ortak gerekçelere dayandığı görülmüştür. Aynı zamanda ödenen konut bedellerine paralel de evlerin kalitesinin değiştiği gözlenmiştir. Konutların kalitesi, büyüklüğü, niteliği katılımcıların, yaşam alanları hakkındaki memnuniyetlerini etkilemektedir. Bu durum da, büyük ölçüde, gelir düzeyine göre şekillenmekte, katılımcıların sorunlarını değiştirmekte, beklentileri üzerinde etkili olmaktadır.

Neden TOKİ’den ev alındığı, yaşam alanı olarak tercih edildiği konusunda iki yönelim bulunmaktadır. Birinci yönelim, zorunluluktan bu konutlar tercih edilmesidir. Çıplaklı TOKİ Sitesi, bir kentsel dönüşüm projesinin sonucu değildir. Kişiler özgür iradeleri ile ev sahibi olmak için başvuruda bulunmuşlardır, diye düşünebilmek olanaklıdır, ancak yoksul ve alt gelirli katılımcıların zorunluluk vurgusu, durumu değiştirmektedir. Farklı katılımcılardan aynı cümleler not edilmiştir:

“Nerden düştük buraya?” “Zorunluluktan” “Buranın böyle olduğunu bilseydim gelmezdim” ((K1,49,E), (K3,57,K), (K9,46,K), (K10,48,K)).

Hatta site *“yarı açık cezaevi”* şeklinde dahi nitelendirilmiştir ((K9,46,K)). Yoksul ve alt gelirli bu katılımcılar, önceki evlerinin kira bedelini ödemekte zorlanmaya başladıkları ve gelirleri de el verdiği ölçüde ev sahibi olmak istedikleri için, bu konutları tercih etmek durumunda kalmışlardır. Ev sahibi olma isteklerini dile getiren katılımcılar ancak güçleri bu konutlara yettiği için tercih etmek zorunda kaldıkları belirtmişlerdir.

İkinci yönelim ise yatırım amaçlı düşünülerek bu konutların tercih edilmesidir. Bu noktada, gayrimenkul sahibi olmak isteyen orta-üst gelir grubunda, sitenin karşısında açılacak olan üniversitenin -2010’da kurulmuş ve 2012’de öğrenci almaya başlamıştır - ve yapılacak olan hipodromun bölgenin rantını yükselteceği düşüncesi etkili olmaktadır. Gelir seviyesinin değişimine paralel tercihlerde değişim gözlenmektedir. Yatırım amacı ile bu konutları tercih ettiğini dile getiren bir katılımcı ((K36,29,K)) ve eşi mühendistir, Isparta’dan tayinleri çıktığı için Antalya’ya gelmişlerdir. İlk kuraya katılıp ev sahibi olmuşlar, daha sonra Antalya’nın içinde de bir ev almışlardır. Orta-üst gelir grubundan katılımcılarla yapılan görüşmeler sonucunda, bu bireylerin, alt gelir grubundan bireyler gibi kiralarını ödeyemedikleri ((K3,57,K, K9,46,K)), ev sahibine borçları oldukları ((K8,21,K)), önceki evlerinde tapu problemi olması dolayısıyla evleri yıkılarak dışarıda kalmaları ((K1,49,E)), terörden kaçmaları ((K10,48,K)), sitede veya çevresinde iş buldukları için ((K17,49,E), (K35,31,E)) ya

da ev sahibi olma isteklerine yalnızca TOKİ'nin ödeme sistemi ile ve ucuz olduğuna inandıkları için ((K30,45,E, K45,42,K)), de gelmedikleri anlaşılmıştır. Sitenin orta-üst gelir grubundan bazı kullanıcıları ((K36,29,K ve K40,45,K)), barınma ihtiyacından çok, gayrimenkul yatırımı amacıyla ev aldıklarını, sonrasında ise yaşam alanları haline geldiğini dile getirmişlerdir. Bunun yanında aynı gelir grubundan olan bir katılımcı ((K36,29,K)) da hem iş arkadaşı hem de komşusu olan başka bir katılımcı için ((K42,44,K)) için aynı durum söz konusu değildir. Diğer katılımcı ((K42,44,K)) ve liseye giden oğlu için site “yaşanmaz, tekinsiz ve sert” bir mekândır. Burada oğlunun ergenlik geçirmesini istemediği, kötü alışkanlıklara, duygusal çöküntüye düşeceği endişesi ve otomobiline zarar verilmesi dolayısıyla site dışında, kent merkezinde bir eve taşınmışlardır. Artık TOKİ'deki daire onlar için yalnızca “bir bagaj odası”dır ((K42,44,K)).

4.2.2. Yoksulluğun Mekânı Olarak TOKİ

Sitede 1+1 balkonsuz 45 m²lik 488 daire bulunmaktadır. Bu daireler sosyal konut olarak yapılmış olup ev sahipleri aylık 100TL ödemek zorundadırlar. Ancak oturanların büyük bir bölümü çalış(a)mayan, yeşil kartlı, engelli, dul, sigortasız kısaca sınıf-altı görülen bireylerden oluşmaktadır. İşsizlere bağlanan aylık 300 TL ile geçimlerini sağlamaya çalıştıkları için 100 TL bedeli ödemekte zorlanmakta ve bir kısmının bedelini kaymakamlık karşılamaktadır.

Katılımcılardan 45 m²lik 1+1 balkonsuz en küçük konutlarda oturan yoksul grubu olarak adlandırılan bireylerin TOKİ konutlarını tercih etme nedenine verdikleri cevap “zorunluluktan” olmaktadır. Örneğin bir ev sahibi: “Dokumada 160 m² evim vardı, tapu yok diye evimi yıktılar. Turizmciydim, iç dekorasyon ile uğraşıyordum işten çıkarıldım, zorunluluktan buraya geldim, gücüm anca TOKİ'den ev almaya yetti. Burada kat görevlisiyim, 4 apartmanın temizliğinden sorumluyum” ((K1,49,E)).

“Yeni Mahallede 3+1'de kirada oturuyordum. Kira ödemekte zorlandık, kafamızı sokacak bir ev olsun istedik. Hakikaten ancak kafamızı sokuyoruz, çocuğum. 45 m²'de eşim ve 33 ve 35 yaşındaki iki çocuğumla yaşamaya çalışıyoruz. Bizimkisi yaşamaktan ziyade hayatta kalmaya benziyor” ((K3, 57, K)).

Devlet güvencesinden dolayı tercih ettiklerini belirten bireylerin düşüncelerinde bazı değişimlerin oldu gözlenmiştir. Eylül 2014'te yapılan görüşmelerde konutların kaba inşaatlarının sağlam olduğu ancak iç cephede işçilik ve birçok sorunun bulunduğu vurgusu, Ekim ayı içerisinde meydana gelen Antalya genelinde de hissedilen depremler sonrası değişmiştir.

“Zorunluluktan, gelir durumu dolayısıyla geldim. Depreme dayanıklı olduğu söyleniyordu sonradan anladık ki değilmiş, beşik gibi aralıksız sallanıyoruz” ((K2, 47, K)).

“Kepezde kirada oturuyordum. Kendi evim olsun istedim. İnşaat-tesisatçısıyım, ama bu muhitte gelirim çok düştü, iş yok. Kepezde yıllık 14.000 TL kazanıyorken burada en fazla 8.000TL kazanabiliyorum” ((K5, 36, E)).

Tercihlerin gelir düzeyine bağlı olarak zorunluluğa dönüşmesinin yanında, göç nedenlerinden de biri olan terör konusu bir katılımcı tarafından dile getirilmiştir:

“Terörden kaçtım, Antalya’ya geldim. Önceleri Işıklar’da oturuyordum, kirayı ödeyemeyince zorunluluktan geldim. Taksitler bitsin bir an bile durmam burada. Evladım, burası TOKİ ama Toplu Konutlar İdaresinin Konutları değil, burası Toplama Kampı İdaresi. Her yeden insan var, bu kadar farklı kültürden, yerden insanla geçim de zorlaşıyor. Kızımın giyimine laf ediyorlar” ((K10, 48, K)).

Yapılan görüşmelerdeki zorunluluk vurgusu, gönüllü olarak bu konutların seçilmediği, eski evlerine, mahallelerine olan özlem, daha önemlisi burada yaşamak istememeleri ve imkân buldukları takdirde siteyi terk edeceklerini açıklamaları, 1+1 kullanıcılarının evlerini isteyerek tercih ettiklerini söylemeyi güçleştirmektedir. Katılımcıların buraya kentsel dönüşüm ile gelmemiş olmaları da, bu durumu değiştirmemektedir. Bu konutlarda tek başına kalan, serbest işçilik yaparak geçinen bir katılımcı için, burada kalmak önceki katılımcılar gibi zorlayıcı değildir, ancak o da komşuluğun olmadığını ve eski semtini özlediğini dile getirmiştir. *“Varsağı özliyorum, oradaki komşuluk burada yok, arkadaşlarımdan hiçbirini göremiyorum” ((K6, 34, E)).* Görüşülen 1+1 daire sakinlerinin birçoğunun komşuluk ilişkilerinin zayıf olduğu gözlenmiştir.

Katılımcılar, oturdukları evleri yuva olarak görememekte, *“barınak”* hatta *“garsoniyer”* şeklinde adlandırmaktadırlar. 1+1 dairelerin, kullanıcıların aileleri için yetersiz kaldığı gözlenmiştir. Parçalanmış ailelerin bulunuyor oluşu bir yana, ailesi Antalya’da olup, sitede kat görevlisi olarak çalışan ((K17,49,E)) ya da başka bir kentteki kızı ve eşi için ihtiyacı olan parayı kazanmak adına organize sanayiye gelmiş olan işçiler ((K11,36,E)) bulunmaktadır. Geçici işçi olarak çalışanların dışında, aynı kenti paylaşıyor ama aynı evi paylaşamıyor olan aileler için yaşam *“çekilmez”* olarak nitelendirilmektedir. Sahip olduğu eve, aileye ait olduğunu hissedemeyen bireyler, siteye, ilçeye ve kentlerine karşı da bir bağ kuramamakta, kısaca *“bunalıma girmektedirler”* ((K48,E)).

Döşemealtı’ndan bir polis, 1+1 kullanıcılarının yoksul olmalarının, yaşama bağlanma konusunda sorun oluşturduğunu, 45 m2 balkonsuz evlerin de sorunu büyüttüğünü, ruh sağlığını olumsuz etkilediğini belirtmiştir ((K48,E)). 1+1 sakinlerinin de siteye, evlerine ve komşularına karşı görüşleri *“psikolojilerinin bozulduğu”* yönündedir ((K3,57,K), (K9,46,K),

(K10,48,K)). 2+1 ve 3+1'lerin aksine 1+1'lerde bulunmayan kalorifer sistemi hakkında bir katılımcı farklı düşüncelerini dile getirilmiştir. “*Kaloriferin olmamasından herkes şikâyetçi, çünkü elektrik pahalı, ama sitede kalorifer kömür yerine yakıtla çalışsaydı herhalde birbirimizi yakardık*” ((K17,49,E)).

Yoksul bireylerin, başlıca sorunlarının temel gereksinimler düzeyinde olduğu gözlenmiştir. Gelirlerinin karınlarını doyurmaya, evin taksitine, aidata, ısınma bedeline, çocukların ihtiyaçlarına yetmediğini ısrarla vurgulamaktadırlar ((K17,49,E), (K3,57,K), (K10,48,K)). Ulaşım da yoksul bireyler için pahalı olmakta, bu yüzden de pazar, manav gibi temel gereksinimlerini karşılayacak olan donatıların site çevresinde kurulmasını istemektedirler.

Konutların tek-tip şablon uygulama ile yapılıyor olması, bulunduğu bölgenin ikliminin, kültürünün göz ardı ediliyor oluşu, yalnızca 1+1 kullanıcıları için değil, birçok katılımcı tarafından dile getirilmiştir. 1+1 dairelerdeki Amerikan mutfak ise “*kültürümüze ihanet*” olarak nitelendirilmiştir ((K4, 29, K)). Özellikle iç cephede, kullanılan malzemelerin kalitesizliği sıklıkla vurgulanmaktadır. Bu durumun Antalya’ya özgü olmadığı belirtilmelidir. Benzer bir durum Diyarbakır TOKİ Sitelerinde M. Zeydin YILDIZ ile M. Sami ZÜMRÜT’ün yapmış olduğu “Toplu Konut İdaresi (TOKİ)’nin Kentsel Dönüşüme Etkisi ve Konut Üretim Faaliyetlerine Eleştirel Bir Bakış” adlı araştırmada görülmektedir: TOKİ tarafından ihalesi gerçekleştirilen projeleri alan firmalar, kârlılıklarını arttırmak için malzemeden kalitesini düşürmektedir. TOKİ’nin firmalar üzerinde yeterli denetim yapmadığı dile getirilmektedir. Tünel-kalıp sistemi ile seri üretim, beton kalitesi düşürmektedir. Duvarların da ince olması ses ve ısı yalıtımı konusunda sorunlar yaratmaktadır. İç cephede kullanılan malzeme ve işçilik sıkıntıları olduğu belirtilmektedir. Ayrıca deprem konusunda da TOKİ’nin başarılı olmadığı görülmektedir. (Yıldız ve Zümrüt, 2012: 410-411). Yıldız ve Zümrüt’ün yapmış olduğu araştırmanın üzerinde yaklaşık 3,5 yıl geçmiştir. Farklı illerde TOKİ sitelerinin sorunları kalıcılığını korumaktadır.

1+1 kullanıcılarına göre evleri “*pansiyon*”u andıran bir görünüme sahiptir. Apartmanların büyük koridorları olmasına rağmen ev kapıları birbirine çok yakındır. “*Sanki komşularla büyük bir evin küçük odalarını paylaşıyor gibiyiz*” ((K9,46,K)). Duvarların ince ve ses geçiriyor oluşu, site sakinleri tarafından dile getirilen bir sorundur. Bazı komşuları tarafından rahatsız edildiklerini dile getiren kadınlar için TOKİ’de yaşam daha da zorlaşır. Dul oldukları için dışlandıklarını, giyimlerine karışıldığını belirtmektedirler: Kullanıcılar arasında kavgaların olduğunu, özel yaşamlarına müdahale edildiğini, sitede “*ataerkil baskı*”nın bulunduğunu, sitenin bu kısmının aydınlatmalarının her zaman çalışmadığından

akşamları dışarı çıkmakta zorlandıklarını bu yüzden “karanlığa gömüldüklerini” dile getirmişlerdir ((K9,46,K), (K10,48,K)).

TOKİ'nin evleri aidiyet yaratamamaktadır. Oturan sakinlerin kimliklerini yansıtmayan konutlar onların evleri ile bağ kuramamalarına neden olmaktadır. Ne kendilerini Antalyalı ve Antalya'nın bir parçası olarak, ne de buldukları ilçe olan Döşemealtı'na yakın görmekte olan bireyler “Tokili” olarak da kendini tanımlamakta zorlanmaktadır: “Tokiliyiz ama Tokili derken ne olduğumuzu da anlayamıyorum” ((K14,38,E)). Katılımcılar kendilerini kentin uzağına atılmış olarak görmekte ve TOKİ'yi “TOplama Kampı İdaresi” olarak yeniden adlandırmaktadırlar ((K1,49,E) (K10,48,K)).

Basında da artık TOKİ'nin 1+1 evler yapmayacağı haberi çıkmıştır. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı Aynur İslam, “Aile bütünlüğünü korumak için TOKİ'nin yaptırdığı sosyal konutlarda artık 1+1 dairelere izin vermiyoruz” şeklinde açıklama yapmıştır. Ancak daha önce yapılanların hak sahiplerine edileceğini ama yeni 1+1 konutların olmayacağını belirtmiştir (<http://www.sozcu.com.tr/emlak/tokide-11-donemi-sona-erdi.html>). Bu noktada 1+1'de oturanların mağduriyetinin nasıl giderileceği ise merak konusudur.

4.2.3. “Alt Gelirli”nin Mekânı Olarak TOKİ

2+1 evlerde kalan alt gelir grubu olarak adlandırılan katılımcıların tercih nedenleri de 1+1ler ile örtüşmek ile birlikte, site hakkında bakışları değişmektedir. Kullanıcılar site dışındaki başka konutların pahalı olduğunu, bu konutların taksitlerini karşılamının görece daha kolay olduğunu belirtmişlerdir ((K13,40), (K14,38) (K15,37)). Katılımcıların tercihlerinde, gelir durumları başka konutlara yetmediği için tek seçeneklerinin TOKİ olduğu söylenebilir. 1+1 kullanıcılarının aksine sitenin eksiklerinden memnun olmasalar bile, burayı yaşam alanları olarak görebilmektedirler. Ancak geçimin zor olduğunu, hatta pahalılığın kente göre daha fazla hissedildiğini de dile getirmektedirler. 1+1 kullanıcılarında gözlenen karamsarlık, içinde buldukları durumun ve şartların değiştirilemez olduğu düşüncesi yerini görece umuda bırakmaktadır. 1+1 kullanıcılarının dairelerini “kutu gibi” ((K1,49,E)) algılamalarının aksine 2+1'lerin kullanıcıları dairelerini evleri olarak görmekte, bazı masraflar yaparak, konutlarını iyileştirmeye çalışmaktadırlar. Bu durum katılımcıların dayanma gücünü arttırmakta, burayı terk etmeyi ve terk etme düşüncesini de zorlaştırmaktadır. Evlerin planlarından ve ölçülerinden kaynaklı bir “mahremiyet kaybına” uğradıklarını kullanıcılar dile getirmişlerdir. Çok çocuklu ailelerde çocuk odası yeterli olmamakta, misafir ağırlamak da zorlaşmaktadır. Dairelerin içine yaptıkları masrafların yanında, sitenin düzeltilmesi, eksiklerinin giderilmesi umudu ve uğraşısında oldukları anlaşılmaktadır. Örneğin sulamayı katılımcılar kendileri karşılamaktadırlar ((K13,40,E), (K14,38,E)). Ortak sorunlar ise başta

konutların özellikle iç cephelerinde kalitesiz malzeme kullanılması ve işçiliğinin zayıf olması, yalıtımın zayıf olması, alt yapı yetersizlikleri, fiziksel ve sosyal donatı eksikliklerinin burayı “mahrumiyet bölgesi”ne çevirdiğini ısrarla tekrarlamaktadırlar ((K39,42,K)). Alt gelir grubunda, konutlar beklentileri karşılamamış, yetersiz bulunmuştur. Sitenin çevresindeki fiziksel ve sosyal donatı yetersizliğinden kaynaklı bir yaşam alanı oluşamamakta, boş zamanları sakinlerin dile getirdiği kadar sade biçimde “boş geçmekte”dir ((K6,34,E)). Bu konuda çocuklarının spor yapacakları alanların olmayışını dile getiren sakinlerin ((K13,40,E) (K14,38,E)), asıl olarak en büyük kaygıları yakınlarında bir hastanenin olmayışıdır. En yakın hastanenin Döşemealtı’nda ve yaklaşık 9-10 km uzaklıkta oluşu, insanları sürekli tedirgin etmektedir. Hastanenin olmayışı ve bunun sürekli dile getirilişi, diğer birçok hizmetlerden de yoksun oldukları gerçeğini değiştirmemektedir. Manav, kasap, berber, terzi, avm, ayrıca eczane, sağlık ocağı, kültürel etkinlikler için tiyatro, sinema, spor etkinlikleri içinse gerekli alan ve parkların olmayışı, katılımcıların başlıca ortak sorunlarıdır.

2007’de ilk kuraya katılan alt gelirli bireyler evlere yerleşmeden iki sene boyunca taksit ödemek zorunda kalmaları bir geçim zorluğu oluşturmuştur. Yalnızca kirada oturanlar değil, önceki evlerinde tapu problemi olan kişilerin, evlerinden çıkarılmaları sonucu, bu konutlara kura ile başvurmuşlardır. Kura zamanı sözleşmeyi okuyup cazip olduğu düşüncesiyle de başvurular yapılmıştır, ancak bu noktada evlerin yapılmadan satışa çıkarıldığı belirtilmelidir. İnsanlar yalnızca verilen söz dolayısıyla, sözleşmeyi imzalamışlardır. TOKİ, devlet kurumu olduğu için güvendiklerini, yine bile başka türlü (banka kredisi olarak) ev almayı düşünmediklerini belirtmişlerdir.

Memur maaşına oranlı olarak taksitlere gelen zamlar da alt gelirli ailelerin ödemelerini zorlaştırmaktadır. Aylık 100 TL ödemek durumunda olan yoksul grubu 1+1 kullanıcılarına zam gelmemektedir, ama alt gelir grubunun 2+1’lik daireleri için ödenen fiyat yükselmeye devam etmektedir. Genelde altı ayda bir gelen zam geçen dönem (2014 sonunda) özelinde gelmemiştir, ancak bu durum kalıcı bir çözüm sunmamaktadır. Üstelik oturanların tamamı memur da değildir. Ödeme kolaylığı site genelde orta-üst gelir grubu diyebileceğimiz 3+1 kullanıcıları için geçerlidir.

Evlerine yerleştiklerinde ise serbest meslek grubundan katılımcıların ((K5,36,E),(K19,30,K)) dile getirdikleri gelirlerinin düşmesi olmuştur. Eski oturdukları semtlerde daha çok iş yaptıkları, şu anki yıllık gelirlerinin geçimlerini karşılamaya yetmediği belirtilmiştir. Bu noktada kent merkezinden uzaklaşmak yaşamlarını olumsuz etkilemiştir. Eski turizmci olan bir katılımcı ((K19,30,K)), sitede ev sahibi olduktan bir süre sonra iş servisi TOKİ’ye gelmeyi bırakmış, oturduğu yer uzak olduğu için de işinden olduğunu dile getirmiştir. Bazı katılımcılar da gelirlerinin düşmesinin yanında hayat pahalılığının arttığına

da özellikle üstünü çizmişlerdir. Kendine dışarıdan bakabilen bir katılımcının dile getirdikleri dikkat çekicidir. *“Bize alt gelir grubu diyorlar. Kabul, biz alt gelir grubuyuz, ama bu çevrede yaşamak alt gelirliye göre değil. Sitede bir tane market var o da şehirdekilerden pahalıya satıyor, soruşturduk, zincir marketler bunlar sonuçta aynı fiyatların olması gerekmiyor mu diye, bayi dediler geçiştirdiler”* ((K13,40,E)). Ayrıca marketten şikayetçi olan başka bir katılımcı da gördüklerini dile getirmiştir: *“Ürünlerin tarihleri hep geçmiş, geçenlerde gördüm tavukların üstüne 3-4 kere tarih yapıştırılmış, yani tarihi bittikçe yenisi yapıştırılmış. Başka en yakın market Döşemealtı'nda. Bu da alt gelirliye külfet, her defasında git-gel için toplu taşıma da pahalı”* ((K15,37,E)).

Çoğu katılımcı tarafından, komşuluk ilişkileri *“zayıf”* olarak dile getirilmiş olmasa da, bir katılımcı, oturduğu apartmanda farklı illerden gelen bireylerin bulunmasına rağmen kültür farkının büyük derecede olmadığını belirtmiştir ((K13,40,E)). Bu yüzden komşuları ile iyi anlaşmış olduğunu belirten katılımcı apartmanlarının sitenin genelinden farklı olduğunu düşünmektedir. Ancak toplu yaşam kurallarını her kullanıcının bilmediğini belirten katılımcılar, geliri düşük olan ailelerin de mutsuz oldukları için komşularına karşı daha çabuk sinirlendiklerini, geçinemediklerini belirtmişlerdir ((K13,40,E), (K48,E)). Aynı zamanda site genelinde bir arada yaşama konusunda da birlikte bir başarısızlığa uğradıkları düşüncesini paylaşmaktadırlar ((K13,40,E), (K14,38,E)). Sitede var olan birbirinden ayrı yaşamlar yalnızca aynı mekânı paylaşır görünmektedir.

Gelir seviyesinin hayata bağlanma, katlanma, beklenti ve bazı sorunlar konusundaki ayrılıkları getirdiği düşüncesi güçlenmektedir. 2+1'in tercihi ödeme kolaylığı ve zorunluluk arasında değişkenlik göstermektedir. Evlerinin ailelerine yetmeyeceği gerçeğini bilerek almış olsalar dahi, sözleşmedeki maddelerin yerine getirilmediğini, söz verilenler yapılmış olsaydı farklı düşünebileceklerini, ama bununla da kalmayıp, bazı değişmez sorunlarının olduğunu belirtmişlerdir ((K30,45,E), (K45,42,K), (K25,43,K)). Farklı konut sahibi olan katılımcılarda sitenin karşısında organize sanayinin bulunmasının, işçilerin kalabalık şekilde bir ev içinde kalmalarının, ailelerle işçilerin aynı apartmanda yaşamalarının zor olduğu düşüncesi hakimdir. Sanayiden kaynaklı açığa çıkan kokudan da ayrıca rahatsızdırlar. Sitenin deprem bölgesinde yer aldığı düşüncesi, yüksek gerilim hattının sitenin üstünden geçiyor oluşunun insan sağlığına özellikle de çocuklara olan olumsuz etkilerinden de kaygı duymaktadırlar. Birçok katılımcı sitenin, kentin merkezine, bulunduğu ilçeye, sağlık hizmetlerine ve diğer donatılara uzak oluşu, genel anlamda ayrıştırılan, dışlanan bir topluluk gibi hissetmelerine neden olmaktadır ((K1,49,E), (K2,47,K), (K3,57,K), (K39,42,K), (K19,30,K), (K15,37,E)).

Katılımcılar TOKİ'nin, sitede amaçladığı mahalle yaşamını üretmediğini dile getirmişlerdir. TOKİ sitelerinin genel olarak otoyola yakın kuruluyor olması, Çıplaklık için de

geçerlidir. Otoyol kenarlarında oluşan yapılaşma ile de bir mahalle görüntüsü kazanılamamaktadır. *“Evden çıktığımda, gideceğim bir manav, kasap, küçük bir kuruyemişi olsun isterim. Sokaktaki esnaf ile sohbet etmek, tavla oynamak da iyi olur, hem. TOKİ Sitesi ise geniş bir otoyola yakın, şehirden uzak, Döşemealtı’na da uzak. Burada kurulan yaşam insana uzak”* ((K13,40,E)). Kendilerini izole, edilmiş, geride bırakılmış, ayrıştırılmış, *“Tokilileştirilmiş”*, dışlanmış olarak hissetmelerinin nedenin bu olduğu söylenebilir.

Katılımcıların burada ev sahibi oldukları için kentsel mekânda bir ayrılmaya uğramaktadırlar: *“Resmen şehirden dışarı attılar bizi”* ((K15,37,E)). Her ne kadar katılımcılar arasında komşuluklar zayıf olsa da, bu durum karşısında kendilerinden *“biz”* olarak söz etmektedirler. Aynı tip konutlarda oturanlar, benzer gelire sahip olduklarının farkındadırlar. Bazı katılımcılar, Döşemealtı’ndaki polis ((K,48,E)) ile aynı görüşü paylaşmakta, komşularının asabi ve kırıcı davranışlarının konutların yapısından, sitenin konumundan kaynaklandığının farkında görünmektedir. Kentin merkezinin varsıl kesimin kullanımına açıldığı ve turizme yönelik yatırımlar ile turistlere göre düzenlendiğinin farkında olan bir katılımcının ayrışma ve dışlanma konusundaki görüşleri ise dikkat çekicidir:

“Biz alt gelir grubuyuz, bize böyle diyorlar, ama sanki ihtiyaçlarımız farklı da bu evler bize yetecek. Bu paraya bu kadarı olur diyenler bile oldu. Şehirden uzakta yaşıyor olabiliriz, gücümüz buna yetiyor, alt gelir grubu olabiliriz, ama insanız biz de, ihtiyaçlarımız aynı. Berbere gitmek istiyorsun mesela, dolmuşa gidip gelmek zorundasın Manav yok, terzi yok, bir çorba içmek istesen, döner yemek istesen o da yok. Pazara gitmek istesen o da uzak. Ben karşılayabilirim, ama burada aylık 300 TL ye geçinmeye çalışanlar için çok zor, karşılayamaz ki. Haliyle dışlanmış, şehirden dışarıda bırakılmış hissediyorsun” ((K13,40,E)).

4.2.4. Kentten Uzak Sessiz ve Sakin Bir Mekân Olarak TOKİ

“Kuş sesleri ile uyanıyorum. Dışarıda parlayan güneş ve mis gibi bir dağ havası var. Kentten uzak sessiz, sakin ve huzurlu. Evim sıcacık, kalorifer aynı zamanda çamaşırları kurutma sorununu da çözüyor. Bu rahatı, temiz havayı kent merkezinde bulmak çok zor” ((K36,29,K)). Bu cümleler güvenli site sakininin değil, villada, müstakil bir evde ya da köyde bir konakta yaşayan birinin de değil. Bu cümleler TOKİ’de 146 m² 3+1 ev sahibine ait.

146 m²lik 3+1 konutlarda, 1+1’lerin kullanıcıları için organize sanayiden dolayı arıtmadan gelen kokuların yerini temiz hava almaktadır. Çünkü site içindeki konumları organize sanayiden görece uzaktır. Kavga, gürültü, tekinsizlik, karanlık yerini, sessizliğe, huzura, yeşile, kuş seslerine bırakmaktadır. Kışları ısınmanın kolay oluşu bu daireleri cazip kılmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde değinilen kavramlardan biri olan ev, insanın günün sonunda ulaşmaya çalıştığı hedef konumundadır. Dinlendiği, kendini yarına hazırladığı, rol yapmadığı ya da daha az yaptığı, rahatladığı, huzur bulduğu bir yuvadır. İnsan üzerinde önemli bir etkiye sahip olan evlerin niteliği değıştikçe, üreteceği ruh halleri de değışmektedir. Elbette, öncelikli olarak bu evlere ulaşmada gelir durumunun belirleyiciliği bulunmaktadır ve bu başlı başına insanın düşünme biçimini, sorunlarının ve davranışlarının şekillenmesinde etkili olmaktadır. Sitenin bir ucunda huzursuzluğu, kavgayı, gürültüyü, rahatsızlığı, tekinsizliği üreten mekân, bir uçta da, huzuru, güveni, rahatlığı üretmektedir.

Caddelerdeki korna sesleri, giderek artan betonlaşma, iş merkezlerinin ve avmlerin artması, taşıtların gürültüsü, hava kirliliği, okula giden çocukların hareketliliği, kalabalıkla gelen karmaşanın güven vermeyen görüntüsü, kent merkezinden çıkma isteği uyandırmaktadır, orta-üst gelir grubunda. Daha önce de büyükşehirde oturmuş olmaları, o yapının kendilerini yordduğu ve huzursuz ettiği görüşü, uzaklaşmak bir nevi inzivaya çekilmek isteği uyandırmaktadır. Bu nedenle kentin uzağına, temiz havaya, yeşile ulaşmak için ve yatırım amaçlı TOKİ'den ev aldıklarını belirtmişlerdir. Bir yanda kentten dışlandıklarını hissedenler, bir yanda uzaklaşmaya çalışanlar aynı siteyi paylaşmaktadırlar.

3+1 kullanıcılarının site hakkındaki görüşlerinde değışiklikler gözlenmektedir. Örneğin orman mühendisi olan bir katılımcı ((K36,29,K)) komşularından memnun iken, bir muhasebeci ((K40,45,K)), sitenin karmaşık yapısından, bu denli farklılıkların bir aradalığından hoşlanmadığını dile getirmiştir. Bu katılımcıların genel olarak sitedeki konutları tercih etme sebepleri yatırım amaçlı olarak başta göze çarpsa da, kentin dışında olan yapısıyla da site bir ölçüde puan toplamaktadır. Bir güvenlik site, kapalı site kullanıcısı gibi orta-üst gelir grubundan katılımcıların kentin uzağına çıkma eğilimde oldukları gözlenmektedir. Bir katılımcının önerisi ise bunu doğrular niteliktedir: “*Bence TOKİ Antalya'ya da villa tipi konutlar yapmalıydı, böylece benzer sosyo-kültürel seviyeden insanlarla beraber yaşayabilirdik*” ((K40,45,K)).

3+1 dairelerde, ince işçilik sorunları olmasına rağmen, evlerinin büyüklüğü ve kalitesi değışmekte, kullanıcılarına “*kutu gibi*” görünmemektedir. Evlerin boyutlarına göre değışen kalitesinde belirtilmesi gereken nokta, farklı blokları farklı firmaların yaptığıdır. 2+1'lerle aynı şekilde kalorifer sistemine sahip olan katılımcılar bu durumu önemli bir artı olarak değerlendirmişler, bazı katılımcılar bu yüzden sitenin kente uzak oluşuna katlanabildiklerini, dile getirmişlerdir. Yukarıda da belirtildiği gibi bazı 3+1 daire sakinlerinin ((K36,29,K)) siteyi tercih etme sebeplerinden biri de, evlerin kentin dışında oluşudur. Memnun olmadıkları nokta ise, sitede ve çevresinde yapabileceklerinin oldukça sınırlı oluşudur. Boş zamanlarını geçirmek, eğlenmek, alışveriş yapmak, kültür-sanat etkinlikleri için her defasında merkeze

inmekten hoşlanmasalar da, onlar için büyük bir sorun teşkil etmemektedir. Çünkü otomobilleriyle bunu sağladıklarını belirtmişlerdir.

Sitedeki okulda öğretmenlik yapan bazı katılımcılar, aynı zamanda 3+1 daire sahibidirler. Onların siteyi tercih etmelerinin nedeni ise evlerin okula yakın olmasıdır. Almanya'dan gelen bir öğretmen ((K26,43,E)) sitenin ve çevresinin "*fazla sessiz*" olduğunu, "*hayatın durduğunu*" dile getirmiştir. Daha önce bir komşusu ile davalık olduğunu belirten başka bir öğretmen ise ((K28,39,K)), siteden farklı bir eve geçmek zorunda kalmıştır. Çıktığı evi de komşularının geçim zorluğundan dolayı bir aileye kiralamak istememiş, şartları kabul edebilecek bir firmaya ofis olarak kiralamıştır.

İstanbul'dan tayini çıktığı için gelen 3+1 daire sakini bir öğretmen ((K37,39,E)), siteyi "*küçük İstanbul*" olarak adlandırmaktadır. Sitede yaşayan insanları, kültürleri, farklılıkları, arabaların çeşitliğini, "*iç içe geçmiş kalabalık yalnızları*" gördükçe bu çıkarıma varan site sakini ((K37,39,E)), burada çocuk yetiştirmek istemeyeceğini belirtmiştir. Her ailenin çocuğunun farklı bir kültür ile yetiştirilmesini doğal karşıladığını ancak buradaki ailelerin çocuklarına gerekli özeni gösteremediklerini, başıboş bıraktıklarını, sitenin oyun, park, spor ve diğer donatılar yönünden eksik oluşunun da etkisiyle, çocukların kötü alışkanlıklar edinmelerinden memnun olmadığını dile getirmiştir.

İsparta'dan tayini çıkan, yatırım amaçlı TOKİ'den ev aldığını belirten bir katılımcı ((K36,29,K)), hipodromun ve yeni kurulan üniversitenin rant getireceğini düşünmektedir. Hipodrom henüz yapılmamıştır ancak üniversite açılmış ve bazı site sakinleri tarafından canlılık getirdiği düşüncesiyle olumlu karşılanmıştır. Bir katılımcı da, "*öğrencilerin siteye hayat getirdiğini*" söylemektedir ((K43,33,E)). Ayrıca bu noktada ev sahipleri olası bir durumda dairelerini öğrencilere kiraya verme olanağından dolayı da üniversitenin kurulmasını olumlu karşılamaktadırlar. Elbette herkes öğrencilerden memnun değildir, kaldı ki evi kiraya verme düşüncesini cazip bulmalarına karşın öğrencilere sıcak yaklaşmamakta, kiraya da vermek istememektedirler. TOKİ'nin önceleri buraya öğrenci yurdu yapma isteği olduğunu, ancak konutta karar kıldığını da belirten katılımcılar olmuştur.

4.2.5. Sitedeki Memnuniyet Durumu

Görüşme yapılan tüm katılımcılara site ve konutları hakkında memnuniyetleri sorulmuştur. 2+1 ve 3+1 kullanıcılarının kalorifer sisteminden memnun oldukları görülmektedir. Özellikle ev hanımları çamaşırlarını rahat kuruttuklarını, bunu kent merkezinde yapamayacaklarını belirtmişlerdir. Ayrıca sitenin konumundan dolayı Antalya'nın merkezine göre sıcaklığın daha düşük derecelerde olması yaz ayları için artı olarak görülmektedir. Sitenin sessizliği de bu katılımcılar için memnuniyet vericidir.

2+1 ve 3+1 kullanıcılarının memnun olmadıkları konuların başında, aynı apartmanda işçilerin de kalmasıdır. Bu durum her katılımcı için geçerli değildir. Bazı apartmanlarda işçiler bulunmamaktadır. İşçiler ile aynı apartmanı paylaşmaktan memnun olmamalarının nedeni, kalabalık oldukları için gürültüden rahatsız olmalarıdır. Bu noktada katılımcılar evlerin ses yalıtımının iyi olmadığını, duvarların ince olduğunu belirtmişlerdir. Aynı zamanda, genelde ev sahibi veya aileler ile muhatap olmak istemektedirler. Konutların iç cephesinden de memnun olmadıklarını, bundan dolayı bazı masraflar yaptıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca kura yolu ile satışta, kura çıktıktan sonra, evlerine oturmaya başlamadan önce taksitleri ödemeye başlamışlardır. Bu durum iki yıl kadar sürmüş ve aileleri olumsuz etkilemiştir.

Sitenin kentten uzak ve sessiz bir mekân oluşu artı iken bazı eksileri de beraberinde getirmiştir. Sosyal donatı eksikliklerinden bahseden katılımcılar, tiyatro, sinema gibi kültürel etkinliklerin olmadığını belirtmişlerdir. Daha önemli olan fiziksel donatıların da yakın olmayışı (hastane gibi) özellikle çocukların ve yaşlıların sağlığı için endişe uyandırıcıdır. 2+1 ve 3+1 kullanıcıları arasında otomobilleri olanlar için ulaşım sorun olarak görülmemekte iken, otomobilleri olmayanlar için belediye otobüslerinin artırılması istenmektedir. Otobüsler arttırılsa dahi çözüm olamayabileceğini çünkü araçların güzergâhtan kaynaklı çok dolaştığını dile getiren katılımcılar siteye bazı araçların tek hat uygulaması ile gelmesini istemektedirler. Bunun yanında tramvayın da çözüm olabileceğini belirtmişlerdir.

2+1 ve 3+1 kullanıcılarından bazıları, 1+1 evlerin yapılması ile sitede bazen yaşanan hırsızlık olayları ile bağ kurmaktadırlar. 1+1 kullanıcıları ise sitede kimi zaman yaşanan hırsızlıklardan dolayı suçlanmaktan memnun değildirler. Yani yoksul oldukları için suçlu görülme eğilimlerini anlayamadıklarını söylemekte, bu durumu kabul etmemektedirler.

Hava karardığında, sitede çoğu kadın yalnız başına rahat dolaşamadıklarını, markete giderken bile bazen laf atanların, giyimlerine karışanların olduğunu belirtmişlerdir. Bu durum 1+1'lerde oturan dul kadınlar da, sitede rahat dolaşamadıklarını, üzerlerinde baskı kurulduğunu, bazı komşuları tarafından rahatsız edildiklerini, laf atanların bulunduğunu dile getirmişlerdir. Güvenlik görevlisi ya da küçük bir karakolun sitede olmayışından birçok katılımcı memnun değildir.

1+1 kullanıcıları, sorunları en çok olan kesimdir. Kaloriferlerinin olmayışından ve elektrik de pahalı olduğu için her zaman kullanamadıklarından, ısınmak için battaniye kullandıklarını dile getirmişlerdir. Evlerin küçük olması, çamaşırlarını asacak balkonlarının olmayışından memnun değildirler. Dışarıya ip gererek çamaşırlarını kurutmaya çalışan sakinler de her zaman olumlu karşılanmamaktadır. Katılımcılar Amerikan mutfağın kültürleri ile örtüşmediği, işlevsiz olduğu, evi kokuttuğunu, bu yüzden piknik tüpü ile bazı yemekleri

apartmanın koridorlarında pişirdiklerini dile getirmişlerdir. Genel olarak 1+1 evlere uyum sağlayamadıklarını, aile yapılarına uygun olmadığını belirtmişlerdir. Evler küçük olduğu için, zamanlarının çoğunu dışarıda geçirmek istediklerini ama sitede park ve oturma alanlarının, çocukların spor yapacakları yerlerin yetersiz olduğunu ise, 1+1 ve diğer konut sahiplerinin de çoğu dile getirmiştir. Diğer konut sakinleri ile birlikte 1+1 kullanıcıları için de sitenin üstünden geçen yüksek gerilim hattı memnuniyet verici değildir.

Farklı konut türlerinden kullanıcılar, toplu taşıma kullanırken, TOKİ Sitesine gitmek istediklerini söylediklerinde, insanların küçümsediklerinden söz etmişlerdir. Aynı zamanda nerede oturdukları sorulduğunda “*TOKİ*” yanıtını verenler, küçük görüldüklerini belirtmişlerdir ((K30,45,E), (K7,40,E)).

Sitenin yapımında bazı bloklarda, birinci firmanın başladığını dördüncü firma bitirmiştir. Böyle olunca da sürekli eleştiri, şikayet almaktadır. Küçük bir kesim görece memnun iken, çoğunluk bu siteye taşındığına, burada yaşadığına pişmandır. Site, herkes tarafından farklı görülmekte, algılanmakta ve deneyimlenmektedir. Birçok kavram, zıtları ile aynı mekânı paylaşmaktadır: huzurlu, huzursuz, temiz, kirli, karanlık, aydınlık, rahat, rahatsız, dağ havası alan, organize sanayinin arıtma kokusunu alan bir site olarak TOKİ. Kullanıcıları da bir yelpazenin iki ucu arasında konumlanmaktadır. Bir yanda aylık geliri olmayan devletin verdiği 300 TL ile geçinmeye çalışanlar, engelliler, dullar, ev hanımları, işsizler, asgari ücret ile çalışanlar bir yanda ise serbest meslek sahipleri, memurlar, mühendisler bulunmaktadır.

TOKİ sitesinde oturmayan, Çıplaklı mahallesinin yerel bir sakin ile ((K49,36,E)), görüşme yapılmıştır. Sitenin yapımından önce bu alanın ekili-dikili bir arazi olduğunu, kendisinin de yakınlarda domates yetiştirdiğini, bölgenin tarıma elverişli olduğunu belirtmiştir. Katılımcı tarım arazilerine konut yapıldığı için memnun olmadığını dile getirmiştir. Ayrıca “*keşke bölgeye konut yapılmıyaydı, başka bir yer bulunabilirdi*” diye görüşlerini belirtmiştir.

Görüşülen tüm katılımcılara memnuniyetlerinin yanı sıra gelecek planları sorulmuştur. Gelecek hakkında kaygıları olduğunu, gelirleri başka bir yerde kalmaya yetmediği için burada kalacaklarını ancak paraları olsa bir an durmayacaklarını 1+1 kullanıcıları ve bazı 2+1 kullanıcıları belirtmiştir. Öğrenciler ise üniversiteyi kazanınca veya evlenince buradan gideceklerini dile getirmişlerdir. 3+1 kullanıcılarında da ise konutların büyüklüğünden, kalorifer sisteminden, sitenin “*dağ havasından*” memnun oldukları için bu evleri terke etmeyi düşünmedikleri ortaya çıkmıştır. Ancak site de 3 ay “*dayanabildiğini*” belirten bir katılımcı ((K42,44,K)), çözümü kent merkezine taşınmakta bulmuştur. Aynı zamanda komşuları ile davalık olup, site içinde başka bir eve çıkmak zorunda kalan bir katılımcı ((K28,39,K)) da

bulunmaktadır. Çıplaklı TOKİ Okulunda öğretmenlik yapan bireyler, evlerin yakınlığı dolayısıyla sitede yaşamaya devam edeceklerini belirtmişlerdir.

Ancak her şeye rağmen kullanıcılar bir arada yaşamaya çalışmaktadırlar. Gelir seviyesi yüksek olanların site için uğraşmakta ve burayı yaşam alanı olarak görmektedirler. Bunun için de gelecekte burada yaşamayı ve sitenin eksikliklerinin giderilmesini istemektedirler.

4.3. TOKİ 1+1 Daireler ile Stüdyo 1+1 Dairelerin Karşılaştırılması

Kentlerde güvenli site olarak kurgulanmış, 1+1 stüdyo daireler bulunmaktadır. 2014 yılında Samet Ünlü'nün Konya'nın Selçuklu ilçesinde yer alan iki güvenli site olarak kurgulanan mekânda yaptığı stüdyo daire araştırmasına göre, kullanıcılar arasında toplumun her kesiminden bireylere rastlamak güçtür. Çünkü stüdyo dairelerde yaşayan bireylerin eğitim durumları göz önüne alındığında büyük çoğunlukla en az lisans düzeyinde eğitilmiş oldukları görülmektedir. Eğitim düzeyi dikkate alındığında farklı kesimlere ulaşmak noktasında imkan bulunamamasına neden olmuştur. Stüdyo dairelerdeki yaşam üzerine odaklanan çalışmadaki katılımcılara bakıldığında ise TOKİ'nin 1+1 kullanıcılarından oldukça farklı bir tablo ortaya çıkmaktadır: meslekleri öğretmen, araştırma görevlisi, mühendis, veteriner, üniversite öğrencisi, öğretim görevlisi gibi kategorilerden oluşmaktadır. Yaş aralığı ise 19-35 arasındadır (Ünlü, 2014: 139-140). Meslek özelinde (öğretmen ve mühendis gibi) stüdyo daire kullanıcıları ile TOKİ'nin 3+1 kullanıcılarına arasında benzerliklerin olduğu söylenebilir.

TOKİ 1+1'lerden oldukça farklı olan stüdyo daire kullanıcıları ile TOKİ 3+1 sakinleri arasında başka bir ilişki de kurulabilir. TOKİ 3+1'in kullanıcılarının site tercihlerinde kapalı sitede kullanıcıları gibi tercih yaptıkları düşünülebilir. Stüdyo daire sahibi olup oturmayanlar ve başta satın alırken de kiraya vermek için alım yapanlar, TOKİ 3+1'lerin tercih sebepleri ile benzerlikler göstermektedir. Ancak bütün stüdyo daire kullanıcılarında olmasa da, evlerini geçici olarak kullanma, kiracı olma durumu da öne çıkmaktadır. Bu durum hem 1+1 hem de 3+1 TOKİ evleri kullanıcıları farklılaşmaktadır. Konutlarını ev olarak görmekte zorlanan TOKİ 1+1 kullanıcıları gibi, stüdyo daire kullanıcıları da evlerin şeklini ve planını yadırgamaktadır.

TOKİ 1+1'lerde bulunan Amerikan mutfak hakkında, görüşülen tüm katılımcılar memnun olmadıklarını dile getirmişlerdir. Konutların yapısını da ayrıca kültürleriyle, aile yapılarıyla uyummadığını özellikle vurgulamışlardır. Kültür ile uyumsuzluk durumu stüdyo dairelerde de görülmektedir. Ayrıca aile yapısı ile de uyumsuzluk durumu stüdyo 1+1'ler ve TOKİ 1+1'ler de farklı bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Görüşülen TOKİ 1+1 kullanıcıları çoğunlukla çocuktur. İçlerinde 3-4 çocuklu olanlar olduğu gibi, bazı evlerde katılımcılar kendi

çocukları dışında akrabaları ile oturmak durumundadırlar. Bu noktada katılımcıların önceki evleri, gelir durumları da önem arz etmektedir. Gelir seviyesine ters orantılı olarak çocuk sayısında değişimin olduğu bilinmektedir. Ancak katılımcıların eski yaşantıları, gelirleri dolayısıyla evin yetmemesi gibi bir durumun olmayabileceği düşünülmelidir ((K1,49,E), (K3,57,K)). Stüdyo daireler araştırmasının katılımcı listesine (Ünlü, 2014: 242-243) bakıldığında çocuklu ailelere rastlanmamıştır. 1+1 dairelerinde aslında çocuksuz ailelere, bekarlara, yani en fazla iki kişilik olduğu söylenebilir. Bir çocuk dahi olsa, oda sorunu olacaktır. TOKİ 3+1 kullanıcıları arasında ise katılımcı listesinde görülebileceği gibi çocuk sayısının azlığı dikkat çekmektedir.

4.4. Mekânsal Ayrışma Örnekleri Olarak Çıplaklı TOKİ Sitesi ve Güvenlikli Siteler

Mekânsal ayrışmanın bir örneği olarak güvenlikli siteler (Alver, 2013) gösterilmektedir. İçeride kimi farklılıkları barındırmasının yanında, güvenlikli siteler homojen ve/veya homojenleşebilecek bir mekândır (Alver, 2013). Kurtuluş'a göre güvenlikli site sakinlerine "vaat edilen ayrıcalıklı ve seçkin bir yapılı çevre ama aynı zamanda bir yaşam tarzıdır. Bu yaşam tarzı sunumunun hedefi homojen bir sınıftan çok, homojenleşebileceği vaat edilen, oldukça heterojen bir sınıftır... Mesleki, kültürel ve etnik farklılıkları örten ve bu heterojen kitlenin bir arada yaşamasını sağlayan temel etmen, satın alma gücünün ve tüketim kalıplarının benzerliği" olmaktadır (akt. Alver, 2013: 107). Bu noktada güvenlikli sitelerin heterojen yapıda olduğu düşünülebilir, ancak, gelir düzeyi anlamında homojen bir yapı bulunmaktadır. Ayrıca gelir düzeyi kaynaklı olarak benzer kültürel davranışları beraberinde getirdiği söylenebilir.

Güvenlikli siteler, konut fiyatları dolayısıyla her kesimin erişimine olanak sağlamamaktadır. Bu durum kuruluş amaçlarından biri olarak görülebilir. Genel anlamda kent merkezinden uzaklaşma isteği ile çeperde kurulan sitelerin tercih edilmesi ortak amaçlar doğrultusunda olabilmektedir. Kentin uzağında, güvenli, konforlu, temiz, sakin ve komşularının da belli bir yaşam biçimi çevresinde olacağı inancı genel anlamda sitelerin tercih amaçları olarak sayılabilir. Çıplaklı TOKİ sitesinde yapılan bu araştırmada ise tercihlerde genel bir amaç birliğinden söz etmek güçtür. Elbette, gelir durumuna bağlı olarak tercih edilen konutlar içinde kabaca, 1+1 kullanıcılarının zorunluluktan, 2+1 kullanıcılarının gelirin ancak bu konutlara yetiyor olmasından (bir tür zorunluluktan), 3+1'lerde kentin uzağında ve bir gayrimenkul yatırımı olarak görülmesinden kaynaklı nedenler sıralanabilir. Bu noktada Çıplaklı TOKİ'yi diğer mekânsal ayrışma örnekleri olan, en temelde gelir düzeyi olarak homojenlik gösteren güvenlikli siteler ve gecekondu bölgeleri, hatta yine bir TOKİ sitesi olarak TOKİ kentsel dönüşüm sitelerinden farklı kılan heterojen yapısı ile ayrılmasıdır.

Sitede bulunan fiyatlarına bağlı olarak ölçüleri ve kaliteleri değişen konutlar içeride ayrışmaların altını çizmektedir. Kentte mekânsal ayrışma yapılarının sergilediği düşünölen homojen yapı yerine, bu sitede içinde gelir ve konut kaynaklı bir ayrışmanın da bulunması dolayısıyla homojen küçük birlikteliklerin oluşturduğu heterojen bir yapı ortaya çıkarmaktadır. Bu da Çıplaklı TOKİ'yi farklı bir mekânsal ayrışma örneği yapmaktadır.

SONUÇ

Sanayi Devrimi ile yaşanan dönüşümler sonrasında sosyoloji kentleri konu almaya başlamıştır. Sosyolojinin ilk yıllarındaki çalışmalar için kentler, yeni üretim biçimi ve üretim ilişkileri ile bireylerin yaşamlarında gözlenen değişimlerin mekânı olmuştur. Bu çalışmalar yapılırken, mekân edilgen olarak görülmüş, sosyolojinin de ilgisi zayıf kalmıştır. Tarihsel bilinç toplumsal kuram içine yerleşmiş, mekânı yok saymıştır. Bunun yanında mekân konusu sınırlı olsa da işlenmiş ancak bir üretim gücü olarak görülmemiştir. Ta ki 1974 yılında Lefebvre "*Mekânın Üretimi*"ni yayınladığına dek. Coğrafya, mimarlık gibi alanlarda işlenen bir konu olan mekân, Lefebvre tarafından farklı şekilde okunmuş, üretim güçlerinden biri olarak görülmüştür. İnsanın eylemlerine sahne olan, oyun alanı oluşturan bir kavram olmaktan öte, insanın eylemini etkileyen, belirleyen, oyunu üreten bir kavram olarak mekâna hakkı teslim edilmiştir. Mekân bir kez üretildikten sonra artık hem üreten ve üretilen, hem neden hem de sonuçtur.

Günümüz kentleri farklı mekânsal yapıları içermektedir. Kentsel mekân çalışmalarında kentlilerin farklı şekillerde konumlandıkları belirtilmektedir. Gelir durumuna paralel olarak tercihleri değişen bireyler farklı mekânlara ulaşmaktadırlar. Değişen alım gücü ve tüketim alışkanlıkları ile bireylerin oturdukları konut tipleri değişmektedir. Aynı zamanda kent içi konumları, hizmetlerden ve donatılardan faydalanmaları da gelir düzeyine göre gerçekleşmektedir. Bunun yanında kamusal alanlar özelleşmekte, bölünmelere uğramaktadır. Kentsel mekânda parçalanmadan söz edilmekte, sosyal kırılmaların yaşandığı öne sürülmektedir. Bir form olarak kentsel mekânda artık bir merkezden söz etmek güçleşmiştir. Sosyal grupların mekânsal olarak ayrı yaşamaya başladıkları belirtilmektedir.

1980 sonrası uygulanan neo-liberal politikalar ile kent bir meta olarak görülmeye başlamıştır. Kentler sermayenin elinde şekillenerek, eşitsizlikler mekânsal olarak belirginliğini arttırmıştır. Bunun bir görünümü de, bireylerin tercih ettikleri konut türlerine bağlı olarak, kentsel mekânda yaşanan ayrışmalarıdır. Varsıl kesimin, kent merkezinde gerçekleşen değişimlere karşı bir savunması olarak sunulan kapalı/güvenlikli siteler, mekânsal ayrışma başlığında tartışılmaktadır. Kentin çeperinde kurulan mekânlarda yaşamayı tercih eden bireyler merkezin karmaşasından uzaklaşmaktadırlar. Sitenin etrafına çekilen duvar ile sınırlar belirginleşmektedir. Güvenlik görevlileri ile korunan bu sitelerde sağlanan olanaklar ile kullanıcılar yeni ve başka bir yaşama adım atmaktadırlar. Bu mekânlar kuruluşları dolayısıyla homojenlik gösterebileceği gibi, zamanla da homojenleşebilir.

Kentlerde mekânsal ayrışma örnekleri son yıllarda kurulan güvenli siteler ile sınırlı değildir. Türkiye'nin kentleşmeye başladığı ilk yıllardan bu yana varlığını sürdüren gecekondular ve günümüzde hız kazanan kentsel dönüşüm projeleri ile kurulan siteler mekânsal ayrışmalara örnek olarak verilebilir. Bu noktada alt gelir grubunun kente tutunma çabası, onları merkezde kalmaya yöneltmektedir. Bu kesim için olduğu yerde, yani merkezde olmalı, evleri de merkeze uzak olmamalıdır. Ancak günümüzde bu kesimin oturduğu bölgeler soylulaştırılmaktadır. Kentsel dönüşüm projeleri ile merkezde yaşayan alt gelir grubunun evleri boşaltılarak, bu bireylere, kentin uzağında, toplu konut sitelerinden uzun vade seçenekleri ile daire verilmektedir. Aynı güvenli siteler gibi, merkezin uzağında toplu konut siteleri yapılmaktadır. Varsıla göre yaşam, kentin çeperinde iken, yoksula göre yaşam, kentin uzağında kalmaktadır. Bir yanda tercihleri dolayısıyla çeperde ev sahibi olanlar, diğer yanda ise başka seçenekleri bulunmadığı için kentin uzağında kalmak zorunda olanlar bulunmaktadır.

Kentin sahip olduğu heterojen yapı ele alındığında parçaların homojenlik göstereceğini söylemek aceleci bir çıkarım olur. Güvenli sitelerin, gecekonduların, kentsel dönüşüm projesi ile kurulan toplu konut sitelerinin, gelir düzeyine bağlı olarak ayrıştığı belirtilebilir. Sayılan örneklerin içindeki kullanıcılar arasında ekonomik benzerlikler bulunmaktadır. Güvenli siteleri varsıl bireyler tercih ederken, toplu konutları da alt gelir grubundan bireyler tercih etmek zorunda kalmaktadır. Peki, kentte yaşanan mekânsal ayrışmaların içinde de ayrışmalar yaşanmakta mıdır?

2000'li yıllardan sonra giderek yetkileri artan ve kentte etkin biçimde rol oynayan bir devlet kurumu olan Toplu Konut İdaresi farklı siteler üretmektedir. Kentsel dönüşüm projeleri ile gecekondular boşaltılarak bireylerin meşru zeminde ev sahibi olmasının amaçlandığı söylenmektedir. Bu duruma karşılık da günümüzde yatay gecekonduların yerini, dikey gecekondular ya da Toki-konduların aldığı söylenir olmuştur. TOKİ tarafından kentsel dönüşüm projelerinin dışında, kura ile satış ve açık satış ile konutların alınabildiği siteler yapılmaktadır. Kentsel dönüşüm ile değil, bireyler kendi tercihleri ile bu sitelere gelmektedirler. Bu sitelerde, kullanıcıların gelir düzeylerinde ve buna bağlı oturdukları konutlarda değişiklikler gözlenmektedir. Araştırma bölgesi olan Antalya'nın Döşemealtı ilçesindeki Çıplaklı Mahallesi TOKİ Sitesinde de kura ile satış ve açık satış ile konutlar alınabilmektedir.

Bu çalışmada, Çıplaklı TOKİ Sitesinde bulunan farklı konut türlerine erişimin, gelir düzeyine bağlı olarak gerçekleştiği görülmüştür. Sitenin kuruluşunda bu yana farklı niteliklerde 2+1 ve 3+1 daireler bulunmaktadır. Bu daireler birer toplu konut örnekleridir. Siteye en son eklenen 1+1 daireler ise, çalışmada incelendiği üzere toplu konutlardan farklı,

birer sosyal konuttur. Sitede üç farklı gelir grubundan insanların farklı bloklarda, farklı kalitedeki evlerde oturdukları gözlenmiştir. Ayrıca Antalya'nın 2000'li yıllarda aldığı göçlerin hızlanması ile farklı illerden gelen bireylerin oluşturduğu çeşitlilik, bu sitede de gözlenmiştir.

Araştırmada aynı mekânı paylaşan, farklı gruplar arasındaki özellikler belirtilmeye çalışılmıştır. Her konut türünden bireyler ile görüşmeler yapılmış, siteyi neden tercih ettikleri araştırılmıştır. Tercih nedenleri de gelir düzeyine göre değişkenlik göstermektedir. Alt gelirli bireylere cazip gelen ödeme kolaylığı ile ev sahibi olma fırsatı, yoksul bireylerin gidecek başka bir yerlerinin ve evlerinin olmayışı, orta-üst gelir grubunun ise, hem kentin uzağında olma isteği, hem de çevredeki üniversite ve yapılacak olan hipodrom düşünülerek bir gayrimenkul yatırımı olarak görülmesi, sitenin tercih edilmesindeki nedenler arasındadır.

Farklı gruplar arasında yapılan bu çalışmada, bireylerin sorunlarının ve memnuniyet durumlarının değişkenlik gösterdiği gözlenmiştir. 1+1 daire kullanıcıları olan yoksul bireylerin konutlarının kalitesinden memnun olmadıkları, balkonlarının olmayışının huzursuzluk yarattığı, site çevresinde fiziksel donatıların eksik olması nedeniyle ihtiyaçlarını karşılayamadıkları görülmüştür. Ayrıca sitenin karşısındaki organize sanayiden gelen kötü kokular da bu daire kullanıcıları için başka bir sorundur. Aynı zamanda hayat pahalılığı geliri düşük olan, hatta olmayan bireylerde öne çıkan sorunlardan biridir. Bu konutlarda oturan dul kadınlara karşı gösterilen olumsuz tutum, kadınların üzerlerinde baskı kurmakta, onların dışlanması neden olmaktadır. Komşuluk ilişkileri geliştirilememektedir. Komşuları tarafından hor görülen, giyimine karışılan, rahatsız edilen kadınlar için sitede yaşam daha pahalı sonuçlar vermektedir. Bu bireyler buldukları mekân ile aidiyet kuramamakta, kendilerini boşlukta hissetmekte, kayıp olarak görmektedirler. Kadınlar üzerlerinde kurulan baskıdan dolayı kendilerini 45 m2 evlerine kapamakta, bu durumda memnuniyetsizleri artmakta ve hayattan beklentileri kalmamaktadır.

Sitede bulunan başka bir konut türünü de 2+1 daireler oluşmaktadır. Bu daireler arasında balkonsuz olanları da bulunmaktadır. 2+1 evleri tercih eden bireyler, alt gelir grubuna dahil edilmektedir. Siteyi yoksul bireyler gibi deneyimlemeseler de, benzer sorunlar derecesini görece azaltarak devam etmektedir. Hayat pahalılığı, fiziksel donatı eksiklikleri, evlerin küçük olması ve yapısından kaynaklı oluşan mahremiyet kaybı, organize sanayiden gelen kokular ve sanayide çalışan işçiler ile aynı apartmanları paylaşıyor olmak benzer sorunlardır. Ancak bazı kullanıcılar siteyi yaşam alanı olarak benimsemekte, eksikliklerinin giderilmesi için kendileri uğraş göstermektedir. Çevre düzenlemesi ve sulama için masrafları karşılayan kullanıcılar, belediye ile görüşmeler yapmakta, sitenin güzelleşmesi ve sorunlarının giderilmesi için çalışmaktadırlar. Farklı illerden gelen bireyler arasında benzer kültürlere

sahip olanların komşuluk ilişkileri, 1+1'ler gibi zayıf değildir. Ancak bu durumun bloklara göre değişkenlik gösterdiği belirtilmelidir. Bu bireyler zor da olsa, hayata tutunmaya çalışmaktadırlar.

Sitede bulunan diğer bir konut türü de, orta-üst gelir grubundan bireylerin tercih ettikleri, 3+1 daireler. Bu dairelerde de ölçülerine göre farklılıklar bulunmaktadır. Bu grup içinde, sitenin tercih edilmesi konusunda ise farklılıklar gözlenmiştir. Daireler bir gayrimenkul yatırım olarak alınabildiği gibi, sitedeki okulda çalışan öğretmenler için yakınlığı dolayısıyla da tercih edilmektedir. Kentin dışında, gürültüden uzak bir mekân olarak da bu konutların seçildiği belirtilmiştir. Ayrıca, yatırım amaçlı alındıktan sonra, bazı bireylerin “yaşam alanı”na dönüştüğü de gözlenmiştir. Ancak bu örneğin tersi durumlara da rastlanılmıştır: Komşular arası yaşanan husumetlerden dolayı, site “yaşanmaz bir mekân” olarak görülmüş, kentin merkezinden başka bir ev tutulmuştur. Başka bir örnekte de, komşuları ile husumet yaşayan bir öğretmen site içinde farklı bir eve çıkmak zorunda kalmıştır. TOKİ’den ev alan iyi gelirlili bireyler arasında, ayrıca kent merkezinde de ev tutanların bulunduğu gözlenmiştir. 3+1 daire kullanıcılarının hem benzer hem de farklı sorunları bulunmaktadır. Organize sanayiden çıkan kokular bu kullanıcıların hepsine ulaşmamaktadır. Ancak diğer konut sakinleri gibi, sanayide çalışan işçiler ile aynı apartmanı paylaşmaktan hoşlanmadıklarını dile getirmişlerdir. Fiziksel donatı eksikliği büyük bir sorun olmamakla birlikte, sosyal donatı eksiklikleri sorun olarak görülmektedir. Sitenin yakınlarında tiyatro-sinema gibi kültürel etkinliklerin olmayışından kullanıcılar memnun değildir. Temel ihtiyaçlarını ise kentin içinden karşıladıklarını, diğer gelir grupları gibi zorlanmadıklarını, ancak otomobilleri olmasaydı sıkıntı yaşayacaklarını belirtmişlerdir. Görüşülen tüm sakinler tarafından sorun olan görülen bir nokta da, yüksek gerilim hattının sitenin üstünden geçiyor olmasıdır. Bu durumda kullanıcılar çocukları için endişelenmektedir. Ayrıca 4.000’e yakın nüfusuna rağmen yakınlarda bir karakolun olmayışı ya da bu denli büyük bir sitede güvelik görevlilerinin olmayışı, birçok katılımcı tarafından sorun olarak dile getirilmiştir.

Mekânsal ayrışmanın kentteki örneklerinden biri olarak görülebilen Çıplaklı TOKİ Sitesinde, farklı gelir gruplarının, farklı beklentilerin, farklı gelecek planlarının, farklı sorunların, aynı mekânı paylaştığı belirtilmelidir. Bu noktada yukarıda sorulan mekânsal ayrışmanın içindeki ayrışmaların varlığına dair soruya dönmek gerekir. Bu site, kentsel dönüşüm projelerinden farklı olarak oluşturulduğundan ve çeşitli konut türlerini bir arada bulundurduğundan dolayı, farklı gelir gruplarına da ev sahipliği yapmaktadır. Bu durumda da site homojen bir görünüm sergilememektedir. Site içinde gelir gruplarına göre değişen konutlara karşı farklı bakışlar geliştirilmektedir. Örneğin, “Balkonlu-balkonsuz”, “1+1’ler

3+1'ler" gibi, kullanıcıların söylemlerinde dahi, bir ayrışma ortaya çıkmaktadır. Siteye eklenen 1+1 dairelerden sonra, bu mekâna karşı güvenlerinin azaldığını belirten orta-üst gelir grubundan katılımcılar bulunmaktadır. Ancak buna karşılık, yaşanan herhangi bir sorundan, örneğin hırsızlık gibi, 1+1 daire sakinleri de suçlanıyor olmaktan yana dertlidirler. Bu durum da bir tür etiketlenme olduğunu, sitenin 1+1 kullanıcılarının olağan şüpheliler olarak görüldüğünü göstermektedir. Gelir gruplarına ve konutları bağlı ayrışmaların dışında, aynı grupların içinde de bir dışlanmanın olduğu belirtilmelidir. Bu duruma örnek de 1+1 daire sakinleri olan dul kadınların karşılaştıkları baskılar verilebilir. Antalya'nın aldığı göçler ile farklı kültürlere sahip olması dolayısıyla, aynı gruptan kullanıcılar arasında da kültürel farklılıkların varlığı belirtilmelidir. Site homojen olmadığı gibi, gelir düzeyine göre oluşan grupların içinde dahi bir heterojenlik gözlenebilmektedir. Bu nedenle kentte mekânsal ayrışmaların homojen olarak oluştuğu söylemek güçleşmektedir. Ayrıca bu site örneği için de, giderek daha fazla heterojenlik gösterdiği söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Alver, K. (2013). *Siteril Hayatlar*. Hece Yayınları, İstanbul.
- Ataöv, A. ve Osmay, S. (2007). “Türkiye’de Kentsel Dönüşüme Yöntemsel Bir Yaklaşım”. *METU JFA*, 2007/2 (24:2): 57-82.
- Aytaç, Ö. (2006). “Mekân(ın) Sosyolojisi: Toplumsalın Yeniden Kuruluşu”. E. Eğribel ve U. Özcan (Ed.). *Sosyoloji ve Coğrafya*, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, s. 876-896.
- Bauman, Z. (1999). *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*. (Çev. Abdullah Yılmaz). Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bodnar, J. (2001). “On Fragmentation, Urban and Social”. K. F. Gotham (Ed.). *Critical Perspectives On Urban Redevelopment*, An Imprint Of Elsevier Science, Oxford, s. 173-193.
- Certau, M. D.(2008). *Gündelik Hayatın Keşfi-I*. (Çev. L. Arslan Özcan). Dost Kitabevi, Ankara.
- Çetin, İ. (2010). *Gecekonduunun Kentle Bütünleşme Sürecinde Alan-Mekân Faktörü: İzmir Örneği*, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Erder, S. (2006). *Refah Toplumunda Getto*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Erman, T. (2014). “Kentın Kıyısında Kadın Olmak: Gecekonduadan Toki Kentsel Dönüşüm Sitesine Geçişte Kadın Deneyimleri”. F. Cantek Şenol (Der.). *Kenarın Kitabı: “Ara”da Kalmak, Çeperde Yaşamak*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 89-119.
- Firidin Özgür, E. (2006). *Sosyal ve Mekânsal Ayrışma Çerçevesinde Yeni Konutlaşma Eğilimleri: Kapalı Siteler İstanbul – Çekmeköy Örneği*, Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Gotham, K. F., Shefner, J., Brumley, K. (2001). Abstract Space, Social Space and The Redevelopment of Public Housing. K. F. Gotham (ed.). *Critical Perspectives On Urban Redevelopment*, An Imprint Of Elsevier Science, Oxford, s. 313-335.
- Güçlü, S. (2002). *Kentleşme ve Göç Sürecinde Antalya’da Kent Kültürü ve Kentlilik Bilinci*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Güçlü, S. (2012). “Mekân Sosyolojisi ve Kentsel Mekân”. N. Sam ve R. Sam (Ed.). *Sosyo-Kültürel Farklılık ve Alaşım Mekânları-Kent ve Kentler*, Ezgi Kitabevi, Bursa, s. 261-287.
- Güllüpnar, F. (2013). “Türkiye’nin Kentleşme Deneyimi (II): 1980 sonrası”. F. Güneş (Ed.). *Kent Sosyolojisi*, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, Eskişehir, s. 252-283.

- Gür, M. (2009). *Alt ve Orta Gelir Grubuna Yönelik Toki Konutlarında Kullanıcı Memnuniyetinin Araştırılması: Bursa Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Harvey, D. (2010). *Postmodernliğin Durumu*. (Çev. S. Savran). Metis Yayıncılık, İstanbul.
- Harvey, D. (2002). "Sınıfsal Yapı ve Mekansal Farklılaşma Kuramı". B. Duru ve A. Alkan (Ed.). *20. Yüzyıl Kenti*, İmge Kitabevi, Ankara, s. 147-172.
- Harvey, D. (2013). *Sosyal Adalet ve Şehir*. (Çev. M. Moralı). Metis Yayıncılık, İstanbul.
- Işık, O. (1994). "Mekanın Politikleşmesi, Politikanın Mekansallaşması". *Toplum ve Bilim* Sayı: 64-65, İletişim Yayıncılık, İstanbul, s. 39-52.
- Işık, O. ve Pınarcıoğlu, M. M. (2009). *Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- İçli, G. (2010). *Statü Sembolü Olarak Konut ve Konut Kullanımı Denizli Örneği*, Pamukkale Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- İnşaat Mühendisleri Odası (İMO TMMOB). (2011). *TOKİ Değerlendirme Raporu*. http://www.imo.org.tr/resimler/dosya_ekler/2d6528de98702ba_ek.pdf?tipi=4&turu=H&sube=0.
- Keleş, R. (1998). *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*. İmge Kitabevi, Ankara.
- Kutsal, S. (2012). *Türkiye'de Dar Gelirlilerin Konut Sorunu Bağlamında Sosyal Konuta Bakış; İstanbul Bezirganbahçe Örneğinde İrdeleme*, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Lefebvre, H. (2013). *Kentsel Devrim*. (Çev. S. Sezer). Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın Üretimi*. (Çev. I. Ergüden). Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Manavoğlu, E. ve Kutlu N. Ö. (2007). "Antalya Kenti'nin 1950'den Günümüze Kentleşme Sürecinin Değerlendirilmesi". M. Oral (Yay. Haz.). *20. Yüzyılda Antalya Sempozyumu*, Antalya, 2007.
- Neal, Z. (2010). "Urban Space". R. Hutchison (Ed.). *Urban Studies*, Sage Publications, London, s. 927-930.
- Öymen Gür, Ş. (2000). *Doğu Karadeniz Örneğinde Konut Kültürü*, Yem Yayın, İstanbul.
- Özsoy, A. (2011). "Toplu Konut Uygulamalarının Gelişimi". *Ekolojik Yapılar ve Yerleşim Dergisi* Sayı 3, İstanbul, s.42-46.
- Ritzer, G. (2011). *Modern Sosyoloji Kuramları*. (Çev. H. Hülür). De Ki Basım Yayım, Ankara.
- Saunders, P. (2013). *Sosyal Teori: Kentsel Sosyoloji*. (Çev. S. Doğru Getir, N. Ekin Erkan (Ed.)). İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul.

- Savage M. ve Warde A. (2013). *Urban Sociology, Capitalism And Modernity*, The Macmillan Press, London, 1993.
- Simmel, G. (2013). “Köprü ve Kapı”. (Çev. Ö. Ayvaz). *Felsefelogos* Sayı 50 Mekan, Fesatoder Yayınları, İstanbul, s. 17-29.
- Simmel, G. (1996). “Metropol ve Zihinsel Yaşam”. (Çev. B. Öcal Düzgören). *Cogito* Sayı 8 Kent ve Kültürü, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s. 81-89.
- Şengül, H. T. (2012). “Türkiye’nin Kentleşme Deneyiminin Dönemlenmesi”. F. Alpkaya ve B. Duru (Der.). *1920’den Günümüze Türkiye’de Toplumsal Yapı ve Değişim*, Phoenix Yayınevi, Ankara, s. 407-453.
- Tekeli, İ. (2014). *Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2014). *Seçilmiş Göstergelerle Antalya 2013*. Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara.
- Tümtaş, M. S. (2011). *Kentsel Mekânda Ayrışma Dinamikleri: Mersin, Diyarbakır ve İzmir Örnekleri*, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Türkün, A., Öktem Ünsal, B., Yapıcı, M. (2014). “İstanbul’da 1980’ler Sonrasında Kentsel Dönüşüm: Mevzuat, Söylem, Aktörler ve Dönüşümün Hedefindeki Alanlar”. A. Türkün (Der.). *Mülk, Mahal, İnsan: İstanbul’da Kentsel Dönüşüm*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s. 79-139.
- Urhan, V. (2010). *Foucault - Büyük Fikirler Dizisi 24*, Say Yayınları, İstanbul.
- Urry, J. (2015). *Mekânları Tüketmek*. (Çev. R. G. Ögdül). Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Ünlü, S. (2014). *1+1 Stüdyo Yaşamlar: Küreselleşen Dünyada Yeni Kentsel Kurgular*, Çizgi Kitabevi, Ankara.
- Wirth, L. (2002). “Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlileşme”. B. Duru ve A. Alkan (Ed.). *20.Yüzyıl Kenti*, İmge Kitabevi, Ankara, s. 77-106.
- Yıldız, M. Z. ve Zümrüt M. S. (2012). “Toplu Konut İdaresi (TOKİ)’nin Kentsel Dönüşümüne Etkisi ve Konut Üretim Faaliyetlerine Eleştirel Bir Bakış (Diyarbakır Kenti Örneği)”. K. Alver (Ed.). *Kent Sosyolojisi*, Hece Yayınları, Ankara, s. 395-434.

EKLER

EK 1- KATILIMCILARIN LİSTESİ

Katılımcı 1 (K1,49,E): 49 Yaşında. Erkek. 1+1 daire sahibi. Tunceli doğumlu. Ortaokul mezunu. Kat görevlisi. Evli, 4 çocuk sahibi. 1 yıldır TOKİ'de oturuyor.

Katılımcı 2 (K2,47,K): 47 yaşında. Kadın. 1+1 daire sahibi. Antalya doğumlu. İlkokul mezunu. Ev hanımı. Evli, 3 çocuk sahibi. 1 yıldır TOKİ'de oturuyor.

Katılımcı 3 (K3,57,K): 57 yaşında. Kadın. 1+1 daire sahibi. Antalya doğumlu. İlkokul mezunu. Ev hanımı. Evli, 2 çocuk sahibi. 1 yıldır TOKİ'de oturuyor.

Katılımcı 4 (K4,29,K): 29 yaşında. Kadın. 1+1 daire sahibi. Antalya doğumlu. İlkokul mezunu. Ev hanımı. Evli. 1 yıldır TOKİ'de oturuyor.

Katılımcı 5 (K5,36,E): 36 yaşında. Erkek. 1+1 daire sahibi. Burdur doğumlu. Lise mezunu. İnşaat tesisatçısı. Evli, 2 çocuk sahibi. 1 yıldır TOKİ'de oturuyor.

Katılımcı 6 (K6,34,E): 34 yaşında. Erkek. 1+1 daire sahibi. Ankara doğumlu. Lise terk. İnşaat işçisi. Bekâr. 1 yıldır TOKİ'de oturuyor.

Katılımcı 7 (K7,40,E): 40 yaşında. Erkek. 1+1 daire sahibi. Hatay doğumlu. İlkokul mezunu. Serbest meslek. Evli, 2 çocuk sahibi. 1 yıldır TOKİ'de oturuyor.

Katılımcı 8 (K8,21,K): 21 yaşında. Kadın. 2+1 dairede kiracı. Antalya doğumlu. Lise terk. İşsiz. Bekâr, ailesi ile 4 aydır TOKİ'de oturuyor.

Katılımcı 9 (K9,46,K): 46 yaşında. Kadın. 1+1 daire sahibi. Antalya doğumlu. Lise mezunu. Eski emlakçı, şu an işsiz. Boşanmış. 1 yıldır TOKİ'de oturuyor.

Katılımcı 10 (K10,48,K): 48 yaşında. Kadın. 1+1 daire sahibi. Erzurum doğumlu. Lise mezunu. Eski aşçı, stadyumda çalışıyor. Boşanmış. 3 çocuk sahibi. 1 yıldır TOKİ'de.

Katılımcı 11 (K11,36,E): 36 yaşında. Erkek. 3+1 dairede kiracı. Kahramanmaraş doğumlu. Ortaokul mezunu. Sitenin karşısındaki organize sanayide tesisatçı. Bekar. 6 aydır TOKİ'de, 8 diğer çalışma arkadaşı ile birlikte (Afyon, Tunceli, Erzurum doğumlu) oturuyor.

Katılımcı 12 (K12,23,K): 23 yaşında. Kadın. 1+1 daire sahibi. Antalya doğumlu. Lise mezunu. Ev hanımı. Evli, 3 çocuk. 1 yıldır TOKİ'de oturuyor.

Katılımcı 13 (K13,40,E): 40 yaşında. Erkek. 2+1 daire sahibi. Isparta doğumlu. Lise mezunu. Emlakçı. Evli, 3 çocuk sahibi. 5 yıldır TOKİ'de oturuyor.

Katılımcı 14 (K14,38,E): 38 yaşında. Erkek. 2+1 daire sahibi. Yozgat doğumlu. Üniversite terk. Emlakçı. Evli, 5 kişi ile 4 yıldır TOKİ'de oturuyor.

Katılımcı 15 (K15,37,E): 37 yaşında. Erkek. 2+1 daire sahibi. Antalya doğumlu. Ortaokul mezunu. Şoför. Evli, 4 çocuk sahibi. 4 yıldır TOKİ'de oturuyor.

Katılımcı 16 (K16,20,E): 20 yaşında. Erkek. 2+1 daire sahibi. Antalya doğumlu. Lise öğrencisi. Bekâr. 1,5 yıldır ailesi ile TOKİ'de oturuyor.

Katılımcı 17 (K17,49,E): 49 yaşında. Erkek. 1+1 daire sahibi. Isparta doğumlu. Ortaokul mezunu. Kat görevlisi. Evli, 2 çocuk sahibi. 1 yıldır TOKİ'de oturuyor.

Katılımcı 18 (K18,44,K): 44 yaşında. Kadın. 2+1 daire sahibi. Eskişehir doğumlu. Lise mezunu. Memur, Evli, 1 çocuk sahibi. 1 yıldır TOKİ'de oturuyor.

Katılımcı 19 (K19,30,K): 30 yaşında. Kadın. 2+1 daire sahibi. Antalya doğumlu. Lise mezunu. Eski turizmci, şimdi işsiz. Evli, 2 çocuk sahibi. 1,5 yıldır TOKİ'de oturuyor.

Katılımcı 20 (K20,39,E): 39 yaşında. Erkek. 2+1 daire sahibi. Antalya doğumlu. Lise mezunu. Muhasebeci. Evli, 3 çocuk sahibi. 4 yıldır TOKİ'de oturuyor.

Katılımcı 21 (K21,20,K): 20 yaşında. Kadın. 2+1 daire sahibi. Kastamonu doğumlu. Üniversitesi öğrencisi. Bekâr. 4 yıldır ailesi ile TOKİ'de oturuyor.

Katılımcı 22 (K22,52,K): 52 yaşında. Kadın. 2+1 daire sahibi. Erzincan doğumlu. Lise mezunu. Emekli. Evli, 2 çocuk sahibi. 3 yıldır TOKİ'de oturuyor.

Katılımcı 23 (K23,63,K): 63 yaşında. Kadın. 2+1 dairede kiracı. Tekirdağ doğumlu. İlkokul mezunu. Ev hanımı. 3,5 yıldır 2 oğlu ile TOKİ'de oturuyor.

Katılımcı 24 (K24,58,K): 58 yaşında. Kadın. 2+1 daire sahibi. Erzincan doğumlu. İlkokul mezunu. Emekli. 3 yıldır TOKİ'de oturuyor.

Katılımcı 25 (K25,43,K): 43 yaşında. Kadın. 2+1 daire sahibi. Kastamonu doğumlu. İlkokul mezunu. Serbest meslek. 4 yıldır TOKİ'de oturuyor.

Katılımcı 26 (K26,43,E): 43 yaşında. Erkek. 3+1 dairede kiracı. Adıyaman doğumlu. Üniversite mezunu. Öğretmen. Bekâr. Almanya'dan gelen katılımcı 6 aydır TOKİ'de oturuyor.

Katılımcı 27 (K27,27,E): 27 yaşında. Erkek. 3+1 daire sahibi. Hatay doğumlu. Üniversite mezunu. Öğretmen. Bekâr. 1 yıldır TOKİ'de oturuyor.

Katılımcı 28 (K28,39,K): 39 yaşında. Kadın. 3+1 daire sahibi. Antalya doğumlu. Üniversite mezunu. Öğretmen. Evli, 2 çocuk sahibi. 3 yıldır TOKİ'de oturuyor.

Katılımcı 29 (K29,38,K): 38 yaşında. Kadın. 3+1 daire sahibi. Nevşehir doğumlu. Üniversite mezunu. Öğretmen. Evli. 3 yıldır TOKİ'de oturuyor.

Katılımcı 30 (K30,45,E): 45 yaşında. Erkek. 2+1 daire sahibi. Antalya doğumlu. İlkokul mezunu. Hademe. Evli, 2 çocuk sahibi. 3 yıldır TOKİ'de oturuyor.

Katılımcı 31 (K31,E): TOKİ Okulunda Öğretmen.

Katılımcı 32 (K32,E): TOKİ Okulunda Öğretmen.

Katılımcı 33 (K33,35,K): 35 yaşında. Kadın. 2+1 daire sahibi. Antalya doğumlu. Lise mezunu. Hizmetli. Evli, 2 çocuk sahibi. 3 yıldır TOKİ'de oturuyor.

Katılımcı 34 (K34,58,K): 58 yaşında. Kadın. 2+1 daire sahibi. Gümüşhane doğumlu. İlkokul mezunu. Emekli. Evli. 2 yıldır TOKİ’de oturuyor.

Katılımcı 35 (K35,31,E): 31 yaşında. Erkek. Kapıcı dairesinde kiracı. Kırşehir doğumlu. Lise mezunu. Halkla ilişkiler sorumlusu. Boşanmış. 1,5 yıldır TOKİ’de oturuyor.

Katılımcı 36 (K36,29,K): 29 yaşında. Kadın. 3+1 daire sahibi. Isparta doğumlu. Üniversite mezunu. Orman Yüksek Mühendisi. Evli. 5 yıldır TOKİ’de oturuyor.

Katılımcı 37 (K37,39,E): 39 yaşında. Erkek. 3+1 dairede kiracı. İstanbul doğumlu. Üniversite mezunu. Öğretmen. Bekâr. 1,5 yıldır TOKİ’de oturuyor.

Katılımcı 38 (K38,65,K): 65 yaşında. Kadın. 3+1 daire sahibi. Amasya doğumlu. Lise mezunu. Emekli. Evli, 2 yıldır TOKİ’de oturuyor.

Katılımcı 39 (K39,42,K): 42 yaşında. Kadın. 2+1 daire sahibi. Kastamonu doğumlu. Lise mezunu. Serbest meslek. Evli, 2 çocuk sahibi. 4 yıldır TOKİ’de oturuyor.

Katılımcı 40 (K40,45,K): 45 yaşında. Kadın. 3+1 daire sahibi. Sinop doğumlu. Lise mezunu. Muhasebeci. Evli, 1 çocuk sahibi. 4 yıldır TOKİ’de oturuyor.

Katılımcı 41 (K41,34,E): 34 yaşında. Erkek. 2+1 daire sahibi. Kırıkkale doğumlu. Ortaokul mezunu. Sitenin karşısındaki organize sanayide çalışıyor. Evli, 1 çocuk sahibi. 3 yıldır TOKİ’de oturuyor.

Katılımcı 42 (K42,44,K): 44 yaşında. Kadın. 3+1 daire sahibi ama artık oturmuyor. Isparta doğumlu. Üniversite mezunu. Orman Yüksek Mühendisi. Boşanmış, tek çocuğu ile 3 ay TOKİ’de oturdu. Şimdi, Antalya Merkez’den tuttuğu evde kalıyor.

Katılımcı 43 (K43,33,E): 33 yaşında. Erkek. 3+1 daire sahibi. Burdur doğumlu. Üniversite mezunu. Mühendis. Evli. 5 yıldır TOKİ’de oturuyor.

Katılımcı 44 (K44,63,E): 63 yaşında. Erkek. 3+1 daire sahibi. Kocaeli doğumlu. Lise mezunu. Emekli. Evli, 1 çocuk sahibi. 3 yıldır TOKİ’de oturuyor.

Katılımcı 45 (K45,42,K): 42 yaşında. Kadın. 2+1 daire sahibi. Antalya doğumlu. İlkokul mezunu. Hizmetli. Evli, 1 çocuk sahibi. 3 yıldır TOKİ’de oturuyor.

Katılımcı 46 (K46,E): Mahalle Muhtarı.

Katılımcı 47 (K47,E): Emlak, Gayrimenkul Danışmanı, Erkek.

Katılımcı 48 (K48,E): İlçede polis.

Katılımcı 49 (K49,36,E): Döşemealtı yerel sakinlerinden 36 yaşında erkek. Çiftçi.

Katılımcı 50 (K50,E): Sütçüler mahallesi TOKİ Yönetimi.

EK 2- GÖRÜŞME SORULARI

Genel Yapı, Konut ve Nüfus, Sorunlar
Döşemealtı Farkı,
TOKİ Konut Sorunu Çözümü,
Kent ile olan ilişkiler,
Gelir Düzeyi Farklılıkları, Farklılıklar
Ayrışma,
Öneriler

TOKİ'DE YAŞAM**GÖRÜŞME SORULARI**

Doğum Yeri:

Yaş:

Gelir:

Medeni Durum:

Göç Nedeni:

Çocukların Yaşı ve Eğitim Durumu:

TOKİ Okulu Memnuniyeti:

Sağlık Hizmetlerinden Yararlanma ve Kaygıları:

1- TOKİ evlerinde yaşamayı neden tercih ettiniz? Kaç yıldır oturuyorsunuz? Önceden hangi semtte/şehirden oturdunuz? Kıyaslama yapar mısınız?

2- Ev sahibi misiniz?

3- Eğitim durumunuz nedir?

4- Mesleğiniz nedir?

5- Geçiminizi nasıl sağlıyorsunuz?

6- Geliriniz TOKİ'nin taksitlerini karşılamaya yeterli mi?

7- Oturduğunuz evi kimlerle paylaşıyorsunuz?

8- Oturduğunuz konut tipi hakkında bilgi verir misiniz? (1+1, 2+1, 3+1)

Oturduğunuz konut aileniz için yeterli mi? Zorunluluktan mı bu konutu seçtiniz?

9- Sitenin farklı konut türlerini barındırması hakkında ne düşünüyorsunuz?

10- Konutların inşaat kalitesi hakkında ne düşünüyorsunuz?

İç cephe ve dış cephede problemler yaşıyor musunuz?

Konutların iç yapı malzemelerinin kalitesinden memnun musunuz?

11- Konutların alt yapısından memnun musunuz? Genel olarak konutların sorunları nelerdir?

12- Konutların yapısının yaşam tarzınıza uygun olduğunu düşünüyor musunuz?

Beklentilerinizi karşıladı mı?

13- Ulaşımdan memnun musunuz? Ulaşım ile ilgili sorunlar yaşıyor musunuz?

14- TOKİ'nin çevresinde fiziksel ve sosyal donatılar (okul, hastane, avm, kültür-sanat etkinlikleri gibi) ihtiyaçlarınızı karşılamaya yeterli mi?

15- Komşuluk ilişkileriniz nasıldır? Komşularınızın yaşam biçimlerini kendinize yakın buluyor musunuz?

Sitedeki sakinlerin farklı kültürlerden olması yaşam tarzınızı nasıl etkiliyor?

16- Genel olarak burada yaşamaktan memnun musunuz?

17- Sitenin kent merkezine olan uzaklığı hakkında ne düşünüyorsunuz?

18- Sitenin kent merkezine uzak oluşu bir dışlanmaya neden oluyor mu?

19- TOKİ'de oturduğunuz için bir ayrılmaya-dışlanmaya uğradığınızı düşünüyor musunuz?

20- Gelecekte de burada oturmayı planlıyor musunuz? Gelecek planlarınız nelerdir?

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI : Fatih TEZCAN

Doğum Tarihi ve Yeri : 07.06.1990 - Antalya

Medeni Durumu : Bekar

Eğitim Durumu

Mezun Olduğu Lise : Karatay Lisesi (Yabancı Dil Ağırlıklı), Antalya, 2008

Lisans Diploması : Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Antalya, 2013

Yüksek Lisans Diploması : Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Antalya, 2015

Tez Konusu : Kentsel Mekânda Ayrışma Bağlamında TOKİ Evlerinde Yaşam Biçimi: Antalya Döşemealtı Örneği

Yabancı Dil : İngilizce

E-Posta : fatihtezean90@gmail.com